

HUKUKİ AÇIDAN TOPLUMSAL ŞİDDET OLARAK TÜRKİYE'DE LİNÇ

Zeynep YILMAZ
110614033

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(İNSAN HAKLARI HUKUKU)

Prof. Dr. Cemal Bali AKAL

2012

HUKUKİ AÇIDAN TOPLUMSAL ŞİDDET OLARAK
TÜRKİYE'DE LİNÇ

LYNCHING AS A COLLECTIVE VIOLENCE IN TURKEY IN
THE PERSPECTIVE OF LAW

Zeynep YILMAZ
110614033

Prof. Dr. Cemal Bali AKAL :

Prof. Dr. Sibel İNCEOĞLU :

Prof. Dr. Murat BELGE :

Tezin Onaylandığı Tarih :

Toplam Sayfa Sayısı : 74

Anahtar Kelimeler (Türkçe)
(İngilizce)

Anahtar Kelimeler

- 1) Linç
- 2) Kitle
- 3) Şiddet
- 4) Kalabalık
- 5) Hukuk-dışı cezalandırma

- 1) Lynching
- 2) Mass
- 3) Violence
- 4) Crowd
- 5) Extrajudicial
punishment

ÖZET

Modern devlet ve hukuk kuramlarında, yargılama ve cezalandırmayı tekelinde tutan devletin kendisidir. Hukuk devletinin bireylerin güvenliğini sağlamak açısından en önemli yükümlülüklerinden biri de, hukukun sekteye uğramadan uygulanmasını tesis etmektir. Oysa kitlesel şiddet, hukukun yargılama tekelini hiçe sayar. Bu tezde, özellikle cezalandırma amacıyla uygulanan toplumsal şiddet olarak linç ve hukuk kuramlarındaki yeri incelenmiştir. Karşılaştırmalı olarak ceza kanunlarında linçin suç olarak tanımlarına bakılmış, konu hakkında yapılmış çalışmalar ışığında linçin genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

In the modern theories of state and law, it is the state itself that holds the power of judgement and punishment. One of the most important obligations that a state of law must meet is to establish the uninterrupted practice and presence of law. However, collective violence flouts the law and its monopoly of jurisdiction. In this thesis, lynching as a collective violence, especially when applied on the purpose of punishment is examined. Different criminal law systems and legislations are compared. A general definition of lynching is tried to be given in the light of the previous work on this subject.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
KAYNAKÇA	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: LİNÇ TARİHİ.....	6
i. Linç bir Amerika Fenomeni Midir?.....	6
ii. Amerika’da Linçin Tarihi.....	8
iii. Amerika Dışında Dünya.....	14
iv. Siyasi İktidar, Modern Devlet, Linç.....	20
2. BÖLÜM: TANIM.....	24
i. Tanımdan Kaynaklanan Sorunlar.....	24
ii. Kitle ve Maddi Unsur olarak Fail.....	26
a. Kitle Çeşitleri.....	26
b. Kitle Araştırmaları.....	31
c. Suçun Maddi Unsuru olarak Kitle.....	36
iii. Şiddet ve Maddi Unsur olarak Fiil.....	37
iv. Meşruiyet, Hukuka Aykırılık, Kanunilik.....	39
v. Galeyan, Saldırı, Kusur.....	41
vi. İştirak, Linç ve JCE.....	46
3. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE DURUM.....	53
i. Linçin Diğer Suçlardan Ayrılması.....	54
ii. Benzer Davalar.....	59
iii. Kanunlaştırmaya Yönelik Karşılaştırmalar.....	61

iv.	Gazete Taraması: Metot, Bulgu, Sonuç.....	65
v.	Türkiye’de Linçin Sebepleri Ne Olabilir?.....	66
SONUÇ.....		72

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	Çeviren
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
EYUCM	Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
JCE	Joint Criminal Enterprise
KKK	Ku Klux Klan
mad.	madde
NAACP	National Association for the Advancement of Colored People
no.	numaralı
Project HAL	Historical American Lynching Data Collection Project
RUCM	Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi
s.	sayfa(lar)
TCK	Türk Ceza Kanunu
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
vd.	ve devamı

KAYNAKÇA

- Aberth, J. *The Black Death: The Great Mortality of 1348-1350: A Brief History with Documents*. Boston, New York, 2005.
- Akal, C.B. *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara, 2009.
- Aksoy İpekçioğlu, P. *Türk Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs*. Ankara, 2009.
- Arendt, H. *Şiddet Üzerine. Seçme Eserler 6*. Çev. Bülent Peker. İstanbul, 1997.
- Aydın, D. *Türk Ceza Hukukunda Suça İştirak*. Ankara, 2009.
- Battaglini, G. "The Fascist Reform of the Penal Law in Italy", *Journal of Criminal Law and Criminology*, cilt. 24, no.1, 1933, s. 278-289.
- Beccaria, C., *Suçlar ve Cezalar Hakkında*. Çev. Sami Selçuk. Ankara, 2004.
- Belge, M. *Linç Kültürünün Tarihsel Kökeni: Milliyetçilik*. İstanbul, 2006.
- Benjamin, W. "Şiddetin Eleştirisi Üzerine". *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* içinde. Haz. Aykut Çelebi. İstanbul, 2010.
- Berg, M. ve S. Wendt, *Globilizing Lynching History: Vigilantism and Extralegal Punishment from an International Perspective*. New York, 2011.
- Berg, M. *Popular Justice: History of Lynching in America*. Maryland, 2010.
- Blumer, H. G. *Collective Behavior*. Ardent, 1957.
- Bora, T. "Mukaeyeseli Linç Etüdleri – Nazi Almanya'sı, Bugünün Türkiye'si". *Birikim*, no. 230-231, Haziran-Temmuz 2008.
- Bora, T. *Türkiye'nin Linç Rejimi*. İstanbul, 2008.
- Bora, T. "Kurtlar Vadisi, şiddetin pornografisi ve tekinsizliği". *Birikim*, no. 215, 2007, s. 40.
- Bozeti, R., "Linç Denen Müşterek Katlin Tarihçesi". *Resimli Tarih Mecmuası*. no. 27, 1952.
- Brown, R.M. *Strain of Violence: Historical Studies of American Violence and Vigilantism*. Oxford, 1975.

Brundage, F., *Lynching in the New South: Georgia and Virginia, 1880-1930*. Urbana, 1993.

Canetti, E. *Kitle ve İktidar*. Çev. Gülşat Aygen. İstanbul, 2010.

Cassese, A. "The Proper Limits of Individual Responsibility under the Doctrine of Joint Criminal Enterprise." *Journal of international Criminal Justice*, cilt 5, 2007, s. 109-133.

Centel, N., H. Zafer ve Ö. Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*. İstanbul, 2005.

Coker, W.F. "Lynching", in *Encyclopedia of the Social Sciences*, Haz. Edwin R.A.Seligman-Alwin Johnson Vol.9, New York, 1957

Colerus ve Lucas. *Vies de Spinoza*. Paris, 1999.

Cutler, J. E. *Lynch-Law: An Investigation into the History of Lynching in United States*. New York, 1969.

Danner, M.A ve J. S. Martinez. "Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility and the Development of Criminal Law" *California Law Review*, cilt 93, no. 75, 2005, s. 77-166.

Dekel-Chen, J., David Gaunt, Natan M. Meir ve Israel Bartal. *Anti-Jewish Violence: Rethinking the Pogrom in East European History*. Indiana, 2010.

Demirbaş, T. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara, 2011

Devrim, A., "Suçta Teşebbüs", Ankara Üniversitesi hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 55, S. 1-2, 2006.

Dray, Ph. "At the Hands of Persons Unknown: The Lynching of Black America". *Journal of Southern History*, no. 69, Ağustos 2003. s. 725-726)

Dworkin, R., *Taking Rights Seriously*. Boston, 1978.

Ethington, P.J. *The Public City: Tche Political Construction of Urban Life in San Francisco: 1847-1900*. California, 2001.

Erem, F. "Adalet Psikolojisi Bakımından Heyecanlar ve İhtiraslar," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 2 Sayı 4, 1945, s.50-79.

Frank, S. P. "Popular Justice, Community and Culture among the Russian Village: Rural Concepts of Criminality at the end of the 19th century". *Slavic Review*, cilt 46, no.1, 1987, s. 55-69.

Freud, S. *Kitle Psikolojisi*. Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, 1998.

Gailus, M. *Strasse und Brot: Sozialer Protest in den deutschen Staaten unter besonderer Berücksichtigung Preussens, 1847- 1849*. Göttingen, 1990.

Gambetti, Z. “Linç girişimleri, neo-liberalizm ve güvenlik devleti”. *Toplum ve Bilim*, no. 109, Yaz 2007, s. 7-34.

Gambetti, Z. “İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 40, Mart 2009, s. 143-164.

Gerrig, R. J. ve Ph. G. Zimbardo. *Psychology And Life*. Boston, 2002.

Gilzburg, R. *100 Years of Lynching*. Baltimore, 1968.

Godoy, A.S. “Lynchings and the Democratization of Terror in Postwar Guatemala: Implication for Human Rights”. *Human Rights Quarterly*, cilt 24, no. 6, Aralık 2004, s. 621-651.

Gölbaşı, S. “Linç: Politika mı Kültür mü?”. *Hukuk ve Adalet*, cilt 4, no. 11, 2007, s. 311-323.

Gunning, S. *Race, Rape, and Lynching: The Red Record of American Literature*. New York, 1996.

Hill, K. *Resisting Lynching: Black Grassroots Responses to Lynchings in the Mississippi and Arkansas Deltas: 1882-1938*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Graduate College of the University of Illinois, Urbana-Champaign, 2009.

İnsel, A. “Vatandaşın Güzel Tepkisi”, *Birikim*, 2006.

Janis, I. L. *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*. New York, 1982 (2. baskı).

Janis, Irving L. *Victims of Groupthink*. New York, 1972.

Jasper, J. M. *Ahlaki Protesto Sanatı, Toplumsal Hareketler Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık*. Çev. Senem Öner. İstanbul, 1997.

Jonathan Dekel-Chen, David Gaunt, Natan M. Meir, and Israel Bartal. *Anti-Jewish Violence: Rethinking the Pogrom in East European History*. Bloomington ve Indianapolis, 2010.

Kağıtçıbaşı, Ç. “Saldırganlık ve Linç”. *Bilim ve Gelecek Dergisi*, no. 32, 2006 (www.bilimvegelecek.com.tr).

Keane, J. *Şiddetin Uzun Yüzyılı*. Çev. Bülent Peker, Ankara, 1998.

Kirchmann, J.von. “İlim Olmak Bakımından Hukukun Değersizliği”. Çev. Coşkun Üçok, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt. 6 no.1, 1949, s. 181-212.

Klarman, M. *From Jim Crow to Civil Rights: The Supreme Court and the Struggle for Racial Equality*. Oxford, New York, 2004.

Kocar, Y. *İsnat Yeteneği, İsnat Yeteneğini Kaldıran ve Azaltan Nedenler*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalı, Ceza ve Ceza Usul Hukuku Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara, 2007.

Lauterpachts, E., C.J. Greenwood ve A.G. Oppenheimer. *International Law Reports, Volume 124*. New York, 2004.

Le Bon, G. *Kitleler Psikolojisi*. Çev. Anonim. İstanbul, 2009.

Livy, *The Early History of Rome*. Haz. Selincourt ve Ogilvie. Londra, 1971.

Mason, P. Q. “Lynching”. *Encyclopedia of African American History*. cilt 1., 2010. s. 872-874.

McClelland, J.S., *The Crowd and the Mob: From Plato to Canetti*. New York, 1989.

McPhail, C. *Myth of the Madding Crowd*. New York, 1936.

Michaud, Y. *Şiddet*. Çev. Cem Muhtaroglu. İstanbul, 1991.

Önder, A. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. 3 cilt. İstanbul, 1989.

Özcan, T. *İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol*. İstanbul, 1998.

Özgür, A. *Türkiye’de Linç Olgusu: Farklı Grupların Linç ve Toplumsal Şiddet Konusundaki Düşünceleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2007.

Paker, M. *Psiko-politik Yüzleşmeler*. İstanbul, 2007.

Pfeifer, M. J. *Rough Justice: Lynching and American Society 1874-1947*. Chicago, 2006.

Philo of Alexandria. *Philo’s Flaccus. The First Pogrom*. Haz. Pieter W. van der Horst. Leiden-Boston, 2003.

Procopius, *The Secret History: With Related Texts*. Çev. Anthony Kaldellis. Indiana, 2010.

- Riches, D. *Antropolojik Açıdan Şiddet*, Çev. Dilek Hattatoğlu. İstanbul, 2003.
- Roberts, S. *Hukuk Antropolojisine Giriş: Düzen ve Kargaşa*. Çev. A. Erkan Koç. Ankara, 2010.
- Ross, J., *At The Bar of Judge Lynch: Lynching and Lynch Mobs in America*. Lubbock, 1983.
- Ryan, W.F. "The Witchcraft Hysteria in Early Modern Europe: Was Russia an Exception?". *Slavonic and East Europe Review*, cilt 76, no.1, Ocak 1998, s. 49-84.
- Scarano, Luigi. *Il Tentativo*, Napoli. 1952.
- Scheper Huges, N. ve P. Bourgois, *Violence in War and Peace: An Anthology*. Madlen, 2004.
- Shay, F. *Judge Lynch, His First Hundred Years*. New York, 2010.
- Shoemaker, R. *The London Mob: Violence and Disorder in Eighteenth Century England*. Oxford, 2004.
- Siegel, J. *Naming the Witch*. Stanford, 2006.
- Sighele, S. *La Foule Criminelle: Essai de Psychologie Collective*. Paris, 1901.
- Sizer, L. C. "Lynching: A Practice with History, Lyde Cullen Size". *Reviews in American History*, cilt. 26, no. 4, Aralık 1998, s. 681-686
- Spierenburg, P. *Cinayetin Tarihi: Ortaçağ'dan Günümüze Avrupa'da Bireysel Şiddet*. Çev. Yiğit Yavuz. İstanbul, 2008.
- Tacitus, C. *The Annals of Imperial Rome*. Çev. A.J. Church ve W.C. Brodribb. Kansas, 2005.
- Tezcan, D., M. R. Erdem ve M. Önok. *Uluslararası Ceza Hukuku*, Ankara, 2009.
- Tilly, Ch. *Kolektif Şiddet Siyaseti*. Çev. Seda Özel. Ankara, 2009.
- Turhanlı, H. *Sanat, Şenlik ve Sabotaj*. İstanbul, 2002.
- Turner R. H., ve W. Killian. *Collective Behavior*. Prentice Hall, 1972.
- Turner, F.J. *Rise of the New West: 1819-1829*. New York, 1906.
- Ünver, Y. (derleyen). *Suç Politikası*. Seçkin Yayınları Karşılaştırmalı Ceza Hukuku Serisi, Ankara. 2006.

van Ginneken, J., *Crowds, Psychology & Politics, 1871-1899*. New York, 1992.

Waldrep, C. "War of Words: The Controversy over the Definition of Lynching, 1899-1940". *Journal of Southern History*, cilt 66, no. 1, Şubat 2000, s. 75-100.

Weber, M., *Essays in Sociology*. Londra, 1970.

Weller, J.M. ve E.L. Quarantelli. "Neglected Characteristics of Collective Behavior", *American Journal of Sociology* no. 79, 1973.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.naacp.org/pages/naacp-history>.

<http://supreme.justia.com/us/109/3/case.html>

http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution_amendments_11-27.html

http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0163_0537_ZS.html

<http://www.brownat50.org/brownCases/PreBrownCases/PearsonvMurrayMd1936.htm>

<http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/241>

<http://av-naacp.org/lynching.htm>

http://www.uni-heidelberg.de/md/hca/forschung/hca_konferenzprogramm.pdf

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64/section/1>

<http://www.copfs.gov.uk/News/Historical/MobRiot>

<http://www.copfs.gov.uk/News/Historical/MobRiot>

<http://people.uncw.edu/hinese/HAL/HAL%20Web%20Page.htm>

[http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/249\)](http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/249)

<http://www.ihop.org.tr/dosya/ucm/ucm.pdf>

[http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=206\)](http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=206)

www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/surek3.doc

www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/zana.doc

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&ArticleID=1008463&CategoryID=97&Rdkref=1>

GİRİŞ

Araştırmayı yaparken, kitleler hakkında yazılmış birincil kaynakları okurken, konu hakkındaki gazete taramamı yaparken, kısacası bu çalışmanın her aşamasında tekrar tekrar karşılaştığım bir gerçek vardı: Kitlenin, iyi ya da kötü birçok ideolojinin, uygulamanın, yargılamanın odak noktalarından biri olması. Platon'dan Hobbes'a, Spinoza'dan Tilly'ye, kitle tarihçisi Jaap van Ginneken'den Elias Canetti'ye, klasik kriminolojinin kurucularından Sighele ve Lombroso'dan UCM'ye, hatta komünizm ve ütopyizme kadar her şeyin dayandığı en önemli unsurlardan bir tanesiydi kitle. Çalışmamın esas amacı, disiplinlerarası bir bakışla kitlelerin yıkıcılığını baştan sona ele almaktır. Tarihsel olarak araştırmanın yanı sıra, farklı hukuk ve devlet sistemlerindeki olumlu ya da olumsuz yerini anlamak, zaman içindeki değişimini görebilmek ve bütün bunları birbirleriyle karşılaştırabilmek istiyordum. Fakat kitleyi bu kadar geniş bir şekilde bu çalışmada ele alamayacağım için, zamanı ve sınırları belirli olan özel bir kitle türü seçtim: günümüzdeki linç kitleleri. Kitlelerin şiddeti daha kapsayıcıdır, farklı boyutlarda, farklı sınıflandırmalarla incelenebilir. Kitlelerin şiddeti, sorumluluğun dağıldığı ve yok olduğu bir suçsuzluk hali, meşru bir direniş, çoğunluğun ezici gücüdür. Kitle, kalabalık, çokluk, çoğunluk, halk, topluluk, grup, hizip gibi terimlerin hemen hepsini kapsar ve daha ayrıntılı bir çalışmada bu terimlerden her birinin ayrı ayrı tanımının yapılması gerekir. İnsan topluluklarının beraber hareket etmesi, insanın yapmayı öğrendiği belki de ilk şeylerdendir.¹ Oysa linç, daha öte bir anlam taşır: siyasi düşüncenin başından beri korkulan kitlenin veya kitlelerin, iktidarla ilişkisi ve hukuk dışı bir toplumsal cezalandırma yöntemi.

¹Roberts, 1979. s. 11-19.

Kanada’da 23 Haziran 1975 yılında, seksen kişiden oluşan bir erkek grubu, karısını dövdüğü iddia edilen bir adamı kırbaçlayarak öldürmüştür.² Aynı şekilde, 1875 ile 1955 yılları arasında Meksika’da yapılmış linçlerin uzun bir listesi vardır. Bunlardan en çarpıcı olanı, Aguas Calientes’in yakınlarında muhafazakâr bir köyde, dine inanmadığı, sosyalist-anarşist görüşleriyle öne çıktığı ve “çocukları zehirlediği” iddiasıyla bir ilkokul öğretmenin köyün ileri gelenleri tarafından parçalanmasıdır. 1938’de Romanya’da galeyana gelen bir grup, mahallelerinde şeytani ayinler yaptığı inanılan bir rahibi katlederler. Aşağı yukarı her savaştan önce, “iç karışıklık” adı verilen dönemlerin hemen hepsinde linçlere rast geliriz.³ Guatemala’nın beş sene önceki hali gibi, hükümsüz kalan birçok ülkede de adi suçlulara karşı linçlere girişildiği kayıtlara geçer. Daha da geriye gittiğimizde, Avrupa şehirlerinde, 12. ve 13. yüzyıllarda aile yandaşlarının linç kayıtları göze çarpar. Ortaçağ boyunca süren cadı avları, Rusya’nın güney kentlerinde neredeyse 19. yüzyılın sonlarına kadar önlenememiştir.⁴ 1998 ve 1999 yıllarında, Hindistanlı çiftçiler de cadı avı başlatmışlar ve birçok kişiyi taşıyarak öldürmüşlerdir.⁵

*Vatandaşlarımızın haklı tepkisi veya milli refleks*⁶ adı altında iktidarın veya muhalefetin, ya da kısacası bir bütün olarak devletin teşvik ettiği, dağıttığı, yücelttiği linç, şiddetin ne kadar günlük hayatımızda var olduğunun, hatta siyasi söylemin bir kısmının şiddet üzerine kurulduğunun bir örneğidir. Tanıl Bora, bunu şöyle anlatıyor: “Devletin şiddet tekeline bir süreliğine askıya alarak millete —ya da şimdilerde sivil toplum diyorlar— devredebileceğini ima etmesi, açık bir tehdit olarak kullanılıyor... Linç ve linç tehdidi, hukuksal düzeyde suç olmaktan öte, medeniyet kaybıdır.” Gerçekten de, linç tehdidinin bir siyaset yöntemi olarak kullanılması, politikanın, devlet olma durumunun, toplum olma vasfının inkârı ve tahribatı olarak önümüze çıkar. Bir

² Ross, 1983. s. 301-330.

³ Tilly, 2009. s. 100-113.

⁴ Ryan, 1998. s. 49-84.

⁵ Siegel, 2006. s. 160, 137.

⁶ Bora, 2008. s. 15-18.

cezalandırma eylemi olarak linç, hukuksuzluğun başlıca temsilcisidir. Ama gerçekten de medeniyet kaybı mıdır? Ya da Bora'nın dediği gibi linç, hukuki düzeyde suç mudur?

Bu çalışmada linçin tanımlarını, farklı disiplinlerden bir karşılaştırma yapmaya çalıştım. Fakat hukuken tanımı olmayan bir kavramı hukukun içine koymaya çalışırken, tarihinin içinde eşelenmek kaçınılmazdır. Yüzeysel iddia, linç kavramının Amerikan tarihiyle ve yerlilerin İngilizlere karşı verdiği amansız mücadele sırasında ortaya çıktığıdır.⁷ Bu söyleme göre linçin günümüze taşınmasının en büyük nedeni de, yine Amerikan İç Savaşı'dır.⁸ Bazı hukuk antropologları linçin ilkel toplumlarda kontrol mekanizması olarak kullanıldığını söyler.⁹ Diğer yandan Gustave Le Bon'la başlayan modern sosyal psikoloji geleneği, kitlelerin neden ve ne zamandan beri bir araya geldiğinde şiddete eğilimli bir yapı oluşturduğunu sorgular. Brundage ve Ross kendi tezlerinde kitlelerin sınıflandırmasını yapmışlardır. Godoy, Pfeifer, Waldrep gibi sosyologlar linçin günümüzde farklı ülkelerde tezahür şekillerini araştırırken, Jaap van Ginneken gibi psikoloji ve sosyoloji tarihi üzerine çalışan araştırmacılar da kitlelerin tarihleri üzerine çalışmışlardır.

Ülkesel linçle ilgili en ciddi ve kurumsal kayıtlar, tahmin edilebileceği gibi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunur. Bunun dışındaki kayıtlar, günümüzde bile tutarsız ve güvenilmezdir. Türkiye'deki linçlere ilişkin yapılan çalışmaların da, tutarsızlık ve taraflılık açısından diğer ülkelerden arta kalır bir yanı yoktur: linçler birçok araştırmacı tarafından sadece siyasi açıdan yorumlanmış, toplumun pratiğinin bu yönde olup olmadığı tartışılmamıştır. Diğer yandan da hukuk biliminin, linçi, modern hayatta yeri olamayacak kadar eski bir sistem olduğunu düşündüğü için mi, siyasi amaçları nedeniyle mi, beceriksizliği nedeniyle mi yoksa gerçekten de farkında olmadığı için mi göz ardı ettiğini bilmiyoruz. Ama açık olan bir şey var: sosyolojik olarak da, hukuki

⁷ Shay, 2010. s. 13-15.

⁸ Shay, 2010. s. 34 vd.

⁹ Özcan, 1998. s. 252.

olarak da linç tartışılmaya muhtaç, geniş kapsamlı ve görmezden gelinmiş bir olgudur. Hukuk antropolojisinin yaptığı “ilkel toplumdaki kontrol yöntemi” yönündeki yorumların yerinde olup olmadığı tartışması da, ancak siyasi düşünceler tarihi üzerinden bir okumayla yapılabilir: devletsiz toplumlarda linçin olabilirliğini tartışmak gerekir.

Kuramsal olan bu kısma paralel olarak linçle ilgili başka bir konu ortaya çıkar: linç oldukça güncel bir şiddet eylemidir ve her şiddet eylemi gibi hukukta tanımlanması gerekir. Faillerin ayrışması, iştirak sisteminin Türkiye’de işlerliği, uluslararası hukukta kabul edilen iştirak şekline varan birçok alanda linç konusu irdelenmelidir. Linçin kanunda suç teşkil etmesinin gerekliliğini tartışabilmemiz için, önce suçun unsurlarını ve linçin unsurlarını ayırıştırıp üst üste oturtmak gerekir. Linçin yargılanabilirliği konusu iki ayağı olan bu çalışmanın teknik kısmını oluşturur. Yargılanabilirlik ve tanımlanma gerekliliği, linçin hukuki ve toplumsal tarihinden çok, bugüne ve bugünün insan haklarına yönelik bir kaygıdır.

Linç kitlelerinin ve linç hareketlerinin sınıflandırılması oldukça zordur. Toplulukların bir araya gelme anı, bu bir araya gelişin sebep ve saikleri teker teker incelenemediği için, ancak eldeki deliller üzerinden bir okuma yapmak olasıdır. Linçler de kendi aralarında, kitle tiplerine, hareket şekillerine ve arka plandaki amaçlara göre sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada incelenen linçler, üçüncü sınıf linçlere ¹⁰yani örgütsüz-plansız sınıfına girer. Bu kitleler şiddet eylemlerinden önceki bir zaman zarfında bir araya gelmemiş, bu şiddet eylemini planlamamışlardır. Çeşitli olaylara tepki veya müdahale olarak bir anda ortaya çıkarlar. Bunlar galeyan, infial adını alan toplu şiddet eylemleridir. Kültürün, toplum pratiklerinin, ortaklaşan tepkilerin ve çoğu zaman da hukukun suskunluğunun şiddet kullanımını meşrulaştırdığı bir alandan bahsediyoruz: ve asıl tehlikenin de burada olduğu unutulmamalıdır. Örgütlü eylemlerin hepsi

¹⁰ Brundage, 1993. S. 10-38.

önünde sonunda birer planın, hukuku kasten tanımamanın ve tasarlanmış şiddetin ürünüdür. Oysa örgütsüz-plansız linçler, tasarlanmaz, planlanmaz. Bir tasarı varsa, her bir bireyin beraberinde getirdiği hayat birikimi olduğunu düşündüğümüzde ise, şiddet kullanımının yaygınlığı açısından ne kadar büyük bir kitle tehdidiyle karşı karşıya kaldığımızı fark ederiz. Fakat böyle net bir sonuca varmak da aslında yerinde olmaz. İyi ya da kötü, olduğumuz dünya koşullarına bizi getiren de şiddet içeren kitle hareketlerinin bir başka görünüşüdür: devrimler ve devrimi oluşturan eylemlere katılan halk.

Bütün bunları akılda tutarak, linçi sorgulamaya başlamak açısından, Encyclopedia of the Social Science'in¹¹ verdiği linç tanımıyla başlamak istiyorum: “Bireylerin düzenli hukuk mahkemelerinin varlığından bağımsız olarak ve yargılanmadan, belirli bir kitlesel şiddet aracılığıyla, intikam amaçlanarak öldürülmesi veya onlara işkence edilmesi eylemleridir”. 1940'ta yapılan anti-linç toplantısında en az üç kişiden oluşan linç kitlesinin ancak (kendi açılarından) *bir adalete, ırka veya geleneğe* hizmet etmesi şartı getirilir.¹² Araştırmacılardan Waldrep'in kendi yazılarında üzerine basarak durduğu nokta, *toplumsal tasdik* ilkesidir.

¹¹ Coker, 1957, p.639.

¹² Waldrep, 2000. s. 77-79.

1. BÖLÜM: LİNÇ TARİHİ

Linçin tarihi, çoğunlukla Amerika'dan başlatılır. Gerçekten de 1800'lerden itibaren Amerikan İç Savaşı'nın kayıtları titizlikle tutulmuştur. Bundan önceki linçlerin varlığına ancak her bir toplu şiddet olayını birer birer ele aldığımızda veya daha önceki tarihlerin adli kayıtlarını incelediğimizde ulaşabiliyoruz.¹³ Amerika dışında ise böyle bir kayıt tutulmamış, ya da çok istisnaidir. Bunun nedeninin, linçin, Amerikan tarihinin önemli dönüm noktalarından birinin parçası olduğu söylenebilir. Yine de, bazı tarihçilerin ve kriminologların yaptığı araştırmalarda, başka yerlerde de linçlere rastlandığı görülmektedir.¹⁴

Fakat bu kadar az kayıt varken ve var olan kayıtlar hakkında ayrıntılı bilgi bu kadar azken, girişte yaptığım kitle-linç sınıflandırmasından yola çıkmak yerine, linçleri genel olarak tarihsel örneklerle anlatmanın daha yerinde olacağını düşünüyorum. Çünkü linç kitlesi sınıflandırmasını tarihsel olarak yapabilmek için her bir olayın gelişimine, kitlenin oluşumuna ve o zamanki tarihsel dönemin koşullarına bakmak gerekiyor. Şu anda benim, alan ve kaynak araştırması yapmadan, elimde olan sınırlı ve çoğunlukla ikincil kaynaklardan edinilmiş bilgiyle yapacağım herhangi bir sınıflandırma bilgiyi, olayları ve tarihi çarpıtmak olabilir.

i. *Linç, bir Amerika Fenomeni midir?*

Frank Shay, 1938 yılında Yargıç Lynch'i anlatmaya şu sözlerle başlar: "Bugün linç, elmalı turta kadar Amerikalıdır".¹⁵ Gerçekten de linç kavramının

¹³ McClelland, 1989. s. 1-33.

¹⁴ Bkz: Berg ve Wendt 2011; Hill 2009; McClelland 1989. Pfeifer 2006; Spierengburg 2008; Ross 1983.

¹⁵ Shay, 2010. s. 34.

öne çıkmasının, linçin toplum yapısının oluşumunda bu kadar etkili olduğu Amerika'da 1850-1950 yılları arasındaki iç savaş sırasında olanlarla ilgisi büyüktür. Fakat linçin var oluş tarihinin başlangıcını 1850'ye koymak, linçin aslında bir otorite-tanımazlık olduğunu göz ardı etmek anlamına geleceği için, doğru bir yaklaşım olmaz.

Amerikan İç Savaşı sırasında 1909'da faaliyete geçen NAACP¹⁶, yani Siyahi Kişilerin (haklarının) Geliştirilmesi Ulusal Birliği, kurulduğu zamandan beri hukuki olarak savaş verdiği siyahi kişilerin linç edilmesi olgusuyla, aynı zamanda ciddi istatistikler yayınlayarak da mücadele etmiştir. Bir diğer linç istatistiği yayınlayan kurum Tuskegee Enstitüsü'dür. Şimdi Tuskegee Üniversitesi haline gelmiş bu kuruluş, 1882 ile 1998 yılları arasında yapılan linçlerin istatistiğini çıkarmış ve özellikle illere göre sınıflandırarak çeşitli yerlerde yayınlanmıştır. Bu iki kuruluşun yayınları, birçok akademik makaleye ve siyasi tartışmaya temel oluşturur. Fakat tabii ki, bu istatistiklerin hepsi sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin sınırları içindeki linçlerle ilgilidir. Dolayısıyla, ABD'nde yaşanan ve savaşın paralelinde ortaya çıkan linçler hakkında zengin bir tarihsel belgeler arşivi bulunabilmesine rağmen dünyanın diğer ülkeleriyle ilgili böyle bir bilgiye ulaşmak çok zor, hatta neredeyse mümkün değildir. Şimdiki zamanda bile linçler çoğunlukla kaydedilmezken, dünya linç tarihini bilebilmek oldukça meşakkatli ve maddi olarak destek isteyen bir süreç ve çalışma gerektiriyor. Adli kayıtlara ve polis kayıtlarına ulaşmak neredeyse bu kurumlar tarafından engellenmiş durumda ve bir diğer yandan da, bu kayıtlara ulaşılabilse bile, linçleri diğer suçlardan ayırarak bir değerlendirme yapmak oldukça zor. Suç olmamasının yanı sıra, kolluk kuvvetinin de linç eylemi sırasındaki performansı, bir diğer yandan da olaya dâhil olanların da hukuk algısı böylesine kayıtların var olmasını da, incelenmesini de oldukça meşakkatli kılar.

¹⁶ <http://www.naacp.org/pages/naacp-history>.

Linç sözcüğün ortaya çıkışı hakkında beş farklı hikâyeden bahsedilir.¹⁷ 1493'te ticaret güvenliğini sağlamak amacıyla oğlunu, tüccarlara borçlarını ödemediği için idama mahkûm eden ve evinin penceresinden asan İrlanda Galway şehrinin belediye başkanı ve aynı zamanda yargıci James Stephen Lynch en bildik hikâyedir.¹⁸ 16. yüzyılın sonlarına doğru Amerika'nın Güney Karolina eyaletinde yüzlerce insan hakkında, adil yargılama yapmadan idam kararı veren John Lynch ile torunu Thomas Lynch isimlerindeki iki yargıci baba oğuldan bahsedilir.¹⁹ 18. yüzyılın sonunda, Kentucky bölgesinde bir polis teşkilatı bulunmadığı için yakalanan suçluları yargıciymiş gibi yargılayıp idama mahkûm eden çiftçi William Lynch ve Amerikan bağımsızlık savaşında hem düşman İngiltere'ye sadakat gösterenleri hem de adi suç zanlılarını çoğunlukla kırbaçlatarak cezalandıran Albay Charles Lynch ise daha az bilinen farklı versiyonlardır. Linç sözcüğü asıl olarak Amerikan İç Savaşı sırasında KKK örgütünün ve diğeri vatandaşların, siyahilere uyguladığı şiddeti nitelemek için yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir.²⁰

ii. Amerika'da Linçin Tarihi

Sandra Gullig, Mark Twain'in Amerika Birleşik Devletleri için, "United States of Lyncherdom" dediğini yazar.²¹ Amerika'da linç, erken sömürge dönemlerinden beri görülmektedir. 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Avrupa'dan göç edenlerin yeni topraklar işgal etmesi linçlerin artmasında önemli rol oynar.²² Göç eden kişilerin ulaştığı yerlerde kurdukları yeni kasabalarda, yargı ve güvenlik sistemi hemen örgütlenemiyordu ve bu da, halkı, hukuku tesis etme konusunda kendi pratiklerini kullanmaya itiyordu. Gölbaşı, bu konuda bir ayırım

¹⁷ Özgür, 2007. s. 1.

¹⁸ Bora, 2008. s. 6.

¹⁹ Bozeti, 1952. s. 1349-1350.

²⁰ Hill, 2009. s. 4-8.

²¹ Gunning, 1996. s. 52; Brundage, 1993. s. 1.

²² Ross, 1983. s. 75. ve Gölbaşı, 2007. s. 311.

yapmıştır. Ona göre devlet otoritesinin eksikliği nedeniyle “devletin rasyonel ve örgütlü hukukunun bulunmadığı toplumlardaki linçlerle, devlete ve hukuka rağmen gerçekleşen linçlerin” birbirinden ayrılması gerekmektedir.²³ Turner da bu görüşe katılır.²⁴ Turner’a göre sınırlarda yaşayanlar, özellikle çiftçiler, herhangi bir kolluk kuvvetinin yardımını ve daha sonra da olası bir yargılamayı beklemek yerine, kendi güvenliklerini kendileri sağlarlar. Amerika’nın kuruluşundan itibaren ilk önce güvenlik ve adalet tesis etme amaçlı olan bu linçler, Turner’a göre daha sonra bir toplumsal pratik haline gelmiştir ve aslında daha sonra 1850’de başlayan siyah kişilerin linçlerine de neden olmuştur. Bu, sınır teorisi adını almıştır.²⁵ Turner, linçin sınır teorisinin temel taşlarından biri olduğunu da itiraf etmektedir.²⁶ Berg, sınır teorisinde aksayan noktalar olduğunu söyler.²⁷

1681 yılında beyaz hizmetçi Nell Butler ile siyahi köle Charles’ın evlenme talebi, birçok tartışmaya yol açtıktan sonra, en sonunda linçle sonuçlanır²⁸. Bu gibi olayların sayısı çok fazladır. Ayrıca, daha sonra kurulan kolonyal mahkeme yargılamalarının oldukça katı, şiddet dolu cezalara hükmetmesi ve sonuçta da hapse giren mahkûmların herhangi bir can güvenliklerinin bulunmaması da toplu şiddeti arttıran unsurlardandır.²⁹ Bu mahkemeler ve sonunda sürece dâhil olan emniyet kuvvetleri (şerif) ve hapishane görevlileri, mahkûmların halk tarafından linç edilmesini neredeyse teşvik ediyordu. Özellikle William ve Charles Lynch, William Campbell gibi yargıçların, kolonyal mahkeme kurallarını kendi iradeleriyle ağırlaştırarak adi suçlulara bile çoğunlukla işkence ve kitle tarafından öldürülme cezası vermesi

²³ Gölbaşı, 2007. s. 313.

²⁴ Turner, 1906. s. 67-96.

²⁵ Berg, 2010. s. 45-49.

²⁶ Ayrıca, bkz: Smithers, G.D.. “Frontier Justice: Lynching and Racial Violence in the United States and Australia” Berg, M. ve S. Wendt, 2011 içinde.

²⁷ Berg, 2010. s. 43- 55.

²⁸ Sizer, 1998. s. 681-686.

²⁹ Ross, 1983. s. 72; Pfeifer, 2006. s. 23.

buna örnek olabilir.³⁰ Askeri cezalar da zaten çoğunlukla koloni halkının aktif katılımıyla infaz ediliyordu. Örneğin sıra dayağından geçirmek, kalabalıktan her bireyin sırayla kulaktan bir parça kesmesi, koloni bireylerinin her birinin cezalandırılan kişinin vücuduna bir çivi çakması gibi pratiklerin varlığı bilinmektedir. Dolayısıyla, kitlenin yapmak istedikleriyle mahkeme kararlarının ve infazlarının çok da birbirinden ayrı olmaması, kişilerin mahkeme yargılamasını aşarak linç yoluna gitmemelerinin sebeplerinden biridir. Ayrıca mahkeme, kitlelerin kendi başlarına uyguladıkları ceza yöntemlerini çoğunlukla (linç olup bittikten sonra yapılan bir göstermelik yargılamayla) haklı çıkartıyordu.

1783'te son İngiliz askerini de toprağından çıkardıktan sonra bağımsızlığını ilan eden Amerika Birleşik Devletleri, 1860'ta yeni bir savaşın eşiğine geldi. Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle güney kesiminin ekonomisi çoğunlukla tarıma dayalıydı ve iş yükü Afrika'dan getirilen siyahî insanların köle olarak çalıştırılmasıyla karşılanıyordu. ABD'nin batısında, kurulmaya devam eden yeni eyaletler daha çok sanayiye yönelik bir ekonomi planlıyorlar ve bu nedenle köleliğe ihtiyaç duymuyorlar, hatta kuruluş aşamasında köleliği yasaklıyorlardı. Abraham Lincoln, 1860 yılında köleliği tüm ülkede yasaklayacağı sözünü vererek başkanlığa adaylığını koyduktan sonra 1861 yılında Cumhuriyetçi Parti'den başkanlığı kazanmıştır. 1863 yılında, Serbest Bırakma Beyannamesi ve 13. Yasa Değişikliği ile kölelik, Amerika Birleşik Devletleri'nde resmen yasaklanmıştı. Fakat bu durum, özellikle güney eyaletlerinin işine gelmiyordu. Bunun üzerine yedi güney eyaleti birleşerek Amerika Konfedere Devletleri'ni kurmuştur ve Jefferson Davis de bu konfederasyonun başkanı seçilmiştir. 1861-1865 yılları arasında gerçekleşen Amerikan İç Savaşı, 9 Nisan 1865 yılında kuzeyin galibiyetiyle

³⁰ Virginia Eyaleti Yargıçları. Bkz: Ross, 1983, s. 210; Hill, 2009. s. 30 vd.; Pfeifer, 2006. s. 7-12.

tamamlanmıştı. 1865'te savaş bitmiş, köleler serbest bırakılmış ve ABD Federal Büro'nun bir kolu olarak Özgürleşmiş Köleler Bürosu kurulmuştur.³¹

Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nin bütünlüğü tekrar tesis edildi, köleler özgürleştirildi ve eskiden köle olanlar çok kısa zamanda oy hakkını kazandı. Güneyin tarıma dayalı ekonomisi de yavaş yavaş çöküntüye uğramaya ve güney zenginliğini yitirmeye başladı. 1865-1867 yılları arasında güney eyaletlerinin beyaz toprak sahipleri, başkan Johnson'la anlaşıp menfaatlerini koruyacak adımlar atması için onunla işbirliği yaparlar. Buna karşı gelen kongredeki cumhuriyetçiler, başkanla bağlarını koparır. Kongrede çoğunluğu elde eden Cumhuriyetçiler, başkanı tasfiye ederler. Bu arada güneyin özgürleşmiş köleleri, güneyin yoksul beyazları ve kuzeyden gelen eşitlikçi beyazlar Cumhuriyetçi yönetimin kurulmasını destekler. 1869 yılında başkan seçilen Grant, Lincoln'un düşüncelerini takip etme taraftarıdır. Bu yönetime kesinlikle karşı çıkan güney eyaletlerinde KKK, Beyaz Kamelya Şövalyeleri gibi "vigilante" örgütler ortaya çıkmaya başlar. İşte bu dönem, linçlerin örgütler tarafından başlatıldığı ve Amerika tarihindeki en kanlı, en şiddet dolu kitlelerin de bu dönemde görüldüğü dönemdir. Ünlü olaylara örnek olarak Love'ın öldürülmesi verilebilir. Matthew Love, Güney Karolina Muhafazakâr Çete'de "Kanlı Bill" adıyla anılan önde gelen bir komutandı ve siyahlardan oluşan bir kitle tarafından parçalanarak öldürüldü.³² KKK ve Beyaz Kamelya Şövalyeleri gibi örgütler, kitle şiddetini etnik ve siyasi bir alana taşıdılar.³³

1875 yılında Başkan Grant'in imzasıyla ve Lincoln'un görüşleri izlenerek Yurttaşlık Hakları Yasası çıkar. ABD tarihine damgasını vuran linçler, bundan sonra başlar. 1865-1877 yılları arasındaki Yeniden Yapılanma Dönemi'nde, Lincoln ve daha sonra Grant tarafından toprakların zengin

³¹ 1865-1871 yılları arasında çalışmıştır, Abraham Lincoln tarafından kurulmuştur.

³² Ross, 1983. s. 170.

³³ Beyaz Kamelya Şövalyeleri, 1860-1870 yılları arasında Alkibiades DeBlanc tarafından Texas'ta kurulmuş muhafazakâr ve şiddet içeren bir örgüttür. Eylemlerini çoğunlukla siyahların daha fazla ikamet ettiği güney eyaletlerinde gerçekleştirdiler. Bu örgütün üyeleri, KKK'nin aksine çevre zenginlerinden, entelektüellerinden ve siyasilerinden oluşuyordu. Örgütün çalışmalarının 1900'ün başlarına kadar gizlice devam ettiği biliniyor.

beyazlardan alınarak özgürleşmiş siyahlara verilmesine rağmen, beyaz kesim hâlâ zengindir. Bu zengin beyaz kesim her türlü silaha ve olanağa erişebilmektedir ve bunun yanı sıra, Güney Karolina gibi yerler dışında çoğunluktadır. KKK gibi örgütlerin kurulması da zaten tam bu döneme denk gelir. 1877'ye kadar devam eden özgürleştirme hareketinden de oldukça rahatsız olan bu beyaz muhafazakâr gruplar, güney eyaletlerinde iktidarı ve zenginliği yeniden ele geçirmek istiyorlardı. 1870'lerin ortasından itibaren de, Mississippi, Güney Karolina, Florida, Louisiana, Alabama gibi eyaletlerde beyazların siyahileri çeşitli suçlamalarla linç etmesine göz yumulmaktaydı.³⁴ 1868'den 1876'ya kadar her yıl yüz civarı linç olayı sonucunda ölümler gerçekleşmişti.³⁵ 1875'te Grant tarafından yasalaştırılan özgürlükler, 1887 yılında Yüksek Mahkeme³⁶ tarafından mülga edilir. Yüksek Mahkeme, 1875 tarihli Yurttaşlık Hakları Yasası'nın Anayasa'nın 14. düzenlemesine³⁷ aykırı olduğu iddiasıyla anayasaya aykırı bulur ve böylece ayrımcılık veya ırkçılık yeniden yargılanamaz hale gelir. Çünkü Yüksek Mahkeme'ye göre, 14. düzenlemenin kişilerin değil, sadece devletlerin (eyaletlerin) ayrımcılık yapmasını yasaklamaktadır.

19. yüzyılda İtalya'dan, Çin'den, Hindistan'dan, Latin Amerika Devletleri'nden ABD'ye göçler arttıkça, farklı gruplar linç hedefleri haline gelir. 1890'da Jim Crow Yasası'nın³⁸ tekrar kabul edilmesiyle, beyazların iktidarı artık tamamen sağlamlaştırıldığı için bir süreliğine linç eylemlerinde azalma görülür. 1892'de Ida Wells'in arkadaşlarının manavı, beyazların manavından daha çok satış yaptığı için linç edildiğinde, Ida Wells ve

³⁴ Pfeifer, 2006. s. 13-45.

³⁵ Pfeifer, 2006. s. 1-15.

³⁶ Supreme Court Decision, 1883. <http://supreme.justia.com/us/109/3/case.html>

³⁷ http://www.archives.gov/exhibits/charters/constitution_amendments_11-27.html

³⁸ Klarman, 2004. s. 8-16. Jim Crow, 1828 yılında İngiliz aktör Thomas Rice'in yarattığı aptal, herhangi bir kapasitesi bulunmayan, ilkel bir zenci tiplemesidir. Thomas Rice'in kendisi beyazdır. "Atla Jim Crow" adlı danslı şarkıyla ünlenmiştir. Jim Crow, daha sonra birçok yerde "zenci" yerine kullanılmıştır. Jim Crow yasaları ilk önce Tenesse'de 1876 yılında, demiryollarında ırk ayrımıyla başlayan siyanhîlere karşı getirilen yasaların toplamdaki adı olarak kullanılır. Bu yasalar, 1964-64 yıllarında tamamen ortadan kalkar.

arkadaşlarının başlattığı anti-linç kampanyası sonucunda 1909 yılında NAACP kurulur; bu dönemden itibaren ayrımcılıkla ve linçle hukuki mücadele evresi başlar. Amerika’da NAACP kuruluşuna kadar linç eylemlerinin kayıtları 1878’den itibaren Chicago Tribune gazetesi ve 1892’den itibaren Tuskegee Enstitüsü tarafından tutulur. 1903’te Roosevelt anti-linç kampanyasına katıldığını beyan eder ve konuşmalar yapar.³⁹ 1915’te yükselen ırkçılık karşısı bu çalışmalar yine muhafazakâr zengin beyaz kesimin işine gelmediği için KKK’nin ikinci ayağı kurulur ve linçler tekrar yükselmeye başlar.

1896 yılında ise Yüksek Mahkeme, yine şok edici bir karar verir ve *Plessy v. Ferguson*⁴⁰ davasında, “farklı fakat eşit” ilkesinin herkesçe kabul edilmesi gerektiğini söyler. 1930’lara kadar bu durum bir geçerlilik sağlamamıştır. 1935 ile 1940 yılları arasında, özellikle *Murray vs. Maryland* davasında⁴¹ Maryland Üniversitesi’ndeki ayrımcılığın kaldırılması kararı çıkar ve yine *Gaines v. Canada* davasında Yüksek Mahkeme, Missouri Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne bir siyahi öğrencinin kayıt olabileceği kararını verir. 1922-23 yılları arasında, *Dyer*⁴² *Bill*, *Costigan-Wagner Bill*⁴³ senato üyeleri olarak anti-linç kanunu hazırlayarak meclise sunmuşlar fakat kabul ettirememişlerdir. 1946 yılında NAACP kurucularının hukuki mücadeleleri sonunda, iç hatlarda otobüslerde ve trenlerde ayrımcılık yasağı getirilir. 1948’de *Fair Housing Act* olarak bilinen yasada, isteyen herkesin her türlü mahalleden ev tutabileceği ve buna karşı yapılan her hareketin suç olduğu kuralı kabul edilir. En sonunda 1968 yılında, ABD Federal Hükümeti, linçlere karşı cezai bir kural konulması gerektiğine karar verir ve 1964 Yurttaşlık Hakları Yasası’nın altında kitle

³⁹ Klarman, 2004. s. 110-115.

⁴⁰ http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0163_0537_ZS.html Erişim tarihi: 25.05.2012

⁴¹ <http://www.brownat50.org/brownCases/PreBrownCases/PearsonvMurrayMd1936.htm> Erişim tarihi: 25.05.2012

⁴² Senatör Leonidas Dyer’in hazırladığı anti-linç kanun tasarısıdır. 1922.

⁴³ Robert Wagner ve Edward Costigan adlı iki senatörün hazırladığı bu kanun taslağı, yasalaştırılmamış ve linçin federal mahkemede suç olarak düzenlenmesini öngörmektedir.

şiddetini daha çok örgütlü suçlar bakımından suç olarak düzenler. Fakat Yüksek Mahkeme'nin içtihadında, linçler de bu suç kapsamına sokulmaktadır.⁴⁴

Şu anda Amerika'da linçin artık görülmediği NAACP kayıtlarında belirtilir. Fakat NAACP, sadece siyahîlere karşı linçlerin kaydını tutar ve ayrıca zaman içerisinde daha çok hukuki bir mücadele aracı olarak bir sivil toplum kuruluşuna dönüşmüştür. Birçok eyalet kendi sınırları dâhilinde geçerli olan anti-linç uygulamaları ve kanunları kabul etmişse de, en son 1970 yılında hazırlanan kanun tasarısı Senato'da reddedilmiştir. Bunun yerine bazı eyaletler genel olarak kitle şiddetini birer suç haline getirmişlerdir.⁴⁵ Linçin suç olduğu eyaletler arasında Alabama, Indiana, Kansas, Kentucky, Virginia ve Kuzey Carolina'da linç kanunlarda tanımlanmıştır ve yaptırıma bağlanmıştır. Georgia Eyaleti ise, linçin tanımını kanunda vermeden yaptırıma bağlamıştır. Illinois, Pennsylvania, New Jersey ve Batı Virginia Eyaletleri, linçi tanımlamış ve yaptırıma bağlamıştır. Arizona, California, Connecticut, Delaware, Florida, Idaho, Iowa, Louisiana, Maine, Maryland, Massachusetts, Michigan, Mississippi, Missouri, Montana, New Hampshire, Nevada, Kuzey Dakota, Oklahoma, Oregon, Rhode Island, Güney Dakota, Tennessee, Teksas, Utah, Vermont, Washington, Wisconsin, Wyoming ise ne linç ne de kitle suçu tanımlanmış eyaletlerdir.

iii. Amerika dışında dünya

Linç sözcüğünün çıkışı Amerika kıtası kökenli olsa da, linç tanımına uygun eylemlerin bu tarihlerde ve bu tarihlerden önce başka kıtalarda da görüldüğünü biliyoruz. Devletin otoritesine rağmen toplu şekilde halkın suçlu addedilen kişiyi cezalandırması (ve sonunda çoğunlukla ölümle sonuçlanması eylemi) Roma'dan itibaren görülür. Titius Livius'un, Tacitus'un ve

⁴⁴ <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/241> Erişim tarihi: 01.06.2012

⁴⁵ Shay, 2010. s. 92.

Prokopius'un eserlerinde, linç kitlelerinden bahsedilir. Titius Livius, linç kitlelerinin çoğunlukla politik talepleri olan pleplerden oluştuğunu anlatır.⁴⁶ Livius, birleşen her insan grubuna kitle adı vermez. Ama şiddet gösteren her insan grubu, Livius için artık bir kitledir ve önderi ne derse onu yapar hale gelmiştir. Titius Livius'da, Senato'nun durdurmaya çalıştığı kitle daha çok kendi kitlesel gücünü politik isteklerinin garantörü olarak kullanan pleplerden, yani daha çok çiftçilerden oluşurken, Tacitus'un kitlesi, seyircilerden oluşan bir kitledir. Roma'nın sınırlarının genişlemesiyle oluşan yeni gruplar, zamanla Titius Livius'un çiftçi kitlesinin yerini almıştır. İmparatorluğun en koyu savunucularından olan Tacitus'a göre, artık Roma'da gerçek Romalıları görmek mümkün değildir ve işte bu gerçek Romalı olmayan vatandaşlar, ne yazık ki toplumsal hiyerarşinin en alt katmanını oluştururlar. Çünkü artık, Livius'un zamanındaki gibi politik bir taleple bir araya gelmek yerine, herhangi bir *demagogun* arkasından, olayların gerçekliğini bir an olsun düşünmeden giderek yakıp yıkmaktadırlar. Tacitus bu insanların en adi enayilerden, saflardan oluştuğunu, bir kölenin bile herhangi bir şey için toplanan bu gruptan daha güvenilir olduğunu, herhangi bir şekilde hiçbir imparatorun veya senatörün arkasına aldığı bir topluluğa güvenmemesi gerektiğini, bu kişilerin katıksız barbarlar ve canavarlar olduğunu söyler.⁴⁷ Prokopius, 532 yılında Konstantinopolis'deki Hippodrom Meydanı'nda meydana gelen Nika Ayaklanması'ndan bahseder. I. Iustinianus'a karşı (Prokopius'a göre birkaç *demagogun* önderlik ettiği) hakaretlerle başlayan ayaklanmaya, yaklaşık otuz bin kişi katılmıştır. Hippodrom'da gerçekleştirilen atlı araba yarışlarının taraftarları Maviler ve Yeşiller, 22. yarış yapıldığı sırada, Iustinianus'un ağır vergilerinden zorlanan halkın da galeyana gelmesiyle ayaklanır ve bu ayaklanma tarihte en çok can kaybının görüldüğü kitle hareketi olarak bilinir.⁴⁸ Aynı zamanda Nika Ayaklanması, tarihteki ilk holigan eylem olarak da kabul

⁴⁶ Livy, 1971. s. 105-221.

⁴⁷ Tacitus, 2005. Ann.1, 45; Ann.1,59; Ann.1,15; Ann.1,48-9.

⁴⁸ Prokopius, 2010. s. 136-145.

edilir.⁴⁹ Ayaklanma sırasında rakip takımlardan öldürülenlerin yanı sıra, yakılıp yıkılan binalar arasında Ayasofya da vardır. En sonunda Iustinianus, tüm kitleyi meydanda kılıçtan geçirerek öldürmüştür. Prokopius, kitlenin nasıl oluştuğunu anlatmaz ama oluşmuş kitleyi “politik kitle” olarak yorumlar.

Spierenburg⁵⁰, İtalya’da 12-16. yüzyıllar arasındaki linç benzeri cinayetlerin varlığına parmak basmaktadır: Shakespeare’in 1590’larda yazdığı *Romeo ve Juliet* ile ünlü olan 12. ve 13. yüzyıllara tarihlenen Montecchi ve Cappuletti ailelerinin yaşadığı dram çarpıcıdır. Yine 14. yüzyılın ortalarında Tolomei ve Salimbeni ailelerinin, yine aynı yüzyılda her bir aileden yaklaşık kırkar kişinin öldürüldüğü Malavolti ve Piccolomini ailelerinin birbirlerine olan düşmanlığı nedeniyle oldukça ağır şiddet içeren dramlar yaşadıklarını alıntılarla anlatır. 16. yüzyıla damgasını vuranın kan davalarının olduğunu ekler ve bu kan davalarında işlenen cinayetlerin yöntemini anlatır: bu cinayetler planlı programlı olduğu kadar, plansız programsız da işlenebilmektedir. Bir aile üyeleri ve onların etrafında toplanan yandaşlar, bir kıvılcıma bağlı olarak, süregelen bir düşmanlık arka planına da dayanarak ciddi linç eylemlerine girişebilir halledirler ve bunların çoğu ölümle sonuçlanmaktadır. Kan davalarının yapısı itibarıyla sistemli, planlı ve birebir amaca yönelik olması özellikleri dolayısıyla linç eylemleriyle örtüşmediği doğrudur; fakat yine de bu aileler arasındaki bazı cinayetlerin de, aile büyüklerinin aksi kararlarına rağmen ve bir anlık galeyan ile gerçekleşmiş olması dikkat çekici bir şekilde linç unsurlarının tamamını barındırmaktadır. Bunun yanında, linçin tarihini açıklamak açısından Spierenburg’un detaylarını ve ölüm istatistiklerini verdiği bütün Avrupa şehirlerinin⁵¹ arasından Venedik, Floransa, Londra’nın

⁴⁹ McClelland, 1989. s. 54-59.

⁵⁰ Spierenburg, 2008. s. 23-35.

⁵¹ Spierenburg, 2008. s. 1- 78. Bu şehirler: Amsterdam, Milano, Venedik, Floransa, Siena, Paris, Napoli, Londra, Manchester, Dewonshire, Katalonya Bölgesi, Ghent, Kuzey Flamanca Bölgesi, Zürih, Rhineland (Almanya).

durumlarını linç açısından kıyaslamakta yarar olduğunu düşünüyorum.⁵² Floransa'daki vahim durumun, zamanın yazarlarının en çok dikkatini çeken şehir olması nedeniyle daha çok kayda geçtiğini not ederek bir kenara bırakıp linç açısından baktığımızda, bu şehirdeki herkesin aşağı yukarı bir "tarafa" ait olduğunu ve birçok cinayetin linç şeklinde gerçekleştiğini görüyoruz. Venedik'te ise tüccarlardan oluşan bir yönetimin yanı sıra biçimsel bir aristokrasinin de var olması, aynı Londra gibi, şiddet eylemlerinden ve özellikle kan davalarından bu iki şehri uzak tutmuştur. Fakat ilginç bir şekilde, bu iki şehirde de kayda geçen cinayetlerin büyük kısmı (sistemsiz ve plansız) linçler şeklinde, çoğunlukla siyasi bir amaç barındırmayan ve daha çok taverna, kumarhane, "kadınlar evi" gibi toplumdan dışlanmışların bulunduğu yerlerde görülmektedir.⁵³

Tarihte yer tutan başka bir linç türü de Yahudilere karşı girişilen şiddet eylemleridir. Bu eylemlerin diğerlerinden daha özel bir adı vardır: Pogromlar. Pogrom, Rusça bir kelimedir ve esas olarak "bir kitlenin bir azınlığa fiziksel olarak saldırması, şiddet kullanarak onları öldürmesi veya vücutlarına, mallarına, ibadet yerlerine ve meskenlerine zarar vermesi veya yok etmesi" olarak tanımlanır.⁵⁴ Fakat özellikle Yahudilere karşı girişilen saldırıları tasvir etmek için kullanılır ve çoğunlukla 19. ve 20. yüzyıldaki şiddet eylemlerine referans verilir.⁵⁵ Helenistik zamandan beri Yahudiler ve iktidardakiler arasında her zaman bir gerginlik olduğu ve bunun her zaman halka yansıdığı bilinmektedir.⁵⁶ Ortaçağ boyunca da, aynı şekilde, Londra'da (1189-1190), Cordoba'da (1011), Granada'da (1016), Fas'ta (1033); 1300'lere gelindiğinde ise Kara Veba'dan korunmak adı altında birçok Alman kentinde katliama

⁵² Kıyaslamada özellikle bu şehirleri seçmemin nedeni, sistemsiz şiddet eylemlerinin daha sıklıkla görüldüğü Floransa ile aşağı yukarı hiçbir şiddet eyleminin kayda geçmediği Venedik ve Londra arasındaki tezatı ortaya çıkarmaktır.

⁵³ Spierenburg, 2008. s. 62-70.

⁵⁴ Jonathan, Gaunt, Meir ve Bartal, 2010. s. 3-18.

⁵⁵ Jonathan, Gaunt, Meir ve Bartal, 2010. s. 19-37.

⁵⁶ Philo of Alexandria, 2003. s. 16-51.

varacak pogromlar kayda geçer.⁵⁷ Bu pogromlar, sadece askeri kuvvetlerden oluşmaz; hatta çoğunda sadece halk ayaklanır ve linçler bu şekilde gerçekleşir. 1900'lerde de pogromlar, dünyanın dört bir yanına yayılır: Rusya'da 20. yüzyılın sonlarına kadar devam eder.⁵⁸

18. yüzyılda Londra'da mevcut sokak hayatının, Avrupa'nın hiçbir yerinde benzeri yoktur.⁵⁹ Ne Roma'da, ne de Paris'te böylesi bir sokakta yaşama kültürü yer tutmaz. Shoemaker, bunun kişileri, sosyal hayatta herkesin birbirinin polisi olduğu bir düzene doğru ittiğini söyler. Öyle bir polis ki, sadece yakalamakla değil, çoğu zaman adaleti yerine getirmekle yükümlüdür. Kitlesel şiddetler ve linçler oldukça fazladır. Konular, genellikle siyasi değil, adi suçlardır.⁶⁰

19. yüzyıl Alman İmparatorluğu *Rechtsstat* altında yönetilen bir devlet olmasına rağmen kanun dışı cezalandırma pratiklerine hiç de yabancı değildir. Özellikle çiftçiler kırbaçlayarak ve bazen de öldürerek hırsızları, banka soyguncularını ve katilleri cezalandırırlar. Bunun asıl nedeninin polis kuvvetinin yeterli şekilde hareket edememesi olarak gösterilir.⁶¹ Özellikle "sokak adaleti" adıyla anılan bu cezalandırmalar, o zamanki gazetelerde İngilizce "lynching" kavramıyla tanımlanır.⁶² Çarlık Rusyası'nda linç edilen grup biraz daha farklıdır. Rusya'nın mahkemelerine veya polis kuvvetlerine güvenmeyen halk, en değerli varlığı olarak gördüğü atlarına herhangi bir saldırıda bulunan bir kimseyi acımasızca öldürmekle ünlüdür.⁶³

Kayıtlı bilgilerin çoğu 19. ve 20. yüzyıla aittir. İspanya'da 1930 yılındaki politik hareketler zamanında toplaşan bir grup, faşist olduğu düşünülen bir kişiyi bıçaklayarak öldürür. Yine, Portekiz'de 1931 yılında, bir

⁵⁷ Aberth, 2005. s. 1-15.

⁵⁸ Bkz: Odessa Pogromu, Kisniev Pogromu.

⁵⁹ Shoemaker, 2004. s. 29-35.

⁶⁰ Shoemaker, 2004. s. 40.

⁶¹ Berg, Wendt, 2011. s. 1-19.

⁶² Gailus, 1990. s. 126-129.

⁶³ Frank, 1987. s. 55-69.

polisi öldüren bir rahip, kasabada yaşayanlar tarafından parçalanarak öldürülür. 1957 yılında, gelinini ve gelininin annesini nasıl öldürdüğünü polise anlatan 71 yaşındaki bir adam, 12 erkek ve 7 kadın tarafından dövülerek öldürülmüştür. 1924 yılında İtalya’da, Avezzano’daki bir kiliseden şehit olan azizlerden kalan hatıra objelerini çalarken yakalanan Francesco Tomel, önce dövülür, sonra da üzerine gaz dökülerek yakılır. 1929 yılında Fransa’da (Nantouin şehrinde), emniyet müdürlüğünün önünde toplanan büyük bir kitle, bir cinayetin üç zanlısını polisin elinden alarak öldürmüştür. İngiltere’de, 1860 yılında *Law Times* adlı hukuk dergisinde, şunlar yazılır: “Amerikan kurumlarını alıp kullandığımız artık su götürmez bir gerçektir. Fakat kurumlarla beraber Amerika’nın hukuksuzluğunu da alıyoruz. Yargıç Lynch çoktan aramıza sızmıştır ve işlerini metropolün demokrasisinin arkasına saklanarak yapmaktadır.”⁶⁴ 1922 yılında Glasgow’da bir geminin aşçısı olan Robert Stewart, Pazar yerinde toplanan kitle tarafından öldürülür. Fakat sonra ortaya çıkar ki kaçırıldığı iddia edilen çocuk aslında Stewart’ın kendi çocuğudur. 1932 yılında Romanya, Ochiroşi’de akrabasını öldüren bir kişi ağaca asılır. 1909’da Batum yakınlarındaki Cossack köylüleri cinayet işleyen yedi kişiyi öldürürler. 1917’de Kazan yakınlarında yirmi savaş hükümlüsü askerler tarafından linç edilir. 1927 yılında, Polonya’nın bir kasabasında at çalarken yakalanan iki kişi otuz kişilik bir kitle tarafından yakılarak öldürülmüştür. John Ross linçle ilgili yazdığı doktora tezinde, İkinci Dünya Savaşı’nın, Avrupa’daki linç kitlelerini sınıflandırmakta bir dönüm noktası olduğunu söyler. Ross’a göre savaştan önceki linçler, Avrupa’da daha çok feryat kitlelerinin işidir. Daha çok kamu düzenini bozan kişilere karşı halkın rastgele toplanarak gerçekleştirdiği şiddet eylemleridir.

Carolien Jacobs ve Christy Schuetze, Mozambik’teki linçler hakkında yaptıkları araştırmalarda bu tezlerini öne çıkarırlar. Mozambik’te 2008 yılının sonunda bir yılda toplam 68 linç vakası görülmüştür ve bu olaylarda toplam 54

⁶⁴ <http://av-naacp.org/lynching.htm> Erişim Tarihi: 06.05.2012

kişinin öldüğü kayıtlara geçmiştir.⁶⁵ 2009’da bu sayı 78’e çıkmıştır. Bu linçler genellikle soygunculara karşıdır ve tutulan istatistiklere göre salgın hastalıkların, kıtlıkların artmasına paralel olarak artar. 1999’da Benin Cumhuriyeti’nin güneyinde Dévi Zinsou Ehoun adlı bir kişi, Colonel Civil Dévi adıyla bir “vigilante” grup kurmuştur. Bu örgütün kuruluş amacı suçla mücadele olarak tesis edilir: Özellikle soygun, bireysel hırsızlık, tecavüz ve cinayet asıl konulardır. Suç işleme oranlarının yüksek olduğunu düşündükleri kamyon şoförlerini, taksicileri birer birer linç ederler.⁶⁶

iv. *Siyasi iktidar, Modern Devlet ve Linç*

Birçok yerde, özellikle Amerika’da olanlar üzerinden yapılan bir linç okumasından varılan sonuç genelde linçin kabaca bir ırk, bazen de bir kimlik problemi olduğudur. Bunun yalnızca ABD’ye has bir problem olmadığı kabul edilse bile, hâlâ birçok kişi tarafından kimlik siyaseti üzerinden tartışılır. Elbette bunun yadsınamayacak bir tarafı vardır: Gerçekten de kitle cezalandırması, güncel insan hakları söyleminin merkezine oturan ırk, cinsiyet, tercihler üzerine düşünülebilir —düşünülmelidir. Unutulmaması gereken, kitle şiddetinin, kimlik karşıtı hareketleri de kapsayacak kadar büyük, kadim ve kolayca yaftalanamayacak kadar karmaşık bir yapısının olduğudur. Ortaçağ’da Avrupa mahkemeleri ve gelenekleri kan davalarının varlığını kabul ediyor ve ailelere karşılıklı öldürme hakkı veriyordu. Batı Avrupa’nın kırsal bölgelerinde yaşanan ve *rough music*, *Katzenmusik* veya *charivari* olarak bilinen cezalandırmalar yaygındır. Rough music, İngiltere’de, halkın onaylamadığı kişi veya grupları evlerinde veya iş yerlerinde sıkıştırarak hep bir ağızdan bağırması, küfretmesi ile cezalandırmasıydı. Fransa’nın *charivari* veya *shivaree* (ki ABD’de de *shivaree* adıyla bilinir) geleneğinde ise daha şiddetli bir kitle

⁶⁵ Jacobs, C ve C. Schuetze. “Justice with Our Own Hands: Lynching, Poverty, Witchcraft and the State in Mozambique” s. 225-241, Berg ve Wendt, 2011 içinde.

⁶⁶ Berg ve Wendt, 2011. s. 230.

görünür: bu kitle özellikle tasvip edilmeyen yeni evlilere karşı birleşen ve ellerine geçirdikleri her şeyi (tencere, tava, taş, dallar) bu kişilerin evlerinin camlarına atarak onlara zarar verme amacı taşır.⁶⁷ Yahudi cemaatleri içinde de, afroz edilmeye sonuçlanan ve büyük gürültüler çıkarılarak uygulanan ve cemaate geri dönüşü kesinkes yasaklayan “şamata” cezası, 17. yüzyılda Spinoza’nın maruz kaldığı cezadır.⁶⁸ 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise bu yüksek sesle şarkı söyleme eylemlerinin vahşi sonuçları ABD’nde ortaya çıkmaya başlar.

İnsanoğlunun bir araya gelme ve bir aradayken şiddet gösterme eğilimi avcı atalarından gelmediğini artık kabul ediyoruz.⁶⁹ Bu durumda, linçleri, Amerikan linç tarihçisi Shay’in, linçin insanın doğası gereği beraberinde taşıdığı bir saldırganlığın kolektif yansıması olduğu düşüncesini bir kenara bırakabiliriz. Ayrıca, linçi, insan kültürünün evrimini tamamlayamamışlığının kalıntısı olarak görmek, özellikle pozitif hukuk ve modern devlet açısından anlamsız olacaktır. Linçi kanundışı cezalandırma olarak nitelediğimizde zaten cezalandırmanın ve infazın sadece devletin yetkisinde olduğunu kabul etmiş oluyoruz. Meşru şiddet, Weber’in ünlü sözünde belirttiği gibi devletin tekeline aittir.⁷⁰ Wendt’e göre işte devletin şiddet tekeli, linçin uluslararası boyutta anlaşılmasının anahtarıdır.⁷¹

Diğer yandan da linçteki problem, devlet nezdinde meşruiyeti olmasa bile toplumsal bir meşruiyete sahip olmasıdır. Waldrep’in koyduğu linç kriterlerinden en önemlisi bu konuya temas eder. Waldrep’e göre toplumsal tasdik, linçin en önemli unsurudur ve aslında kitlenin sayısını, eylemin arka planını veya nedenlerini ve hatta sonuçlarını bile gölgede bırakır. Esas olan toplumsal bir onayla harekete geçilmesi, cezalandırma eyleminin

⁶⁷ Berg ve Wendt, 2011. s. 1-19.

⁶⁸ Colerus / Lucas, 1999.

⁶⁹ Scheper Huges, ve Bourgois, 2004. s. 2-21.

⁷⁰ Weber, 1970. s. 78.

⁷¹ Berg ve Wendt, 2011. s. 6.

gerçekleştirilmesidir. Günümüzün haklar söylemini oluşturan doğal hukuk-doğal haklar teorisinde, bireylerin şiddet kullanma yetkilerinden tamamıyla vazgeçmesinin, ters bir okumayla, zaten böylesi bir sonucu onaylar hali vardır. Kişiler, şiddet kullanma yetkilerinden, belirli nedenler için vazgeçebiliyorlarsa, o zaman bu yetkinin kendilerinde hem *de facto* hem de *de jure* kullanma hakları olduğunu düşünmektedirler. O zaman, doğal hukuka göre yine, bu kişilerin adil amaçlar uğruna vaz geçmekten vaz geçmeleri de anlaşılabilir⁷², hatta doğal hukuk sistemi içerisinde böylesi bir cezalandırma eylemi desteklenebilir bir hâl de alabilir. Daha da ileri gidersek, meşruiyet, aslında sadece doğal hukuka ait bir tanım olup böylesi bir durumda kullanıldığında devletin de kendi kendini reddetmesi anlamına gelir. Aslında, son zamanlarda da oldukça fazla bahsedilen “haklı şiddetin” bir görünüşü de budur.

Linç, kanunlar tarafından suç olarak tanınmadığında devletin, linçin meşruiyetini tanıdığını varsaymak durumunda kaldığımız için, devletin şiddet kullanma ve cezalandırma yetkisini kişilere devrettiğini varsayabiliriz. Bu durum ise, ancak iki sonucu ortaya çıkarabilir: modern devlet yapılarının yerini modern üstü bir yapılanmaya bırakmaya başlaması, modern devletin daha oluşmamış olması veya modern devletin kendi kendini reddetmesi. Linçle ilgili çalışma yapan bazı araştırmacılar, bu yaklaşımları kuramlaştırmışlardır. Evrimci ve bozulmacı teoriler bu tartışmada öne çıkar. Evrimci teoriye göre modern devlet kendini var edememiştir ve bu nedenle de şiddet kullanma tekeline sahip olma becerisini de geliştirememiştir. Evrimci teori, modern devletin daha tesis edilmediğini savunur. Dünya hâlâ modern devlete giden yolda ilerlemektedir ve pozitif hukuk her gün, gitgide her türlü istisnayı içerecek bir şekilde yeniden düzenlenmektedirler ve sonunda varılacak nokta gerçekten de devletin şiddet ve cezalandırma tekeli olacaktır. Bu teoriyi savunanlar arasında Amerika sınır teorisini kullananlar sayılabilir.

⁷² Benjamin, 2011. s. 19-21.

Bozulmacı teori daha çok post-kolonyal Afrika'yı çalışan araştırmacılar tarafından desteklenir. Onlara göre modern devletin ötesine geçilmiştir: modern devlet işe yaramamış veya ona ulaşamamıştır. Şiddetin devlet tekelinde toplanması zaten kültürler arası çatışmalar bakımından mümkün değildir. Tilo Grätz, Afrika'daki "vigilante" kitlelerinin gerçekleştirdiği linçler üzerinden modern devlete yaklaşır. Afrika'daki linçlerin merkezileşmemiş bir yapıda, devlet gücünün ve iktidarının giderek azalması sonucunda ortaya çıktığını söyleyen görüşlere karşı çıkar. Grätz'e göre, zayıf devlet ve kolluk kuvvetleri teorisinin açıklayamadığı bir nokta vardır: O da, zayıf devletin her yerde aynı oranda zayıf olduğu bir ülkede neden bazı bölgelerde linçler çok şiddetlidir ve bazı bölgelerde linç neredeyse yoktur? Grätz bu sorudan yola çıkarak, linçin, kültürün getirdiği bir davranış şekli olduğunu söyler. Bahsedilen bölgelerde kültürler farklıdır (hepsi Afrika'nın farklı kabileleridir) ve bu nedenle haksızlıkla, hırsızlıkla, toplum dışılıkla baş etme şekilleri de farklılık gösterir. Grätz, bu noktada modern devletin artık var olmadığını söyler.

2. BÖLÜM: TANIM

i. Tanımdan kaynaklanan sorunlar

Heidelberg Üniversitesi ve Heidelberg Amerika Araştırmaları Enstitüsü'nün 2010 yılında linç hakkında düzenlediği “Linçin Uluslararası Tarihine Doğru” başlıklı konferans raporunun başlığında şu yazar: *Linç, bir kitlenin, toplumun büyük bir bölümünü temsil ettiği iddiasıyla uyguladığı cezadır.*⁷³

Birçok yerde linç, linç girişiminden ayrı bir kavram olarak kullanılır. Linç girişimi bugün anladığımız anlamıyla bir kitlenin bir kişiyi öldürmek saikiyle zarar vermesiyken, linç edilmiş bir kişinin mutlaka ölmüş olması gerekmesi bu ayrımın temelini oluşturur. Oysa şiddetin derecesi ancak linç eylemine karşı verilen cezanın infazı aşamasında ceza oranında bir anlam ifade eder. Eylemin sonuçlarının daha ağır olması, ceza hukukundaki teknik bir konudur.

Linç kitleleri ve linçler, tipik bir sınıflandırmaya tabi tutulamaz. Öncelikle, linçin kolektif şiddeti içeren yapısı, şiddetle ilgili hâlâ sürmekte olan tanım sorununu da içinde barındırır.⁷⁴ Şiddetin tanımı ve eleştirisi, pozitif hukukun, araçların hukuka uygunluğunu denetleyen ve doğal hukukun amaçların meşruluğunu değerlendiren zıtlığını terk etmeden ve oto-referansiyel bir hukuk sistemi içerisinde yapılamaz. Çünkü şiddetin kullanıldığı durumlara ve kendisine dair yeni bir ölçüt bulunması artık zorunlu bir hale gelmiştir. Diğer yandan, şiddeti tasnif etmek, sınır koymak, varsa eğer kaynağını veya içinde

⁷³ http://www.uni-heidelberg.de/md/hca/forschung/hca_konferenzprogramm.pdf

⁷⁴ Çelebi, 2010. s. 14-18.

barındığı kültürü kolayca anlamak da bu kadar yaygınlaşmış bir şiddet ortamında mümkün görünmüyor.

Linç tanımındaki başka bir tartışma da, kitlenin nicelik ve niteliksel özelliklerinden ortaya çıkar. Burada da, kitleyi oluşturan kişilerin sayısını psikolojik-sosyolojik teorilere göre mi, yoksa hukuka göre mi belirleyeceğimiz sorusu kendini dayatır. Hukuk düzenlemelerinin karşılaştırılması yapılabilse de, “sayı sınırlaması” pozitif hukukun daha keyfi alanlarından biri olduğu için, niceliksel düzlemde bu karşılaştırmadan öteye gidilemez veya kitleyi oluşturan sayı sınırlaması için teorik bir tartışma yapılamaz.⁷⁵

Kendinden kaynaklanan ve kendi sağlamasını sadece kendi içinde yapan bir sistem olan hukukun içerisinde, bir eylemin suç olması gerekliliğinin tasavvuru ve iddiası için, ancak kanunen kalan boşluklardan yararlanılabilir. Bu boşluklardan biri de, böylesi bir suçun kanunda tanımlanmasına neden ihtiyaç duyulduğudur. Diğer suçlarla karşılaştırılarak, linçin başka suç tanımlarının içine girmemesinin nedenini açıklamak yerinde olur. Suçun, kanunen dört unsuru vardır: maddi unsurlar, manevi unsurlar, hukuka aykırılık ve kanunilik. Maddi unsurların arasında, fail, fiil, zarar sayılır. Manevi unsur, kişinin suçu işlerken gösterdiği iradedir. Linçin unsurlarını psikolojik, sosyolojik teorilere ve başka ülkelerin kanunlarında yapılmış tanımlara göre ayırırken, bir yandan da yukarda saydığım suç unsurlarından hangileriyle eşleştiğini göstermek istiyorum.

⁷⁵ Kirchmann, 1949, s. 181-212.

ii. *Kitle*⁷⁶ ve *maddi unsur olarak fail*

a. Kitle çeşitleri

Linçler, *modus operandi*⁷⁷, organizasyonları, büyüklükleri ve saikleri⁷⁸ açısından Ross’a göre yedi sınıfa ayrılabilir. Brundage’ın tasnifi ise yığınlar, ekipler, özel kitleler ve terörist kitleler olmak üzere dört ana grupta toplanır.⁷⁹ Pfeifer ve Hill de, daha çok Brundage’ın tasnifini temel alarak linç kitlelerini özel kitleler, gizli kitleler ve yığınlar olarak ayırmıştır.⁸⁰ Ama Ross’un⁸¹ sınıflandırması daha detaylı ve sistematik olduğu için, onu kullanacağım. Ross’a göre, bu yedi sınıf, üç ana grup altında toplanabilir: örgütlü ve planlı kitleler, örgütsüz ama planlı kitleler ve örgütsüz ve plansız kitleler. Örgütlü planlı kitlelerin iki tipi vardır: huzuru sağlamak için kurulan yasadışı örgütler⁸² ve terörist örgütler. İkinci grup kitlelerin, yani örgütsüz ama planlı kitlelerin iki tipi vardır: organize kitleler, özel kitleler ve gizli kitleler. Bu çalışmanın konusu olan üçüncü grup kitleler ise, örgütsüz ve plansız linçlerin failleridir ve iki tipi bulunur: feryat kitleleri⁸³ ve yığınlar⁸⁴.

Birinci tip kitleler, planlanmış, çoğunlukla şebekeleşmiş, birçok katmandan oluşan ve hiyerarşik bir yapı taşıyan kitlelerdir. Çoğunlukla kişilerin kendi iradeleriyle kabul ettikleri bir amaç dâhilinde hareket etmeyi

⁷⁶ Kitle, İngilizce’deki *mob* karşılığında kullanılmaktadır. Mob, esas olarak vulgus mobile’nin kısaltılmışıdır (hareketli halk). (Mob) kelimesinin sözlük anlamı birincil olarak “bir araya gelen, toplanan ayak takımı veya serseriler grubu” olmakla beraber, birçok insanın toplanması ve beraber oluşturduğu topluluk olarak da kullanılabilir. Burada, (mob) kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “kitle” kelimesinde, herhangi bir sınıfsal ayırım yapılmamıştır ve (mob) kelimesinin ikincil anlamı kullanılmıştır.

⁷⁷ Linç eylemi gerçekleştirilirken izlenen yöntem, icra yöntemi.

⁷⁸ Motive.

⁷⁹ Brundage, 1993. s. 1-15.

⁸⁰ Ross, 1983. s. 130-141. Pfeifer, 2006. s. 38-49.

⁸¹ Ross, 1983. s. 172-188.

⁸² *Vigilante mobs*. Vigilantism’in Türkçe karşılığı “yasa düzen tanımadan kendi hakkını zor kullanarak alma eylemi” veya “ihkak-ı hak” olarak çevrilmiştir. *Vigilante* mob adını alan bu kitleleri bu bağlamda düşünmeliyiz.

⁸³ The Hue-and-Cry Mobs.

⁸⁴ Mass Mobs.

öngördükleri bir örgütlenmenin varlığından söz edilir. Kitleyi oluşturan kişi sayısı çoğunlukla oldukça fazladır ve bu kişiler farklı meslek gruplarından ve ekonomik sınıflardan geliyor olabilirler. Hem “vigilante” kitleleri hem de terörist kitleler, belirli bir emir-komuta zincirine ve geleneğe sahiptirler. “Vigilante” kitleleri, devlete olan güvensizlik sonucunda ortaya çıkan mağduriyetleri gidermek ve haklarını kendi aramak, toplumsal düzeni korumak veya güya yeniden tesis etme iddiasıyla şiddet yoluna başvuran kitlelerdir. “Vigilante” kitlelerinin çok büyük kitleler olduğu bilinir. Amerikan “Vigilante” Geleneği konulu kitabı yazan Richard Maxwell Brown, yaptığı araştırmada bu tip kitlelerin yüz ile altı bin kişi arasında değiştiğini söyler.⁸⁵ Nitekim 1851 yılında San Francisco’da suçla mücadele amacıyla örgütlenen bu tip bir kitlenin altı bini aştığı belgelenmiştir.⁸⁶ İlk eylemleri, John Jenkins adındaki bir hırsız yakalayıp asmaktır. İlginç olan bir nokta daha vardır: bu altı bin kişinin hepsi üst-orta sınıf, aralarında hâkimlerin ve avukatların da bulunduğu meslek sahibi vatandaşlardır. Kendi kurdukları mahkemeler, polis kuvvetleri, istihbaratları vardır. “Vigilante” kitlelerinin, Hill’e göre, örgütsüz plansız kitlelerden ayrılan çok önemli üç unsuru bulunur: “Vigilante” kitleleri, öncelikle belirli ve net bir amaç için çalışırlar. Bu amaç için, kalburüstü denebilecek bir lider önderliğinde, günlük hayatlarında ve uzun süreler boyunca çaba harcarlar. Son farkı da, “vigilante” kitlelerinin kendi içlerinde bir çeşit yargılama usulünün mevcut olmasıdır. Bu kitlelerin, birçok mahkûmu hapisaneye girmekten alıkoyduğunu ve kendi yargılamalarını yaptıkları biliniyor. Brown’un araştırmalarına göre, bu kitlelerin, hukuk düzenine paralel olarak var olmasının üç ana nedeni vardır: adalet sisteminin gerektirdiği masraflardan kaçarak para harcamalarını kısmak, bir hiyerarşiyle yapılanan birlikteliğin gücüne inanmak ve son olarak da, bir amacı göz önüne koyarak iktidarı yönetimle paylaşmak.

Örgütsüz ama planlı kitleler, genellikle kanunlarda farklı suç tiplerinin altında tanımlanır. Bu tip gruplar, bir suç işlemek için bir araya gelir ve suçu

⁸⁵ Brown, 1975. s. 1-25.

⁸⁶ Ethington, 2001. s. 88-91.

işledikten sonra dağılırlar. Ceza kanunlarında örgütlü suçların içinde değil, belirli bir suçu beraberce işlemek anlamında değerlendirilir. Örneğin aynı mahallede oturan beş kişinin bir araya gelip yan mahalledeki eczacıyı soymak için şiddet gösterme hareketleri, yağma suçunu beraber işlemek anlamına gelmektedir. Daha üst bir çıkara hizmet eden bir amaçları, “adaleti sağlamak” gibi bir söylemleri genellikle olmaz: hareketleri daha çok kısa süreli fayda sağlayacak şekildedir. Çok kişiyle yapılan hırsızlık, yağma, darp gibi suçlarda fail, bu kitlelere karşılık gelir. Bu tip kitlelere linç kitlesi demenin hukuki bir yararı yoktur, çünkü zaten kanunlarda farklı suç tipleri altında yargılanırlar. Bunun yan sıra linçin sosyolojik olarak da, cezalandırmaya yönelik olması gerekir. Oysa burada suç işlerken bulunan kasıt, cezalandırmaya yönelik değil, bir fayda elde etmeye yöneliktir. Herhangi bir başka saikle işleniyorsa, örneğin ırkçı saiklerle suç işlenmişse bu yine linç olmayacak, ancak nefret suçunu oluşturacaktır.

Genel olarak linçin bir diğer sınıflandırmaya daha tabi tutulabileceği kabul edilir.⁸⁷ Bunlar adi linç (siyasi ve fiziksel) ve sembolik linç olarak ikiye ayrılır. Adi linçler, adi suçlara karşı orada bulunanların ve çoğunlukla çevre halkının yaptığı linçler olup, siyasetten uzaktırlar.⁸⁸ Sembolik linç de, genellikle medya-iletişim örgütlenmelerinde birbirlerine karşı, işyerlerinde çalışanların çalışanlara veya patronların çalışanlara karşı yürüttüğü (ve yeni bir terim de sayılabilecek olan) *mobbing* veya psikolojik linçlerdir.

Bu iki teknik konunun dışında dikkat çekmek istediğim başka bir durum var. Öncelikle hiçbir linç ayırımında “devrim”, “devlet eliyle yapılan linçler” veya “protestolar” işlenmiyor. Bunun nedenleri oldukça değişken olabilir; fakat yine de tasnif ederken, bu üçünün gerçekleştirdiği kitlesel şiddeti nereye koyacağımız hakkında biraz düşünmek yerinde olur. Devrim şiddeti bilindiği gibi, genelde dağılık saldırılar şeklinde, daha çok da demokratik olmayan

⁸⁷ Özgür, 2007. s. 2-10.

⁸⁸ Tipik bir örnek için bkz. Guatemala. Bkz: Godoy, 2004. s. 621-651. Bu makalede Guatemala’daki her iki linç kitlesine de örnek verilir.

rejimlerde yoğunlaşır.⁸⁹ Devrim, bir terörizm eylemi olarak da nitelendirilebilir, bir kurtuluş, özgürlük hareketi olarak da. Kürt hareketinin başarıya ulaşması sonucunda konuşulacak olan, Kürt milliyetçiliği veya terörizmi değil, Kürt ulusunun özgürlük savaşından başarıyla çıkması olur. Bu durumda, şiddet kullanan devrimci örgütleri hangi gruba dâhil etmek yerinde olacaktır? Diğer taraftan, devlet linçleri, iktidar linçleri de siyasi ve önemli bir konudur. Polisin gerçekleştirdiği linçler de, yukarıda saydığım herhangi bir linç grubuna girmiyor.⁹⁰ Amaçlarını kendileri koymayan polislerin, tanımadıkları kişilere, aslında kendi bireysel çıkarlarını hiç de ilgilendirmeyen amaçlar uğruna şiddet göstermeleri, bu kadar kısıtlı ve yüzeysel bir değerlendirmeye anlaşılamaz. Bunların yanında, Tilly'nin ve Jasper'ın çoklukla bahsettiği savaş ortamı dâhilindeki linçlerin de farklı bir kategori oluşturularak, savaş ortamının kendi değişkenleri ve durumları içerisinde değerlendirilmesi gerekir.

Örgütsüz-plansız linçlere geldiğimizde, linçlerin diğer kategorilerden ayrılması, suçluların ayrıştırılması zorlaşır ve amaç bakımından da, büyüklük bakımından da kitlenin içyapısını anlamak daha da karmaşık bir hale gelir. İki tipi vardır: feryat kitleleri ve yığınlar.

Feryat kitlelerinin adı, Ortaçağ'da bir suçlunun mahallede veya çevrede bulunduğu işaretini komşulara vermek için atılan çığlıktan gelir.⁹¹ Gerçekten de bu yardım/imdat çığlığı 19. ve 20. yüzyılda Amerika'da hâlâ kullanılan bir davranıştır. Çığlığı duyan çevre halkı suçlu olduğu söylenen kişiye doğru yakalamak için koşmaya başlar ve eğer bu takip başarıyla biterse, kolektif şiddetin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu kitleler, aslında cani kitleler

⁸⁹ Tilly, 2009. s. 270-280.

⁹⁰ Polisin şiddet gösterme yetkisi kanunlarda sınırlandırılmıştır. Polisin yetkileri arasında, silahsız tek bir kişiyi yirmi kişi beraber dövmek yoktur. İşkenceyi bir kenara bıraktığımızda bile (çünkü o farklı bir suçtur) ortaya polis linçleri apaçık çıkmaktadır. Ayrıca polislerle ilgili olan başka bir konu da, polisin halkın linçlerine Sivas-Madımak olayında olduğu gibi müdahale etmemek üzerinden katılmasıdır. Bu durumda, "sessizlik suçunun" varlığının belki de daha derin düşünülmesi yerinde olur.

⁹¹ Ross, 1983. s. 120-144.

arasında en tehlikelileridir.⁹² Diğerleri gibi belirli bir plan dâhilinde, belirli bir amaç için, hukuka aykırı olarak hareket etmek yerine, birden ortaya çıkan, Faruk Erem'in deyiimiyle "hezeyan ve ihtiraslara kapılma halidir"⁹³. Bunlarda toplumsal bir meşruiyet vardır ve bu meşruiyet, diğer linç kitlelerinde olduğu gibi üzerine düşünölmüş değildir. Meşruiyetin yapısı bu kitlelerde, hukuka aykırılık algısının kuvvetli olduğu bir "vigilante" veya hırsız bir kitleden çok farklıdır.

Diğer bir örgütsüz-plansız birliktelik, yığınlardır. Yığınlar, öncelikle feryat kitesiyle başlayan bir linç katılımının önlenemez ve daha önceden tahmin edilemez bir şekilde artmasıyla oluşur. Örneğin Sivas-Madımak Katliamı, 6-7 Eylül olayları böyle gelişmiş olaylara örnek verilebilir. Yığınlar halinde ilerleyen kitlelerin eylemi çoğunlukla çok sayıda kişinin ölümüyle ve yaralanmasıyla sonuçlanır. Linç araştırmacıları tarafından en çok araştırılan ve üzerine düşünölen, psikolojik-sosyolojik bilimsel çalışmalarda en çok irdelenen kitle bu olmuştur. İrdelenenler, genelde bu kitleyi oluşturan kişilerin birbirlerine nasıl bir ilişki tipiyle, sosyal bağla bağlandıkları ve bu kadar sınıflı bir toplumda homojen bir kitle kurmanın uygulanan ortak şiddetle ne kadar ilgisi olduğu yönündedir. Amaçları yığından yığına değişebilir. Bazen sadece bir kaçağı yakalamak olabilirken, bazı yığınların amacı hâlihazırda öldürmek ve linç ederek vücuda zarar vermektir. Örneğin, Kaddafi'nin cesedini linç eden muhalifler örgütlü ve planlı bir kitleyken, şiddetin fotoğrafını çektirerek ve şiddete onay vererek bu öldürmeye katılan tüm vatandaşların böylesi bir yığın-kitle oluşturduğunu düşünebiliriz. Tarihte bunun örneklerini bulmak hem zor, hem de kolaydır. 1852'de Kaliforniya'da birkaç yüz Fransızdan oluşan bir kitle, iki Fransız vatandaşını öldürdüğü gerekçesiyle bir kişiyi galeyana gelerek parçalara ayırmışlardır. Böylesi nedenlerle birleşen topluluklar için zaman en önemli unsurdur. Her şey, kısa sürede olur ve kolluk kuvvetleri açısından boş geçirilen her dakikada, bu kitleler katlanarak büyür. Sivas Katliamı'nı da bu

⁹² Le Bon, 2009. s. 111-114.

⁹³ Erem, 1945. s. 50-79.

açından düşünmekte yarar vardır. Bu tip kitlelere aynı zamanda intikamcı kitleler adı da veriliyor.

b. Kitle Araştırmaları

Sosyal psikolojide en basit olarak birden fazla kişi, kitle olarak anılmaktadır, çünkü kitlenin oluşumundaki ayrıştırıcı öge sayı değil, bu kitlenin üyesi olan bireylerin, birbirlerine karşı gösterdiği sınıfsal, iş-güç, karakter, zekâ, yaşayış gibi özelliklerden arınarak, kitle içinde kolektif bir ruhla homojen şekilde hareket etmeleridir. Kitlelerin oluşumu ve şiddet içeren hareketleri hakkında birçok teori vardır. Engelleme-saldırganlık hipotezi, sosyal psikolojide biyolojik bir bakış açısidir ve Freud, Lorenz gibi savunucuları vardır.⁹⁴ Bu hipoteze göre kalabalığın gerçekleştirdiği şiddet eylemlerinin kaynağı “sürü içgüdüsü” ile bağdaştırdığı saldırganlık kökenli şiddettir. Şöyle ki, insanda biyolojik olarak var olduğu ileri sürülen saldırganlık içgüdüsü, eğer herhangi bir engelleme yoluyla bir şekilde açığa çıkartılmazsa birikime yol açar ve bu enerji birikimi uygun zamanda şiddet olarak kendini gösterir.⁹⁵ Linçin kökeninde, bu teoriye göre, saldırganlığın birikimi yatmaktadır. Ayrıca Freud’un yapıcı ve yıkıcı enerji birikimlerinin birbirleriyle olan dengesinin bozulması, yıkıcı enerji birikiminin daha fazla olması herhangi bir “tahrik” unsuruyla karşılaşma durumunda şiddet olarak ortaya çıkmakta ve ancak bu şekilde denge tekrar sağlanabilmektedir. Fakat yapılan testlerde, açığa çıkarılan saldırganlığın bir rahatlama yolu açmadığı, hatta saldırganlığı tekrarladığı için ahlaki engellerinden kurtararak ileri götürdüğü ve saldırgan davranışlarda artmaya sebep olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan Le Bon, kitleyi oluşturan bireyleri, bir organizmanın yapısal olarak birbirinden farklı veya birbiriyle aynı

⁹⁴ Kağıtçıbaşı, 2006.

⁹⁵ Parker, 2007. s.191-206.

olabilen fakat aynı amaca hizmet eden hücrelerine benzetmektedir.⁹⁶ Le Bon’a göre kalabalıklar zaten şiddet eğilimlidir ve kolektif bir zihne hizmet ederler. Kalabalıkların temelinde söylenti, panik ve amaçsızca koşuşturup durmak yatar. Kalabalık teorisi bireyi hiçbir şekilde göz önüne almadan kurulur. Le Bon’un teorisini izleyenler, kolektif aklın bireysel akla, bireysel taklit yoluyla hükmettiğini söylerler. Herbert Blumer, “döngüsel tepki” olarak, bir davranışın sanki bulaşıcı bir hastalıkmişçasına kişiden kişiye bulaştığını ve böylece kitlesel bir ortak amaç ve davranış şekli yaratıldığını söyler.⁹⁷ Blumer, Le Bon geleneğinde tanımlanan kalabalıkla ve kalabalığı oluşturan bireylerin kalabalık içindeki psikolojik durumlarıyla ilgili tezi oldukça “alçaltıcı” bir psikoloji analizi olması yönünden eleştirmektedir. Aslında herhangi bir eylem için bir araya gelen bireylerin, Freud’un, McDougall’ın veya Le Bon’un söylediği gibi sadece bir sürü içgüdüleriyle ve tek bir zihin doğrultusunda değil bireylerin teker teker isteklerinin ve düşüncelerinin birleşmesi ile bir üst-hareket sistemiyle hareket ettiğini söyler. McPhail ise, kalabalıklar konusunda, teoriyi biraz daha genişletir: Le Bon’la kalabalığın irrasyonelliği konusunda hemfikir olmakla beraber, katılımcıları şiddete meyilli kılan şeyin kendi hayatlarıyla ilgili bireysel hayal kırıklıkları, travmaları, kendi zaafları ve zayıflıkları olduğunu söyler.⁹⁸

Le Bon’un ve Freud’un kalabalık teorilerinde kalabalıklar nevrotik, patolojik ve irrasyoneldir. Turner ve Killian⁹⁹, Weller ve Quarantelli¹⁰⁰ 1970’lerin sonlarında buna karşı çıkarlar. Kalabalıkların gösterdiği kolektif davranış patolojik değil, normaldir. Kalabalık üyeleri kararsız kaldıkları yerlerde birbirlerinden destek alarak ortak bir duygusal ve düşünsel anlayış yaratacak şekilde etkileşime girerler. Herkesin aynı hareketi yapması, yapılan harekete meşruiyet sağlar.

⁹⁶ Le Bon, 2009. s. 17.

⁹⁷ Blumer, 1957. S. 50.

⁹⁸ McPhail, 1936. s. 39-40.

⁹⁹ Turner ve Killian. 1972. Giriş.

¹⁰⁰ Weller ve Quarantelli, 1973. s. 665-687.

Canetti, kitlelerin kimi özelliklerini saptamaya çalıştı: daima büyümek istemesi, kitle içinde eşitliğin var olması, kitlenin hep daha yoğun olmak istemesi ve hep bir yöne gereksinimi olması.¹⁰¹ Canetti'nin bu saptamaları, *groupthink* teorisini ortaya atan Janis'in kitle ve kitlenin oluşumunun analiziyle örtüşmektedir.¹⁰² Yine de şuna değinmek gerekir ki, ne Canetti, ne Janis, ne McDougall, kitle tanımlarının içinde herhangi bir sayı sınırlaması yapmamıştır. Kitleyi oluşturan sayıyla ilgili Canetti'nin söylediği tek şey, kitlenin sürekli büyümek isteği içinde olduğudur.¹⁰³ Kapalı kitleleri korumak için kurulmuş ve kullanılan kurumların çabalarına rağmen, kitlenin “patlamasının” her zaman yüksek olasılık taşıdığını ve bu nedenle kitleyi oluşturan bireylerin sayısının herhangi bir doğal sınırının olmadığını söyler. Jasper ise, protesto kalabalığını ya da kitlesini ele alır.¹⁰⁴ Jasper, 1985'te Le Bon'un kalabalık tanımıyla¹⁰⁵ başlayan geleneğin, kalabalığın oluşumunu “rastgele bir araya gelen bireyler topluluğunun” kişilerin tek başlarıyken davranacaklarından ve düşüneceklerinden çok farklı düşünmelerine ve davranmalarına sebep olan bir kolektif zihne sahip olmaları olarak tanımlamasına karşı çıkmaktadır. Jasper kalabalığın, kolektif eylemden çok kolektif davranış tanımına uygun olduğunu söyler.¹⁰⁶ Kolektif davranış, her bir bireyde tek tek görülen ve fiziksel olarak kitleden / kalabalıktan ayrı bulunulduğu durumlarda da ortaya çıkabilen ve aslında kitlenin oluşumunun tam da nedenini oluşturan fıkırsel birliğin bireydeki yansımasıdır.

Biyolojik ve içgüdüsel teorilerin yanı sıra, Irving Lester Janis'in ortaya attığı ve Neil Smelser, Thomas Scheff gibi psikologların geliştirdiği grup düşüncesi / *groupthink* kavramı şiddet içeren kalabalık eylemlerinin ortaya

¹⁰¹ Canetti, 2010. s. 30-49.

¹⁰² Janis, 1982. s.22.

¹⁰³ Canetti, 2010. s. 29.

¹⁰⁴ Jasper, 1997. s. 52- 53.

¹⁰⁵ Le Bon, 2009. s. 14-32.

¹⁰⁶ Jasper, 1997. s. 56.

çıkması konusunda öne çıkmaktadır. Psikoloji sözlüğünde¹⁰⁷ *groupthink/ grup zihni*¹⁰⁸ kavramı, şu şekilde tanımlanıyor: “Sorunlara ya da konulara, bağımsız hareket eden bireyler tarafından değil de bir grubun görüş birliğiyle (konsensüsüyle) ele alınması gerekirmiş gibi yaklaşma, uyumculuk; bireysel yaratıcılık, ya da kişisel sorumluluk yoksunluğu.” Janis, bir kitlenin bu gruba girip girmediğini tahlil edebilmek için yedi tane ölçüt belirlemiştir. Uç seviyede riskler almak için yeterince optimizm yaratabilen grup içi ilişkilerin sağlamlığı ve güvenilirliği yanılması; kitleyi oluşturan bireylerin hepsi tarafından toplu bir meşrulaştırma ve makulleştirme; kitleyi oluşturan kişilerin amaçlarına koşulsuzca inanması ve bunların ahlak açısından gerekli ve geçerli olduğunu düşünmesi; dış gruplar hakkında şablonlaştırılmış / basmakalıp¹⁰⁹ fikirlere sahip olma; grubun amacının doğruluğuna karşı gelememe durumu; şüpheleri ve kararsızlıkları dile getirmeme şartı; grubun tüm üyelerinin hareket halindeyken fikir birliğinde olma yanılması ve liderlerin ve grubu bir arada tutan düşüncelerin her ne olursa olsun korunması ve kollanması.¹¹⁰ Linç eylemleri için düşünüldüğünde gerçekten de linç gerçekleştiren kitlenin üyelerinin, şiddet yoluyla kanunu ihlal edecek “uç seviyede” sayılabilir riskler aldıklarını, linç ettikleri kişi veya kişilerin (yani dış grubun) davranışlarının ahlaka / kurallara aykırı olduğunu ve bu aykırılığın ivedilikle durdurulması gerekliliğini kabul ettiklerini görüyoruz. Zaten de, en kolay susturma ve etkisizleştirme yolunun şiddet olması¹¹¹, ve aktif ve amaçlı şiddetin, “düzen” ve “düzen oluşturmaya” yönelik bir davranış metodu olması, Riches’in Janis’in teorisine katıldığını göstermektedir. Yine, “linççi kitlelerde¹¹²”, normalde şiddete başvurmayacak “işinde gücünde¹¹³” kişilerin de var olabildiğini ve galeyan halindeyken bir

¹⁰⁷ Gerrig, ve Zimbardo, 2002.

¹⁰⁸ Jasper, J.M. Ahlaki Protesto Sanatı kitabında, Senem Öner’in çevirisinde group think, grup zihni olarak çevrilmiştir.

¹⁰⁹ *Stereotypic*.

¹¹⁰ Janis, 1982. s. 72 vd.

¹¹¹ Riches, 2003. s. 1-35.

¹¹² Le Bon, 2009. s. 113.

¹¹³ Bora, 2008. s. 12.

uzlaşmaya gerek duymadan kitlenin zaten var olan veya o anda ortaya çıkan bir fikir birliğiyle hareket ettiğini de kabul etmek gerekmektedir. Yalnızca, *groupthink* kavramı genel bir kavramdır ve her türlü kitlenin bir araya gelmesinin sonucu olarak ortaya çıkan “birbirine bağlı kitleyi” analiz etmek için kullanılabilir. Ayrıca bunun yanında, grup düşüncesiyle hareket eden kitleler, daha çok liderli kitlelerdir. Freud’a göre kitleleri birleştiren en önemli unsurlardan biri liderin yapısıdır ve kitleyi oluşturan bireyler üst-egolarını bu lidere teslim ederler.¹¹⁴ Fakat bazı durumlarda, leadersiz kitleler de görülebilir ve bu leadersiz kitlelerde kendisine teslim edilmiş süper egoları yönetecek lider yerine bir üst-amaç veya üst-akıl liderin yerini alabilir. Bazen belirli bir düşünce sistemi, bir üst akıl olarak lider işlevini kitleler üzerinde gerçekleştirebilmektedir.

Bunun yanında, bu kitlelerin, “yığın”dan¹¹⁵ farklı bir yapı oluşturarak, aynı amaç için hareket eden kitleye dönüşmesinin örgütlü, planlı, örgütsüz veya plansız olması, linç kitlesinin oluşması açısından sosyal psikolojide önemli değildir. Fakat örgütlü-planlı, örgütsüz planlı ve örgütsüz plansız kitlelerin gerçekleştirdiği eylemler, hukuki olarak farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Örneğin Türk Ceza Kanunu’nun 78. ve Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 250. maddelerine göre örgüt kurmak ve suçları örgüt kurma yoluyla işlemek, cezayı ağırlaştırıcı sebep olup, burada kullanılan “ağırlaştırma” hiç de azımsanacak bir ceza değildir: 5 ile 10 yıl arasında ceza artırımı öngörülmektedir ve örgütlü işlenen suçlar açısından zamanaşımı işlememektedir. Bunun yanında, Türkiye’deki örgütsüz plansız linçlerin hukuki karşılığı olmamakla beraber, uygulamada da örgütlü suçlar normlarıyla yargılanmaması oldukça isabetlidir.

¹¹⁴ Freud, 1998. S. 70-74.

¹¹⁵ Burada bahsedilen yığın, kitle çeşitlerinde bahsedilen yığından farklıdır. Buradaki yığın, “mass mob” değil, “crowd” anlamında kullanılır. Temel farklılıkları da, bunları oluşturan kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkar.

c. Suçun maddi unsuru olarak kitle

Suçun unsurlarından maddi unsurların başında fail gelir. Linçin de faili kitledir. Yukarıda anlattığım kitle tiplerinin dışında, bir suç biçiminde linçi görmek istediğimizde, kitlenin de sınırlamasını yapmak gerekir. Kitle tanımı, farklı kanunlarda farklı şekillerde tanımlanabiliyor. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney Karolina gibi bazı eyaletler kanunlarında “kitle” tanımı en az iki kişiden oluşturulurken, linç kitlelerinin tanımı yapılmayan diğer eyaletlerde örgütlü suç tanımında örgüt oluşturabilmek için en az 3 kişinin fiili iştiraki aranmaktadır. Tuskegee Üniversitesi'nin 1952 yılındaki raporunda, “kitle” olarak en az üç kişi öngörülür. Amerika’da linçi veya kitle şiddetini suç olarak kabul eden farklı eyaletlerin kanunlarının hemen hepsi farklı bir düzenleme yapar. Alabama ve Indiana, bu kitlenin sayısına, “birleşen herhangi bir sayıda insan” derken, herhalde en az iki kişiden bahsetmektedir.¹¹⁶ Türkiye’de örgütsüz plansız linçlerin bir karşılığı yoktur. Fakat kitlenin, diğer suç işleyen kitleler açısından sayı gereklilikleri kanunda yazılmıştır. Georgia da linç eden kitleyi “herhangi bir kişi” diye tanımlamıştır.¹¹⁷

İngiltere’de linçler, “ayaklanma” altında cezalandırılmaktadır.¹¹⁸ Maddenin altında, on iki veya daha fazla kişinin kamu amacı adına hukuksuz şiddet kullanması veya kullanmakla tehdit etmesi suçtur. Bunun yanında, bu on iki kişinin planlayarak bir araya gelmiş olması gerekmez. Maddenin ikinci fıkrasında bu açıkça belirtilmektedir. Kanun, örgütsüz-plansız linçlerin yargılanması için olanak yaratmaktadır. Ayrıca linçi, iştirak hükümlerine bağlamadan, kişi bazında yargılama yapmaktadır. İskoçya’da, “mobbing and rioting” yani rahatsız etme ve ayaklanma olarak tanımlanan maddede, linçin

¹¹⁶ Shay, 2010. s. 98.

¹¹⁷ Shay, 2010. s. 92 vd.

¹¹⁸ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64/section/1>

yargılanmasına yine olanak verilmiştir.¹¹⁹ Maddede, iki ya da daha fazla kişinin bir araya herhangi bir şekilde gelerek taciz veya şiddette bulunması anlatılır.¹²⁰

Türkiye'deki kanunlarda bu çalışmada kullanılan anlamda kitleden bahseden bir suç olmadığından, kitle kavramı için, tanımlı diğer tip suçlara bakarak bir fikir edinmek mümkündür. CMK'nın kapsam ve tanımları arasında, 2. maddede toplu suç üzerinden kitle tanımlaması vardır. 2. maddenin üçüncü fıkrasında toplu suç, aralarında iştirak iradesi bulunmasa da üç veya daha fazla kişi tarafından işlenen suç olarak tanımlanır. Bu madde, TCK'da özellikle belirtilmiş "toplu olarak işlenme" şartı konmuş bazı suçların nasıl anlaşılması gerektiğini anlatmaktan öteye gitmemektedir. Örneğin, toplu suçtan anladığımız, TCK 296. maddeye göre, hükümlülerin toplu olarak ayaklanmasının ne demek olduğudur.¹²¹ Oysa öldürme ve yaralama suçları toplu suçlardan sayılmadığı için, iştirak iradesinin uygulanamadığı hallerde ne yapılacağı belirsizdir.

iii. Şiddet ve maddi unsur olarak fil

Linç, "suçlu olduğu düşünülen kişinin, yargılanmaksızın (yani suçunun sabitliği belli olmaksızın —yargısız infaz), adaleti tesis ettiğine inanan bir kalabalık tarafından öldürülmesi" olarak da tanımlanmaktadır.¹²² Diğer yandan Heidelberg Üniversitesi raporunda şu yazar: "Linç, bir kitlenin, toplumun büyük bir bölümünü temsil ettiği iddiasıyla uyguladığı cezadır." Amerikan İç Savaşı'ndan sonra aşırı milliyetçi / ırkçı KKK gruplarının ve diğer militan

¹¹⁹ <http://www.copfs.gov.uk/News/Historical/MobRiot>

¹²⁰ Benzer davalar için bkz: <http://www.copfs.gov.uk/News/Historical/MobRiot>

¹²¹ TCK

Hükümlü veya tutukluların ayaklanması

MADDE 296. - (1) Hükümlü veya tutukluların toplu olarak ayaklanması hâlinde, her biri hakkında altı aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Hükümlü veya tutuklu sayısının üçten fazla olmaması hâlinde, bu suçtan dolayı cezaya hükmedilmez.

(2) Ayaklanma sırasında başka suçların işlenmesi hâlinde, ayrıca bu suçlara ilişkin hükümlere göre cezaya hükmolunur.

¹²² Parker, 2007. s. 191-206.

vatandaşların, siyahlara ve *toplum-dışı* olanlara uyguladığı şiddeti anlatmak üzere ortaya çıkan¹²³ linçin idamı ve öldürmeyi kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanması, *Reconstruction* / Yeniden Kuruluş dönemine denk gelmektedir.¹²⁴ Amerikan İç Savaşı hakkında yazan araştırmacı Mason linçin “ölümle sonuçlanması zorunluluğuna” dikkat çekmekte, ölümle sonuçlanmayan linçlerin tanım itibarıyla ancak linç benzeri olaylar olabileceğini vurgulamaktadır.¹²⁵ Bunun yanı sıra Dray¹²⁶ de, linçi tanımlamak için infaz, idam anlamına gelen *execution* kelimesini kullanmıştır. Özellikle Amerika’da siyahlara karşı gerçekleştirilen linçlerin istatistikleri konusunda en önemli kayıtlara ve çalışmalara sahip olan Tuskgee Üniversitesi’nin 1952 tarihli raporunda, bir olayı linç olarak tanımlayabilmek için linçe maruz kalan kişinin illegal şekilde, bir grup tarafından adaleti sağlamak ya da ırka veya bir geleneğe hizmet amacıyla öldürülmüş olması gerekmektedir. Bu tanım, NAACP¹²⁷ tarafından kabul görmüştür. Linç eylemlerini önleme konusunda aktif olarak çalışan Project HAL¹²⁸ grubu, Tuskgee Üniversitesi’nin bu tanımını linç istatistiklerinde temel almaktadır. Tüm bu tanımlara karşılık, ABD’de hukuki olarak linç, her zaman “öldürme” eylemini kapsamak zorunda değildir. ABD’de yürürlükte olan anti-linç kanunlarından biri olan Güney Carolina’ya ait olanında, linç birinci derece ve ikinci derece olarak ayrılmıştır. Ölümle sonuçlanan linç birinci derece linç¹²⁹, ölümle sonuçlanmayıp manevi zararları da kapsayacak kadar geniş lafzı olan suç da ikinci derece linçtir.¹³⁰ Güney Carolina’daki bu kanunun lafzından çıkarılacak sonuç, belli bir tür eylemin veya sadece ölümle sonuçlanan bir eylemin değil, “herhangi bir şiddet eyleminin” linç suçu kapsamına alınabileceğinin öngörülmesidir. Ayrıca,

¹²³ Gilzburg, 1968. S. 245.

¹²⁴ Paker, 2007. s. 191-206.

¹²⁵ Mason, 2010. s. 872-874.

¹²⁶ Dray, 2003. s.725-726.

¹²⁷ National Association for the Advancement of Colored People, Erişim tarihi: 28 Aralık 2010. www.naACP.org.

¹²⁸ Project Historical American Lynchings. Erişim tarihi: 28 Aralık 2010.

<http://people.uncw.edu/hinese/HAL/HAL%20Web%20Page.htm>

¹²⁹ Güney Karolina Anti linç Kanunu, Bölüm 16-3-210.

¹³⁰ Güney Karolina Anti linç Kanunu, Bölüm 16-3-220.

Medeni Haklar Yasası'nda "nefret suçları" bölümünde¹³¹, ırk, renk, din, uyruk, cinsel kimlik, herhangi bir özür veya cinsiyet nedeniyle birine zarar verilmesi halinde, öldürme kastına bakılmaksızın cezalandırılmaktadır. Pfeifer, linç girişiminin varlığını hâlâ kabul eder ve linçin sadece ölüm sonucuyla ortaya çıkabileceğini söyler.¹³² Alabama'da linç farklı bir şekilde tanımlanır: Alabama eyaleti linçin varlığını sonuca, yaralama üzerinden bağlamıştır. Lafzı şöyledir: "...linç, sonu ölümle bitmek şartıyla, bir kitle tarafından gerçekleştirilen... herhangi bir şiddet eylemidir." Yani kişi linç edilirken, tam da o esnada ölmeyebilir. Bu şiddet eylemlerinin sonucunda hastaneye kaldırılıp orada ölebilir; yani suçun sonuçlanmasının süresini uzatmıştır. Georgia'da ise linç ölüm sonucuna bağlanmamış olup, bir de yargıca "linç tehlikesi olan kişilere özel koruma tahsis etme yetki ve yükümlülüğü" verilmiştir.

Gerçekten de, ister kamusal yarar ister bireysel yarar düşünüldüğünde, linç eylemini ölüm sonucuna bağlamak oldukça yanlıştır. Linç eylemleri, aynı zamanda mala karşı da işlenebilen suçlardandır. Zaten linçin ayrı bir suç olmasını gerektiren en önemli özelliklerden bir tanesi, kasten adam öldürmeden, kasten yaralamadan ve mala zarar verilen suçlardan ayrılan tarafıdır: koruduğu hukuki yararlar birbirinden ayrıştırılamayacak haldedir ve hukuken bir madde altında toplanması aslında çok uygun olur. Şiddet, ancak ölümle sonuçlandığında bunun yaptırımında değişiklik olabilir; oysa bir suçun sadece ölüme bağlı olması, vücut dokunulmazlığı hakkının özüne de aykırıdır.

iv. *Meşruiyet, Hukuka Aykırılık ve Kanunilik*

Eylemin hukuka aykırılık unsurunun şiddet içermesi itibarıyla elenmiş olması gerekir. Fakat yine de irdelemek gerekirse, "eylemi hukuka uygun hale getiren bir nedenin olması halinde, suçun oluşmaması" durumuna linçin

131 18, USC. § 249. (<http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/249>)

132 Pfeifer'in *Rough Justice* adlı kitabının sonundaki ekte Wyoming, California, Louisiana ve Iowa'da gerçekleşmiş linç ve linç girişimlerinin kopyaları verilmiştir.

uygulanabilirliği ele alınabilir.¹³³ Hukuka aykırılığı ortadan kaldıran nedenlerin bazıları TCK'da açıkça belirtilmiş olup, ceza hukukçuları bazılarının somut olaydan ortaya çıkarılması ve sadece somut olaya uygulanmasının yerinde olacağını savunmaktadırlar. TCK 24¹³⁴, 25¹³⁵, 26'da¹³⁶ öngörülen durumlar, bazı suçlarda rızanın var olması, doktorluk mesleğinin icrası sırasında tıbbi müdahaleler, kolluk kuvvetlerinin tehlike arz eden durumlarda, engelleme ve durdurma operasyonları sırasında şiddet kullanması hukuka aykırılığı ortadan kaldıran nedenlerdir.

Suçun kanunilik unsuru ise, TCK açısından yok hükmündedir. Yani, suç, Türkiye'de herhangi bir ceza kanununda veya içtimasında suç olarak tanımlanmış değildir. İşte bu nedenle linç suçunun ancak alternatif normlar yoluyla yargılanabileceği ortaya çıkmaktadır. Daha önce gerçekleşmiş ve yargılanmış linç olaylarında yargılama sırasında kullanılan kanun maddelerinin yanı sıra, tekliflere karşı hükümetin gerekçeli ret kararlarında alternatif norm olarak bahsettiği kanun maddeleri de göz önüne alınmalıdır.

Linç, şiddet içerdiği için, öncelikle temel haklardan, “yaşama hakkı” ve “vücut bütünlüğü ve dokunulmazlığının” ihlali olmakla, kanunilik ilkesi uyarınca suç tekil etmese bile, şüphesiz hukuka aykırı bir eylemdir. Kanunda sayılmış hukuka uygunluk sebeplerini de içinde barındırmadığı açıktır, çünkü eylemin hareketi itibarıyla meşru olmayan açık bir saldırı mevcuttur. Linç, aynı zamanda, gerçekleştiği anda meşruiyetini toplum tarafından kazanır. Bu durumda, linçi gerçekleştiren topluluk hem birden fazla hukuk kuralını, hem yargılamanın ve infazın tekelliği ilkesini hem de devletin cezalandırmadaki

¹³³ Centel, Zafer, Çakmut, 2005. s. 113.

¹³⁴ TCK, MADDE 24. - (1) Kanunun hükmünü yerine getiren kimseye ceza verilmez. (2) Yetkili bir merciden verilip, yerine getirilmesi görev gereği zorunlu olan bir emri uygulayan sorumlu olmaz. (3) Konusu suç teşkil eden emir hiçbir surette yerine getirilemez. Aksi takdirde yerine getiren ile emri veren sorumlu olur. (4) Emrin, hukuka uygunluğunun denetlenmesinin kanun tarafından engellendiği hâllerde, yerine getirilmesinden emri veren sorumlu olur.

¹³⁵ TCK, MADDE 25. - (1) Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hâl ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez.

¹³⁶ TCK, MADDE 26. - (1) Hakkını kullanan kimseye ceza verilmez.

tek otoritesini çiğnemiş olur. Buna izin veren hatta teşvik eden hükümet ve iktidar söylemleri de, hukuk kuralının çiğnenmesine göz yumarak neredeyse suç ortağı olur ve hukuktan kaynaklanan kendi otoritelerini aslında kendileri yıkarlar.

Yine de, meşru şiddetin meşru olmayan şiddetten ayrılmasını sağlayanın devletle birey yani yönetenle yönetilen arasındaki iktidar ilişkisinin bir perdesidir.¹³⁷ Dolayısıyla zaten, hukuk biliminin üzerine yapılan tüm çalışmalar, geçici ve yöneten iradesine bağlı kalmaya mahkûmdur. Suçun kanuniliği ilkesi, ister sadece kurallarla, ister ilkelerle bezenmiş olsun, tamamen pozitif hukukun ürünüdür. Diğer taraftan da, günümüz insan hakları teorisi, aşkın bir odak olarak insanın var oluşundan kaynaklanmaktadır. Sadece toplumsal meşruiyet ve pozitif hukukun şiddet algısıyla ilgili bir çalışma bile, başlı başına bir araştırma konusudur. Bu tez ise, tarihsel düşünce sistemini ve şiddetin evrimini anlamaya yönelik bir çabayla temelini kurmadıkça, ulusal ve uluslararası hukuk metinlerinin karşılaştırması ve analizi olmaktan ve belki de doktrinel–düşünsel tartışmalara başlangıç teşkil etmekten öteye gidemez. Bu çalışmanın, daha teorik ve tarihsel, düşünsel bir başka çalışmaya temel oluşturması gerekir. Hukuk metinlerinin karşılaştırılmaları ancak şiddeti anlama çalışmalarına bir istatistiki veri, mevcut durumun yansıması, araştırmanın önemini anlatması bakımından gereklidir.

v. *Galeyan, Saldırganlık ve Kusur*

Kusurluluk unsuru, failin veya faillerin suçu iradi olarak, kendi kusuruyla işlemiş olması demektir. Burada, linç açısından ufak da olsa bir problem çıkmaktadır. Şiddet eyleminin gerçekleştiği anda orada bulunanların sorumluluğu hiçbir şekilde kabul etmiyor olması, yargılamayı “kusurluluk” açısından tahlil için oldukça zorlaştırmaktadır. Zaten de sosyal psikolojide linç araştırmalarının belki de en zorlu noktalarından birisi de budur: “sorumluluk

¹³⁷ Akal, C.B. *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara, 2009. s. 70-74.

dağılması” veya “bireysellikten uzaklaşma” adı verilen bu durum, kimsenin eylemi üzerine almamasına ve herkesin bir diğerini suçlu bulmasına yol açmaktadır. Şiddet içeren linç eylemlerinin bu kadar kolayca ve çabuk ortaya çıkmasının, “normalde” faillerin gerçekleştirmeyecekleri şiddet eylemlerini gerçekleştirmelerindeki motivasyon “kimliksizleşmedir” ve aslında hukuk karşısında linç yargılamalarının sadece kusur ve iştirak hükümleriyle çözülmesini de olanaksızlaştıran budur.

Galeyan içerisinde kimin ne gibi bir kastı olduğunu tespit çok zordur. Zaten linçlerde, en başta kötü bir amacı olmadığı, ama sonra kalabalığa uyup suçu işlediğini iddia eden kişiler çoğunluktadır. Bu durumda, suç yolunu gözlerken, hareketin nerede başlayıp nerede bittiğini, nerede katılıma açık olduğunu ayırt etmek çok zordur. Irving Lester Janis’in, Freud’un ve Lorenz’in sürü içgüdüsü anlayışını temel alarak yarattığı “groupthink” teorisine göre böylesine saldırgan hareketler gerçekleştiren kitleler, üst bir aklın peşinden, kişisel sorumluluktan veya bireysel yaratıcılıktan mahrum kalarak hareket eder ve bu nedenle suç işleme kastı veya düşüncesinin varlığında da sakatlıklar meydana gelir.

765 sayılı mülga TCK’nın mehzaz kanunu olan 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu’nun¹³⁸ uygulanmasında mahkemeler, suçun işlenmesi yönünde failleri asli ve fer’i olarak ayırıyorlardı. Provokatörler (ya da demagoglar) asli fail iken, suça bu öndeki kişilerin katılmasıyla suç işleyenler fer’i şerik oluyordu. Yine de 1890’ların İtalya’sında bir suçun birden fazla kişiyle işlenmesi cezayı ağırlaştırıcı sebep oluşturuyordu. Faruk Erem de, bu kanunların benimsediği uygulamanın yerinde olduğunu söyler fakat buna yığınlarda işlenen suçlar açısından bir ayırım getirir: “...O halde ekseriya yığın içinde suç işlemek halinde tesadüf edilen ani iştirak hâdiseleri hariç olmak üzere, tasarlanmış iştirak hallerinin cezayı arttırıcı umumi bir sebep olarak kabulü doğrudur.”¹³⁹

¹³⁸ Zanardelli Kanunu. Bkz: Battaglini, 1933, s. 278-289.

¹³⁹ Erem, 1946. s. 62-107.

Her iki kanunda da ikilik sistemi benimsenmiştir.¹⁴⁰ Pozitivist bir ceza hukuku anlayışını benimseyen ve yığınların işlediği suçlar üzerine çalışmış erken 20. yüzyıl kriminoloğu Sighele, yığının içinde suç işleyen bireyin, “kalabalığın” bir parçası haline geldiğini ve yaşanan böylesi bir karmaşanın failin psikolojisini etkilediğini iddia eder.¹⁴¹ Sighele, telkin edilmiş bir kitleyi oluşturan bireylerin akli yeterliliklerinin geçici olarak zayıfladığını ve telkinin geçici akıl hastalığına sebep olduğunu kabul eder. Böylece fail, kalabalıktan herhangi biri haline gelir ve suç işleme kastı yok olur. Aslında başka üst bir kasta hizmet ettiği için, verilen zarardan tamamen sorumlu tutulamaz ve bu nedenle cezası indirilmelidir.

Scipio Sighele ve Gabriel Tarde, birer kriminolog olarak kitle şiddetine ceza hukuku açısından yaklaşmışlardır. Diğer kitle araştırmacılarının aksine, psikolojik kuramları ve sonuçları kullanarak, bir ceza hukukunda (örgütlü suçlar dışında kalan) kitle suçlarını tanımlamaya çalışmışlar ve her zaman “gerçek sorumluyu” aramışlardır. Sighele, 1889 Zanardelli Kanunu’nun yürürlükte olduğu zamanlarda yaşamıştır. Kanunun kitlelerin işlediği suçlarda bir ayırım yapması gerektiğini savunur. Ona göre örgütlenmiş bir iştirakla, bir anda ortaya çıkan “kitle şiddeti” arasında çok büyük fark vardır ve yarı-sorumluluk teorisine göre bu kişilerin cezalarında indirimle gidilmelidir.¹⁴² Bu konuda Ferri ve Lombroso’nun görüşlerine katılmaktadır: kitlesel bir harekette suç işleyen bir kişiyi tam sorumluluk altında yargılayabilmek için iki önemli kriter vardır. Birincisi, kişinin ne yaptığının bilincinde olması, ikincisi ise bunu yaparken tamamen özgür bir şekilde hareket etmesidir. İtalyan pozitivist okulundaki baskın görüşe göre kişiler kitle içindeyken kendi bilinçlerini yitirmektedirler. Fakat unutmamak gerekir ki, Sighele, Ferri ve Lombroso’dan sorduğu sorularla ve bir türlü varmayı beceremediği sonuçlarla ayrılır: kitle

¹⁴⁰ Demirbaş, 2011. s. 459.

¹⁴¹ Sighele, 1901. s. 120-163.

¹⁴² Ginneken, 1992. s. 79-85.

alışmaları Sighele için tam bir kafa karışıklığıdır. Devletin, kolluk kuvvetlerinin burada yapabileceği aslında hiçbir şey yoktur. Kışkırtıcıları yakalamak, suçun asıl faillerini atlamak demektir. Suçun asıl failleri, fiziksel olarak da belirlenemez çoğu zaman: kimin kaç kere vurduğunu veya öldürücü darbeyi kimin vurduğunu bilmenin imkânı yoktur. İsnat yeteneği, sorumluluk, ahlaktan gelen bir suçluluk duygusu gibi kavramların sınırları çizilmediği için, kitleyle ilgili yapılan her türlü düzenleme politik olmaya muhtaçtır. Bu durumda dşünölmesi gereken, daha ziyade toplumun yapılanmasıdır.

Oysa burada Sighele'nin hesaba katmadığı bir şey var: yığındaki failler, her ne kadar bu çeşit bir saik açısından şüphe edilebilir olsalar da, sayıca çok olmakla, suçun sonuçlarının doğma olasılığını yükseltir, adeta kesin hale getirir.¹⁴³ Kalabalık içinde bir kastın var olmadığını söylemek mümkün değildir. Bu tespit de, normalde yalnız işlenebilecek suçların yığın halinde işlenmesinin, aynı iştirakte olduğu gibi, daha ağır bir ceza gerektirdiğini gösterir. Ama suçlunun tespit edilemediği bir olayda, herkesi cezalandırmak ve hatta bu cezayı ağırlaştırmak, cezanın en önemli ilkelerine aykırılık teşkil etmez mi? Mağdur tarafından düşünürsek, gerçekten de mağdurun kaabilmesinin imkanı yoktur ve kitle ne isterse o olacaktır. Mağdur için, suçu bir kitlenin işlemesi ağırlaştırıcı sebep olmalıdır. Dolayısıyla mağdur açısından ve aslında modern ceza hukuku açısından kitledeki kişilerin psikolojileri, tam sorumlulukları önem taşımaz. Ama aslında, başka bir taraftan da bakarsak, şunu söyleyemez miyiz: hukukun öznesi ve nesnesi insandır, sadece mağdur değil aynı zamanda faildir de. Hukukun, suç işleyen failin de hakları koruması gerekir. Örneğin bir kamu alanında bir kadının bağırıp çantasını birini çaldığını söylemesi üzerine oradan koşarak ayrılan kişinin peşine düşen kişilerin “hırsız yakalama ve çantayı alma” kastı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat burada soru şu: Çantayı alma kastı dışında, yaralama, öldürme gibi kastlar da her bir birey açısından mevcut mudur? Modern ceza hukuku, iradeyi yargılamaz. Kastın

¹⁴³ Suçun gerçekleşmesinde olasılığın arttırılması.

varlığını, failin hareketleriyle ortaya çıkan sonuç arasındaki nedensellik bağıyla tayin eder. Bu durumda, ortaya bir soru daha çıkar: linç kitlesindekiler suç işleme kastını baştan taşımayıp sonradan mı edinmişlerdir yoksa baştan beri boş vermiş bir tavırla “olsa da olur olmasa da olur” diyerek mi suç işlemişlerdir? Eğer linç kitlesindeki bireylerin en başta sadece çantayı alma iradesi olduğu varsayılırsa, kişilerin olası kastı olduğu öngörülür diyebiliriz. Gerçekten de, hırsız sadece çantayı çalmak için kovalıyor olabilirler fakat öyle anlaşılıyor ki hırsız, onlara göre biraz tartaklanmayı hak eder bir konumdadır ve “üç beş yumruk” alması çok da önemli değildir.

Türk hukukunda isnat yeteneğinin ortadan kalkması ile cezai sorumluluk düşebilir. Bazı ceza hukukçuları bu durumların içine kitle halinde hareket etmeyi de sokabilmektedirler. Örneğin Demirbaş’a göre geçici olarak isnat yeteneğini kaldıran ve azaltan nedenlerden biri heyecan halleridir. Aynı şekilde Hafızogulları’nın saydığı geçici nedenlerin arasında, kitle içerisinde işlenmiş suçlar da sayılmaktadır.¹⁴⁴

Bir diğer taraftan da, kitlenin hepsinin cezalandırılması, kişinin işlemediği bir suçtan cezalandırılması anlamına geleceği için “olasılık arttırma” anlayışının sınırlarını burada ciddi bir netlikte çizmek gereklidir.¹⁴⁵

Türk Ceza Muhakemesi Kanunu’nun bazı maddelerine göre, vatandaşların (yani şiddet kullanımı meşru olmayan kişilerin) yakalama hakkı belirtilmiştir. Örneğin, linç kitlelerinin oluşmasında büyük rol oynayan “suçüstü yakalama halleri” CMK 90. maddede yazılmıştır.¹⁴⁶ Bu durumda,

¹⁴⁴ Kocar, 2007. s. 150-156.

¹⁴⁵ Ceza Hukuku Temel İlkesi: Kimse işlemediği bir suçtan dolayı cezalandırılmaz. Suçun şahsiliği ilkesidir ve TCK’nın ... maddesinde de açıkça belirtilmektedir. Kitlenin hepsinin yargılanması ve cezalandırılmasının bu ilkeye aykırı olduğu düşünülebilir. Bu sorunu çözebilmek için yapılması gereken, seyredenlerin somut olay dahilinde suçun işlenmesine yaptıkları katkı veya teşviki ölçmek olacaktır.

¹⁴⁶ 5271 Sayılı CMK Madde 90 - (1) Aşağıda belirtilen hâllerde, herkes tarafından geçici olarak yakalama yapılabilir: a) Kişiye suçu işlerken rastlanması. b) Suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması. (2) Kolluk görevlileri, tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini

vatandaşların kaçma olasılığı bulunan ve suç işlerken rastlanan kişiyi geçici olarak yakalamaları mümkündür ve meşrudur. Bu yakalamanın meşruiyeti dışında, hareket dâhilinde orantısız güç/şiddet kullanılmaktadır. Bu orantısız güç kullanımını “kusur” unsuru olarak incelersek iki kasıt ortaya çıkıyor: başlangıçtaki kast ve eklenen kast. Başlangıçtaki kast, neticeyi meydana getirmeye yönelik hareketlerin yapıldığı anda var olan kasttır. Buna karşılık, hukuka uygun biçimde yapılmaya başlanan hareket sonradan suç kastının eklenmesiyle işlenen suçlardaki kasta eklenen kast veya sonradan meydana gelen kast denir. Eklenen kastın varlığı eleştirilmiştir.¹⁴⁷ Çünkü eklenen kastın varlığını kanıtlamak neredeyse mümkün değildir; böylesi bir araştırma kişinin iradesini cezalandırmak anlamına gelir. Modern ceza hukuku kastın varlığını, sadece kişilerin hareketiyle bağlamaktadır, iradesiyle değil.

vi. *İştirak, Linç, JCE*

1993 yılında Sivas Madımak Davası dâhilinde, idama mahkûm olan kişiler, eski ceza kanununun 146. Maddesinde öngörülen “Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar” ile hüküm giydi. Daha sonra DGM’nin bu kararını bozan Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 146. maddeden yargılamak yerine, kasten adam öldürme suçunu içeren “Şahıslara Karşı Cürümler” başlıklı bölümdeki 448-450. maddelerle yargılamanın daha yerinde olacağı kararını vermiştir. Yargıtay’a göre failler, iştirak halinde bu suçu işlemiştir ve kasten öldürme suçunun iştirakinden hüküm giymelidirler. Türk Hukuku’nda linçle

gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde; Cumhuriyet savcısına veya âmirlerine derhâl başvurma olanağı bulunmadığı takdirde, yakalama yetkisine sahiptirler. (3) Soruşturma ve kovuşturması şikâyetle bağlı olmakla birlikte, çocuklara, beden veya akıl hastalığı, malûllük veya güçsüzlükleri nedeniyle kendilerini idareden aciz bulunanlara karşı işlenen suçüstü hallerinde kişinin yakalanması şikâyetle bağlı değildir.

¹⁴⁷ Önder, 1989. s. 290 vd.

ilgili tartışmalı konulardan biri de budur: linçte iştirak hükümleri uygulanabilir mi?

Pugliese'nin kolektif suç tabiri, genel bir tanımlamadır ve herhangi bir kitlenin işlediği bütün suçları kapsar. Sighele de bu tanımlamayı genel bulur ve kolektif suça karşılık, *kütle suçunu* ortaya atar. Kolektif suç, yani toplu suç üçe ayrılır: Habersiz birlikte suç işleme, kütle (yığın) halinde işlenen suç ve iştirak iradesiyle suç işleme. Kütle suçları, her türlü kütle tarafından işlenebilen kolektif suçların, "ihtirasların hâkim olduğu" suçlardır. Linç de galeyana gelen halk kitlelerinin bir zarara neden olması durumu olduğu için, rastgele bir araya gelmiş topluluk sayılır ve kütle suçlarına girer. İlk kez Sighele'nin tanımladığı ve incelediği bu suçlarda, Sighele'ye göre, birlikte işleyenler arasında bir anlaşma olmadığı için teknik anlamda bir suç ortaklığından, yani iştiraktan bahsedilemez. Ortada kaç kişi varsa o kadar suç vardır ilkesiyle yargılanmalıdır.¹⁴⁸ İştirak iradesi üzerine çalışan diğer hukukçular da, linç etme, talan etme durumlarında kontrolden çıkan ve sosyolojide kalabalık olarak adlandırılan bireylerin davranışlarının bu duruma uygun düştüğünü söyler.¹⁴⁹ Bu durumda yığındaki kişilerden her biri geçmiş, kişiliği, suç işleme nedeni diğerlerinden farklı olmakla beraber diğerleriyle birlikte aynı suçu kendi hesabına işlemektedir. Kütle halinde birlikte suç işlemeye aynı hedefe yönelmiş failer birbirlerinin varlığından haberdirlirler, ancak aralarında suçu birlikte işleme iradesi olmadığı gibi, içlerinden hiçbirinde diğerinin işlediği suça katılmak isteği yoktur.¹⁵⁰

Türk Ceza Sistemi kolektif suç kitlelerini CMK 2'de tanımlar: "Aralarında iştirak iradesi bulunmasa da üç veya daha fazla kişi tarafından işlenen suçu ifade eder." İştirak de toplu işlenen suçun bir türüdür ancak, toplu suç daha geniş bir kavramdır. Fakat toplu suçların bağlanacağı hükümler, ancak *kanunda yazanın* cezalandırılabilirliğini öngören ceza kanununda

¹⁴⁸ Sighele, 1901. s. 120-146.

¹⁴⁹ Aydın, 2009. s. 27-45.

¹⁵⁰ Birleştirmek için bkz: JCE, iştirak iradesinin yokluğu sf. 53-55.

belirtilmelidir. Oysa kasten adam öldürme, kasten adam yaralama, mala ve mülke saldırarak talan etme toplu suç olarak işlenemiyor ve kütle suçunun yargılanamamasının nedeni de burada başlıyor.

Bu noktada uluslararası hukukun uyguladığı bir iştirak kuralından söz etmek yerinde olur. Bu iştirak kuralına JCE adı verilir. JCE son zamanlarda (Yugoslav Mahkemelerinden beri) oldukça tartışılan bir konudur.¹⁵¹ Öncelikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Nazilerin yargılanması için kazanan devletler tarafından oluşturulmuş Nürnberg Davaları'nda temelleri atılır. Nürnberg Davaları'nda bu doktrinin adı daha konulmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Amerikan birlikleri, işgalci Alman kuvvetlerine karşı bu doktrini kullanmışlardır. Aynı şekilde İtalyan Yüksek Mahkemesi, İtalyan faşistlere aynı doktrini uygulamıştır.¹⁵² Georg Otto Sandrock ve diğerleri davası bu yargılamaya klasik bir örnektir. İngiliz mahkemesi üç Alman'ın İngiliz bir tutukluyu öldürmeleri üzerine, suçu “müşterek suç” olarak tanımlar.¹⁵³ İkinci Dünya Savaşı sonrası davaların arasında en bilindik olanları, İtalya ve Almanya ile ilgilidir. Bu iki davada da toplama kamplarında hiyerarşinin çok da üst tabakalarından olmayan kişiler, ırkçı-faşist planlara uygun davranmaktan suçlu bulunmuşlardır: bu davranışları onları da böylesi korkunç bir planın hem öznesi hem de işbirlikçisi yapmaktadır. Oysa her iki olayda¹⁵⁴ da suçlu bulunan kişiler, emirlere uyduklarını söylemişlerdir. En önemli davalardan biri de Essen Linç Davasıdır.¹⁵⁵ Essen-West adlı kasabada 13 Aralık 1944 tarihinde üç İngiliz tutuklu Luftwaffe'ye sorguya götürülürken, kentin sokaklarından yürütülürler. Birliğin başında Erich Heyer isimli Alman bir komutan vardır ve emrindeki askerlere, halkın galeyana gelip saldırması durumunda tutukluları korumamalarını emreder. Zaten ne olacağı apaçık ortadadır. Halktan çok büyük bir kitle İngiliz tutuklulara saldırır. 18-22 Aralık 1945 tarihinde, Essen'de

¹⁵¹ Joint Criminal Enterprise, müşterek suç girişi / müşterek suç oluşturma.

¹⁵² Danner ve Martinez., 2005. s 102-110.

¹⁵³ Almelo Davası olarak da bilinir. Bkz: Lauterpachts, ve. Oppenheimer, 2004. s. 80-110.

¹⁵⁴ Dachau Konsantrasyon Kampı Davası ve Belsen Davası.

¹⁵⁵ Essen lynching case: Essen West olarak da bilinir.

kurulan Birleşik Krallık Askeri Mahkemesi, linç eylemine katılanları yargılar. Mahkeme önüne toplam yedi kişi getirilir: Erich Heyer, iki asker ve beş sivil. Komutan ve sivillerden biri ölüm cezasına çarptırılır ve 1946'da idam edilir. Diğerleri de hapis cezası almıştır. Suçlu bulunma nedenleri de, "kötü muamelede her birinin suçlu olmasıdır".¹⁵⁶

EYUCM, Tadic'te bu yönde birçok karar vermiştir.¹⁵⁷ Ayrıca EYUCM, aynı zamanda 1960-1990 arası İtalyan Mahkemesi kararlarından ve 1947-1984 Fransız Temyiz Mahkemesi kararlarından birçok alıntı yapar¹⁵⁸.

UCM'nin kabul ettiği Roma Statüsü'nün 25. maddesinde bireysel ceza sorumluluğu anlatılır.¹⁵⁹ Bu maddeye göre JCE'nin kabulü, "hiç kimse

¹⁵⁶ *Law-Reports of Trials of War Criminals*, The United Nations War Crimes Commission, Volume I, London, HMSO, 1947, Case No. 8.

¹⁵⁷ Danner ve Martinez, 2005. s. 70-85.

¹⁵⁸ Cassese, 2007. s. 109-133.

¹⁵⁹ <http://www.ihop.org.tr/dosya/ucm/ucm.pdf>

Madde 25

Bireysel ceza sorumluluğu

1. Mahkeme, bu Statü gereğince gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir.
2. Mahkeme'nin yargı yetkisine giren bir suç işleyen kişi, bu Statü gereğince cezalandırılmaktan şahsen sorumludur ve cezalandırılabilir.
3. Bu Statü gereğince Mahkeme'nin yargı yetkisine giren bir suçtan dolayı kişiler, aşağıdaki hallerde cezai sorumluluk taşır ve cezalandırılabilir:
 - (a) Tek başına veya diğer bir şahsın cezai sorumluluğu olsun ya da olmasın, başka bir şahısla birlikte veya başka bir şahıs vasıtasıyla suç işlemesi halinde;
 - (b) Meydana gelen veya teşebbüs edilen böyle bir suçun işlenmesini emretmesi, teşvik etmesi veya suçun işlenmesine ikna etmesi halinde;
 - (c) Böyle bir suçun işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla yardımda bulunması, suça kışkırtması, veya suçun işlenmesi için gerekli araçları temin etme dahil olmak üzere, suçun işlenmesine veya işlenmesine teşebbüs edilmesine yardımcı olması halinde;
 - (d) Ortak bir amaçla hareket eden bir grup şahıs tarafından böyle bir suçun işlenmesi veya işlenmesine teşebbüs edilmesine herhangi bir şekilde katkıda bulunması halinde. Bu katkının kasten ve:
 - (i) eylemin veya amacın, Mahkemenin yargı yetkisi içerisinde bulunan bir suçun işlenmesini içerdiği durumda, grubun suç faaliyeti veya amacını daha da ilerletmek amacıyla yapılması halinde veya;
 - (ii) grubun suç işleme kastının bilincinde olarak yapılmış olması halinde;
 - (e) Soykırım suçuyla ilgili olarak doğrudan veya dolaylı olarak diğerlerini soykırıma kışkırtma halinde;
 - (f) Maddi adımlar atıp, suçun icrasını başlatacak hareketleri yaparak, bir suçu işlemeye teşebbüs etmesi ancak suçun şahsın kastından bağımsız sebepler nedeniyle gerçekleşmemesi halinde. Ancak suçun işlenmesinden vazgeçen veya suçun tamamlanmasını önleyen bir şahsın, suçtan tamamen ve kendi isteğiyle vazgeçmesi halinde, söz konusu suça teşebbüsten dolayı bu Statüye göre ceza sorumluluğu yoktur.

işlemediği bir suçtan yargılanmaz” genel ilkesine yani cezanın şahsiliğine karşı bir uygulamadır.¹⁶⁰ Ayrıca Roma Statüsü’nde böyle bir uygulamanın ortaya çıkartılabileceği de açıkça belirtilmemiştir.

İlk tanımlama Birleşmiş Milletler tarafından 1991-1999 arasında Yugoslavya’daki iç savaş sırasında işlenen savaş suçlarını ve soykırım suçunu yargılayabilmek için yapılır. Müşterek suç teşebbüsü kurumu, özellikle insanlığa karşı suçların birlikte işlenmesine iştirakin uygulanması gerektiğini öngörür. JCE kurumda *actus reus* oluşumu için üç ana unsur öngörülür: Kişi sayısının çokluğu, ortak bir planın, tasarının veya amacın bulunması ve kanunlara aykırı bir eylemde bulunulması. Burada, linçe iştirakin uygulanabilir olmasının nedeni, ikinci maddeden ileri gelir: ortak bir planın tasarının veya amacın bulunması gerekir ve bu planın, tasarının veya amacın suç işlenmeden önce düzenlenmiş veya formüle edilmiş olması gerekmez. Bu ortak amaç veya plan *ad hoc* olarak ortaya çıkabilir. Linçte, amaç ortaktır ve amacı gerçekleştiren hareket *ad hoc* olarak ortaya çıkmaktadır.

JCE’nin suç ortaklığından farkını da EYUCM¹⁶¹ ve RUCM ortaya koymuştur. Öncelikle, şeriklikte şeriklerin herhangi bir şekilde plandan veya suçtan haberdar olmaları gerekmemektedir. Oysa JCE’de herkesin böylesi bir suçun veya en azından hareketin varlığından haberdar olması gerekir. İkincisi, şerikler suçu toplu olarak ve başka birinin suçuna ortak olarak işler. JCE’de suçu herkes kendi hesabına işlemektedir. Yani şerikler, suç hareketlerini, başka birinin asli suçuna yardım edecek şekilde gerçekleştirirler. Bu hareketler tek başına suç sayılabilir veya sayılamayabilir. Oysa JCE’de yapılan hareketlerin her biri başlı başına suç teşkil eder ve aslında “büyük plan” bu suç hareketlerinin bir araya gelmesiyle oluşur.¹⁶²

4. Bireysel cezai sorumluluk konusundaki bu Statüdeki hiçbir hüküm, devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumluluğunu etkilemez.

¹⁶⁰ *Nulla Poena Sine Culpa*.

¹⁶¹ Yugoslav Mahkemeleri, JCE’den aşağı yukarı 65 kişiyi yargılamış ve suçlu bulmuştur.

¹⁶² Cassese, 2007. s. 111-114.

JCE'nin üç türü vardır. JCE-I, kişilerin ortak bir plan dâhilinde, bilerek ve isteyerek suç işlemesidir. JCE-II de daha çok toplama kamplarındaki örneklerdir. Hiyerarşide üstte olmayan çalışanların üstlerinden aldıkları suç işleme emirlerini yerine getirmeleridir. JCE-III, daha çok öngörülebilir kitlesel şiddeti içerir. Kitle şiddeti, linçler bu kategoriye girmektedir¹⁶³.

JCE, bazı hukukçular tarafından eleştirilir.¹⁶⁴ Gerçekten de böylesi bir ceza sorumluluğunun eleştirilmesi gereken yönleri oldukça fazladır. Öncelikle, böyle bir sorumluluk Roma Statüsü'nde açıkça bulunmamaktadır. Oysa EYUCM ve RUCM, Roma Statüsü'ne göre kurulmuş mahkemeler olup, Statü'ye uygun davranmaları beklenirdi. Ayrıca, JCE'de kimin hangi suçu işlediğini ve ne kadar sorumluluğu olduğunu pratik olarak tayin etmek mümkün değildir. Bunun yanında JCE, küçük çaplı kitle şiddetlerinden kitle kırımlarına kadar savaş suçları adı altında birçok suç tipini kapsamaktadır. Oysa küçük çaplı şiddet hareketleri, savaş suçlarına dâhil olmayabilir ve olmadığında yargılanamaz duruma gelecektir. Ayrıca, küçük çaplı şiddet hareketlerinde saikin ne olduğu nasıl tayin edilir?¹⁶⁵

Diğer eleştiriler daha doktrinel eleştirilerdir. Birincisi, böyle bir uygulamanın hem teamül hukuku ilkelerini hem de Kara Avrupası Hukuk Sistemi'nin sınıflandırmalarını içerdiği yönündedir. Tadic'te bununla ilgili itirazlar da yapılmıştır. Teamül hukuku terminolojisinin kullanımı itirazın ana nedenidir. Bu, gerçekten de bir karışıklığa yol açabilir. Fakat bu eleştiri, konunun esasına yönelik değildir.

¹⁶³ Bkz: Tadic, Appeals Chamber, 15 Temmuz 1999 tarihli karar, Paragraf 220.

¹⁶⁴ Bkz: BM Genel Sekreteri Raporu, 3 Mayıs 1993 (S/25704) Paragraf 34.

¹⁶⁵ Laughland, 1952 yılında İngiltere'de gerçekleşen bir olayı örnek gösterir. Chris Craig ve Derek Bentley soygun yaparken bir polis memuruna yakalanırlar ve Chris polisi vurur. Mahkeme, kasten adam öldürme suçundan Derek'i de Chris'le beraber sorumlu tutar: çünkü Chris elindeki silahı polise doğrultmuş dururken, Derek, "Let him have it, Chris!" diye bağırıştır. Peki gerçekten de bu, "Onu vur" olarak mı yoksa "Bırak şu silahı" olarak mı yorumlanmalıdır? Bkz: Laughland, 2009. s. 2.

Başka bir eleştiri, JCE teorisinin, şeriklikten farkını kesin olarak ortaya koyamadığı yönündedir. Fakat yukarıda anlattığım nedenlerle aslında oldukça büyük bir fark vardır ve birçok hukukçu en azından bu konuda aynı görüştedir.

Yine de, getirilen en önemli eleştiri, demokratik ve modern cezalandırmaya uygunluk açısındandır. Gerçekten de, kişilerin sadece iradesini yargılama olasılığı düşünüldüğünde, durumun hukuka pek de uygun olmadığı ortadadır.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE DURUM

7 Mayıs 2010'da, ÖDP Milas İlçe Örgütü, üzerinde Sunay Akın'ın Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına yazdığı şiir ve Deniz Gezmiş'in resmi olan bir afişi asma izni almak için kaymakamlığa başvurduğunda, kaymakamlık şu cevabı verdi: "Yapacağınız bu olay suç ve suçluyu övme olacaktır... Yayar ve asarsanız linç edilirsiniz, ben bile sizi kurtaramam." 2006 yılında İstanbul'daki 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarında Türkiye'nin Lübnan'a asker yollama girişimlerini protesto eden öğrencilerin açtığı pankart, linç girişimine neden oldu.¹⁶⁶ Bu olayın hemen ardından o zamanki İstanbul Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah, "Gerekli ve güzel bir tepki" cevabını verdi. Türkiye'de linçlerle ilgili idari amirlerin, hükümetin ve muhalefetin tavrı bu yöndedir: eğer toplumun geneline uygun olmayan bir davranışta bulunursanız, Türk halkının muhtemelen damarlarında dolaşan asil milli refleks, size gereken cezayı kendisi verir.¹⁶⁷ Görüldüğü gibi linç, ülkenin bir siyaset aracı olarak da hayatımıza girmiştir.

Türkiye'de, linç denilince akla gelen öncelikle linç girişimiyle linç arasındaki farktır. Linç girişimleri, sonucu ölüme ulaşmamış şiddet eylemleridir ve çoğunlukla polis tarafından engellendiği şeklinde medyaya yansır. Tarihsel olarak Türkiye'yle ilgili bildiğimiz linçler de genellikle sonu ölümlle biten şiddet hareketleridir. Öncelikle, daha önce belirttiğim gibi, araştırırken de, çalışırken de linç girişimi ve linç arasında herhangi bir ayrım yapmadığımı belirtmek isterim. Çünkü bu tezde araştırılan konu, kitlenin sayıca çok olmasıyla oluşan kuvvetini kullanarak kimi öldürdüğü değil, kime, kaç kişiye, nasıl ortamlarda nasıl bir tehdit unsuru olduğu ve nasıl bir şiddet uyguladığıdır.

¹⁶⁶ Insel, 2006. (<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=206>)

¹⁶⁷ Bora, 2008. s. 17.

Türkiye'yle ilgili bir diğer konu da, Türkiye'de linç denince genelde Kürtlere, Alevilere, Süryanilere, Ermenilere, ÖDP'lilere, öğrencilere, solculara, sergilere karşı girişilen şiddettir. Bilinen, istatistiği tutulan ve köşe yazarlarının çoğunlukla bahsettiği linçler de siyasi linçlerdir.¹⁶⁸ Oysa Türkiye'de zannedilenden çok daha fazla sayıda adi linç vakasıyla karşılaşırız.

i. Linçin diğer suçlardan ayrılması

Linç suçunu kapsadığı genelde kabul edilen maddeler, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun, 81, 87, 76, 77, 216. maddeleridir. Bunlar, kasten öldürme, kasten yaralama, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama suçlarıdır. Selahattin Demirtaş'ın 2010 yılında verdiği kanun değişikliği teklifinde 77. maddedeki insanlığa karşı suçların yeniden düzenlenmesi ve linçin suç olması istenir.

76. maddede tanımlanan soykırım suçunun linç suçunu kapsayıp kapsamadığı tartışılabilir.¹⁶⁹ Soykırım suçunun maddi unsurları, bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırki veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi amacıyla bu grupların üyelerine karşı şu fiillerden birinin işlenmesidir. Kasten öldürme, bedensel veya ruhsal bütünlüklerine zarar verme, grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi sonucunu doğuracak koşullarda yaşamaya zorlanması, grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması ve gruba ait çocukların bir başka gruba zorla nakledilmesi bu suçun hareketlerine (fiillerine) girer. Bu suç aslında genel ve kapsayıcı bir tanımdır. Fakat linçin unsurları göz önüne alındığında hem linç eylemlerinin tamamını

¹⁶⁸ TIHV Dokümantasyon Merkezi, 2000-2005 Linç İstatistikleri Raporları; Bora, 2008. s. 55-70.

¹⁶⁹ TCK Madde 76. – (1) Bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırki veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi amacıyla bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur:

a. Kasten öldürme, b) Kişilerin bedensel veya ruhsal bütünlüklerine zarar verme. c) Grubun, tamamen veya kısmen yok edilmesi. d) Grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması. e) Gruba ait çocukların bir başka gruba zorla nakledilmesi.

kapsamaz, hem de “sistemli” ve “planın icrası” şeklinde olduğu için linç suçunun yargılaması açısından pratikte çok da uygulama alanı bulamaz. Linç, bir kişiye veya kişilere yönelik şiddet eylemidir ve saikinin milli, etnik, ırkı veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesini içermek zorunda olmadığı gibi, maddede sayılan hareketlerden farklı fiillerle de gerçekleştirilebilir.

TCK 77. maddede anlatılan insanlığa karşı suçlarda, belli saiklerle toplumun bir kesimine karşı, maddede sayılan eylemleri yapmak suçtur.¹⁷⁰ Bu suçu işleyenler, kasten öldürme suçunu bu saiklerle işledikleri takdirde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla, diğer şiddet eylemleri için de sekiz yıldan az olmamak üzere hapis cezasıyla yargılanacaklardır. Linçin unsurlarına baktığımızda, 77. madde, linçleri kapsıyor gibi görünmekle beraber, tüm linç olaylarını kapsayamaz. Öncelikle linçler, maddede sayılan siyasal, felsefi, ırkı veya dini amaçlar dışında amaçlarla da gerçekleştirilebilmektedir. Ceza hukukunun kıyas yasağı¹⁷¹ ve *sui generis* (tipiklik ilkesi) gereğiyle ise, maddede sayılanlar dışındaki herhangi bir eylem “insanlığa karşı suç” kapsamına giremez. Ayrıca TCK 77’deki “sistemli” ifadesi, örgütsüz-plansız linçlere uygulanabilir bir ibare değildir. TCK 77. madde sistemli olarak ortaya çıkmayan, ‘kitlelerin galeyanı’ diye tabir edilen ve suç teşkil etmesi gereken toplu eylemleri kapsamakta eksiklik gösterir.

81. maddede, kasten öldürme tanımlanır ve kişilere karşı suçlardan hayata karşı suçları oluşturur. 82. maddede, kasten öldürmenin nitelikli hallerine yer verilmiştir.¹⁷² Bunların arasında, suçu toplu halde işlemenin ortaya

¹⁷⁰ **MADDE 77.** - (1) Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefi, ırkî veya dinî saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plân doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur: *a) Kasten öldürme. b) Kasten yaralama. c) İşkence, eziyet veya köleleştirme. d) Kişi hürriyetinden yoksun kılma. e) Bilimsel deneylere tâbi kılma. f) Cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı. g) Zorla hamile bırakma. h) Zorla fuhşa sevk etme.*

¹⁷¹ Centel, Zafer, Çakmut, 2005. S. 95 vd.

TCK 2/III.

¹⁷² **MADDE 82.** - (1) Kasten öldürme suçunun; a) Tasarlayarak b) Canavarca hisle veya eziyet çektirerek c) Yangın, su baskını, tahrip, batırma veya bombalama ya da nükleer, biyolojik veya kimyasal silâh kullanmak suretiyle d) Üstsoy veya altsoydan birine ya da eş veya kardeşe karşı, e) Çocuğa ya da beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye

çıkarcacağı tehlike hesaba katılmadığı gibi, kamu düzeninin bozulması ve kamu güveninin zedelenmesi de göz önüne alınmamıştır. Toplu olarak suç işleme, sadece yargılama safhasındaki bir iştirak hükmü olmaktan çıkıp, suçun tanımı bakımından ağırlaştırıcı neden olmalıdır. Oysa 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu’nun birçok maddesinde suçların bir kişi tarafından işlenmesi farklı, toplu halde işlenmesi farklı sonuçlar doğurmakta ve hemen hemen her suçun ağırlaştırılmış hallerinden birinin de “toplu işleme” olduğu görülmektedir. Bu sadece kasten öldürme değil, aynı zamanda vücut dokunulmazlığına karşı işlenen kasten yaralama suçu için de geçerlidir. Kastan yaralama suçu ve ağırlaştırılmış halleri madde 86 ve 87’de sayılmıştır. Yine, ağırlaştırılmış hallerin arasında herhangi bir güç dengesizliğine tekabül edecek bir madde yoktur —yani kanun koyucu için bir kişiyi bir kişinin (örneğin döverek) yaralamasıyla, on kişinin beraberce bu işi yapması arasında (yargılama dışında) bir fark yoktur. Bu bakış açısı, belki iştirak hükümleri kullanılarak zaman zaman sonuçları açısından doğru olabilecek bile olsa ceza doktrini ve suç teorisi açısından yanlış bir yaklaşımdır. Çünkü aslında linç suçunun koruduğu öncelikli iki yarardan biri kamu düzeni, diğeri de vücut dokunulmazlığı ve yaşama hakkıdır. Bunların hepsi, neredeyse ilke seviyesine çıkmış kurallar olup, bugünkü hukuk sisteminin kendi içerisinde tutarlı olabilmesi için, öncelikle göz önüne alınmış olmalıydı.¹⁷³

Linçlerin içine giren fakat vücuda karşı olmayan suçlar da mevcuttur: örneğin malvarlığına karşı suçlardan 151. maddede anlatılan mala zarar verme suçu bunlardan biridir.¹⁷⁴ Tarihte birçok linçte, mağduru kendisine ait bir

karşı f) Gebe olduğu bilinen kadına karşı g) Kişinin yerine getirdiği kamu görevi nedeniyle h) Bir suçu gizlemek, delillerini ortadan kaldırmak veya işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla i) Kan gütmeye saikiyle j) Töre saikiyle işlenmesi hâlinde, kişi ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılır.

¹⁷³ Dworkin, 1978. s. 50-90.

¹⁷⁴ Mala zarar verme

MADDE 151. - (1) Başkasının taşınır veya taşınmaz malını kısmen veya tamamen yıkan, tahrip eden, yok eden, bozan, kullanılamaz hâle getiren veya kirlüten kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, dört aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.

mekâna sokup mekânla beraber yakma, içinde yaşadığı meskeni taşıyarak mağdurun hem vücuduna hem malına zarar verme gibi aynı zamanda malvarlığına karşı eylemlerle de karşılaşırız. Türk Ceza Kanunu'nda mala zarar verme suçunun koruduğu hukuki yarar, mülkiyet hakkı ve kişinin malvarlığıdır; dolayısıyla özel bir yararı korur. Fakat aslında, linç eylemi içerisinde mala zarar vermek, kamu güvenliğini zedeler ve kamu huzurunu bozar niteliktedir. Şekli olarak bakarsak, TCK'da mala zarar verme suçunun şikâyetle bağlı olarak kovuşturulduğunu görüyoruz. Oysa kanun koyucunun kamu düzenini ilgilendirdiğini düşündüğü hiçbir suç şikâyetle bağlı değildir.

TCK'nın üçüncü kısmında anlatılan topluma karşı suçlara da linç konusunda bakabiliriz. 170. maddede genel tehlike yaratan suçlarda, kişilerin hayatı, sağlığı, malvarlığı bakımından tehlikeli olacak biçimde ya da kişilerde korku, kaygı veya panik yaratabilecek tarzda yangın çıkaran, bina çökmesine, toprak kaymasına, çığ düşmesine, sel veya taşkına neden olan, silahla ateş eden veya patlayıcı madde kullanan kişi cezalandırılır. Oysa tersten bir okumayla anlayacağımız şudur: kişilerin hayatı, sağlığı, malvarlığı bakımından tehlikeli

(2) Haklı bir neden olmaksızın, sahipli hayvanı öldüren, işe yaramayacak hâle getiren veya değerinin azalmasına neden olan kişi hakkında yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır.

Mala zarar vermenin nitelikli hâlleri

MADDE 152. - (1) Mala zarar verme suçunun;

- a) Kamu kurum ve kuruluşlarına ait, kamu hizmetine tahsis edilmiş veya kamunun yararlanmasına ayrılmış yer, bina, tesis veya diğer eşya hakkında,
- b) Yangına, sel ve taşkına, kazaya ve diğer felaketlere karşı korunmaya tahsis edilmiş her türlü eşya veya tesis hakkında,
- c) Devlet ormanı statüsündeki yerler hariç, nerede olursa olsun, her türlü dikili ağaç, fidan veya bağ çubuğu hakkında,
- d) Sulamaya, içme sularının sağlanmasına veya afetlerden korumaya yarayan tesisler hakkında,
- e) Grev veya lokavt hâllerinde işverenlerin veya işçilerin veya işveren veya işçi sendika veya konfederasyonlarının maliki olduğu veya kullanımında olan bina, tesis veya eşya hakkında,
- f) Siyasî partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve üst kuruluşlarının maliki olduğu veya kullanımında olan bina, tesis veya eşya hakkında,
- g) Sona ermiş olsa bile, görevinden ötürü öç almak amacıyla bir kamu görevlisinin zararına olarak,

İşlenmesi hâlinde, fail hakkında bir yıldan altı yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

(2) Mala zarar verme suçunun;

- a) Yakarak, yakıcı veya patlayıcı madde kullanarak,
 - b) Toprak kaymasına, çığ düşmesine, sel veya taşkına neden olmak suretiyle,
 - c) Radyasyona maruz bırakarak, nükleer, biyolojik veya kimyasal silâh kullanarak,
- İşlenmesi hâlinde, verilecek ceza iki katına kadar artırılır.

olacak biçimde ya da kişilerde korku, kaygı veya panik yaratabilecek tarzda toplanarak başkalarının mallarına veya vücutlarına zarar veren kişilerin yarattığı galeyan hali, cezalandırılmaya değer bulunmamaktadır.

Kamu barışına karşı suçlara geldiğimizde ise, linç, belki bir ya da iki maddeyle kıyaslanabilir. Madde 214’te suç işlemeye ve tahrike yer verilir. “Suç işlemek için alenen tahrikte bulunmak”, sınırları belirsiz, muğlak, geniş yorumlanmaya elverişli bir maddedir. Maddenin birinci fıkrasında tahrik etme cezalandırılırken, 3. fıkra da tahrik eden azmettiren sıfatıyla cezalandırılır. AİHM de, İncal–Türkiye¹⁷⁵ ve Zana–Türkiye¹⁷⁶ davalarında da olduğu gibi, genellikle, açıklanan düşüncelerin *şiddet kullanılmasını, silahlı mücadeleyi veya ayaklanmayı...* teşvik edip etmediği hususunu, suç çizgisinin saptanması açısından belirleyici bir ölçüt olarak görür. Burada linçin uygulanabileceği bir alan bulunmaz.

Aynı şekilde madde 216 için de bu geçerlidir.¹⁷⁷ Çünkü madde 216’nın kapsamına linç suçlarını sokabilsek bile, tamamını (ve aslında büyük kısmını) yine de dışarıda bırakmış oluyoruz. Madde 216 sadece siyasi linçlere bir karşılık oluşturabilir, maddenin metninde “sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip” kişilere karşı bir suçun işlenmesini tahrik etmektir. Suçun yapısında kolektif bir unsur olduğu için linç suçuyla kıyaslanabilir fakat linç kapsamaz.

¹⁷⁵ Bkz: www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/surek3.doc

¹⁷⁶ Eski kanun madde 312 üzerinden yargılanmıştır. Bkz: www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/zana.doc

¹⁷⁷ TCK Madde 216:

(1) Halkı sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesim aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

ii. *Benzer Davalar*

Yargılanmış linçler arasında Sivas Katliamı önemli bir özellik gösterir. Ayrıca, gazetelerden yaptığım bir taramada bulduğum bazı olaylarda linç girişimine yaptırım uygulanmıştır. 2011 yılında, Edirne’de eylem yapan solcuları linç etmek isteyen beş kişiye, inanç ve düşünce özgürlüğünü engellemeyi içeren TCK md. 115’ten bir yıl sekiz ay hapis cezası hükmedilmiştir.¹⁷⁸ Bu olaylar zaten, linççi grupların tamamen hâkimlerin takdir yetkisine bağlı olarak cezalandırıldığını gösterir. Linçin sadece “linç” yapıldığı için yargılanabilir olması, başka kanun maddelerinin altında yargılamanın veya yargılamayı reddetmenin, takdiri ve hatta siyasi bir karar mekanizması olmaktan çıkmasını sağlayacaktır.

1993 yılında meydana gelen Sivas Katliamı’nı izleyen Sivas Madımak Davası’nın yargılaması sonucunda, Ankara 1 No.lu Devlet Güvenlik Mahkemesi DGM, 1993/106, *Karar: 1994/190* tarihli kararında 33 idama hükmolunmuştur. Bu idamların hepsi, eski TCK’nın 146. maddesine dayanmaktadır. Daha sonra 55. maddeye ve 47. maddeye binaen ağırlaştırılmış müebbet veya müebbet hapis cezasına çevrilen idam cezalarına da keza 146. maddenin 1. ve 3. bentleri uyarınca hükmolunmuştur. Bu durumda öncelikle 146. maddenin mahiyetine bakmak gerekiyor. 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda 146, 2005’te kabul edilen 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’ndaki 309. madde, “Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁹ 765 Sayılı TCK’nın 146. maddesinin lafzı şu şekildedir:

“(1) Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu

¹⁷⁸ Radikal, 1 Haziran 2011, sf21.

¹⁷⁹ Maddenin lafzı şu şekildedir: “(1) Cebir ve şiddet kullanarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye veya bu düzenin fiilen uygulanmasını önlemeye teşebbüs edenler... (2) Bu suçların işlenmesi sırasında başka suçların işlenmesi halinde, ayrıca bu suçlardan dolayı ilgili hükümlere göre cezaya hükmolunur.” TBMM Adalet Komisyonu’nun madde gerekçelerinde, yeni TCK’nın 309. maddesinin, 765 Sayılı TCK’nın 146. maddesine karşılık geldiği yine 309. maddenin gerekçesinde belirtilmiştir.

kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler...
(2) 65'inci maddede gösterilen şekil ve suretlerle gerek yalnızca gerek bir kaç kişi ile birlikte kavli veya tahriri veya fiili fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda ve nasın toplandığı mahallerde nutuk irat veyahut yafta talik veya neşriyat icra ederek bu cürümleri işlemeğe teşvik edenler hakkında, yapılan fesat teşebbüs derecesinde kalsa dahi..."

Sivas'ta 1993 yılında gerçekleşen Madımak Olayı'nın oldukça geniş çaplı bir linç eylemi olduğuna şüphe yoktur. Bu durumda, DGM tarafından görülen bu davalarda bu kişilerin linç suçları, "anayasal düzene aykırılık teşkil edecek eylemlerde ve teşebbüslerde bulunma" maddesi altında yargılanmıştır. 146. maddenin, linç suçuna uygunluğu tartışmalıdır. Toplu galeyan olarak adlandırılabilen "halkın birdenbire bir araya gelmesi", Sivas'ta herhangi bir anayasal düzeni bozma çabası olmadığı gibi, kendi siyasi hakkını aramak isteyen bir toplum kesimine duyulan nefret ve kinin ortak göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Keza, DGM'nin bu kararını bozan Yargıtay 9. Ceza Dairesi, Esas No: 1996/688, Karar No: 1996/4716 kararında, 146. maddenin bu olaya uygulanamayacağını, uygulanması gereken TCK maddelerinin TCK 448-450. maddeler olduğunu, bunların da iştirak hükümleri dâhilinde uygulanmasının yerinde olacağını vurgulamıştır. 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Şahıslara Karşı Cürümler" başlıklı dokuzuncu babının birinci faslı, "adam öldürme cürümleri"dir ve 5237 sayılı şu anda yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu'nun 81. ve 87. maddelerine denk düşmektedir.

Bir diğeri de, Türkiye'de ilk kez yargılanan linç (girişimi) olarak, 2011 yılında Edirne'de yer alan davadır. 27 Aralık 2009 tarihinde Edirne'de yasadışı örgüt propangası yaptıkları iddiasıyla tutuklanan arkadaşlarına destek amacıyla basın açıklaması yapmak isteyen Gençlik Federasyonu üyesi öğrenciler, terörist oldukları ileri sürülerek linç girişimine maruz kaldı. Linç girişiminin yaşandığı

olaylarda grup üyelerine saldırdığı kamera kayıtlarında tespit edilen 5 kişi hakkında 'İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engellemek' suçlamasıyla 3 yıla kadar hapis cezası istemiyle Edirne 2'nci Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı. Mahkemenin hakimi, öncelikle yargılanan suçtan dolayı sanıkları suçlu buldu ve birer yıl hapis cezasına çarptırdı. Daha sonra da re'sen, sanıkların suçu "toplular halinde ve kalabalık olarak" işlenmesini göz önünde alarak cezalarını iki katına çıkardı¹⁸⁰.

iii. Kanunlaştırmaya Yönelik Karşılaştırmalar

Linçin kanunda yer almasını tahayyül ederken, nasıl yer alacağını ve böyle bir düzenlemenin ne gibi hukuki yararları koruyabileceğini de düşünmek gerekir.

Öncelikle, TCK Madde 35'te suça teşebbüsün kendisi düzenlenir.¹⁸¹ Fakat buradaki düzenleme, öncelikle bir "tamamlayıcı" eylemdir. Gerçekten de, modern ceza hukukunda kişinin suç işleme iradesi cezalandırılmaz. Kişinin cezalandırılabilmesi için, bu suçu işlemek adına hazırlık hareketlerine başlamış olması gerekmektedir.¹⁸² Bazı ceza hukukçuları, özellikle hukuki değer olarak kamu barışını ve güvenliğini korumanın gerekli olduğu yerlerde bazı suçların teşebbüs aşamalarının ayrı birer suç olarak düzenlenmesi gerektiğini

¹⁸⁰ Radikal, 17.07.2010 tarihli gazete.

(<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3&ArticleID=1008463&CategoryID=97&Rdkref=1>)

¹⁸¹ TCK

Suç teşebbüs

MADDE 35. - (1) Kişi, işlemeyi kastettiği bir suçu elverişli hareketlerle doğrudan doğruya icraya başlayıp da elinde olmayan nedenlerle tamamlayamaz ise teşebbüsten dolayı sorumlu tutulur.

(2) Suça teşebbüs hâlinde fail, meydana gelen zarar veya tehlikenin ağırlığına göre, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine on üç yıldan yirmi yıla kadar, müebbet hapis cezası yerine dokuz yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Diğer hâllerde verilecek cezanın dörtte birinden dörtte üçüne kadarı indirilir

¹⁸² Hazırlık hareketleri:

savunurlar.¹⁸³ Bu görüşte olanlar şu şekilde ifade ederler: Kolsuz bir insan, vücudunun bir parçası kopmamış insana göre eksiktir ancak yine de insandır.¹⁸⁴ Bazılarına göre ise suça teşebbüsle, teşebbüs edilmiş suç farklı kavramlardır ve aynı anlamda kullanılması doğru değildir. Eylem, tam olarak suç teşkil ediyorsa artık teşebbüs edilmiş suç değildir. Eğer eylem, suça teşebbüs oluşturuyorsa, bu eksik de olsa suçtur. Suç ile teşebbüs edilmiş suç, kanuni tipler açısından birbirinden farklıdır ve bu nedenle farklı muameleme görmelidir.

Başka bir ifadeye göre ise suç ile suça teşebbüs, tamamlanma ve korunan hukuki değerın uğradığı zarar ile ayrılır.¹⁸⁵ Tamamlanmış fiilde oluşan suç, korunan hukuki menfaat / değer ihlal edilir. Teşebbüs aşamasında kalan suçta ise, menfaate karşı tehlike söz konusudur; ihlal gerçekleşmemiştir. Bu nedenle teşebbüsün suç olması halinde korunan hukuki değer, menfaatin tehlike altına girmesidir. Fakat teşebbüs, bir tehlike suçu olamaz. Çünkü tehlike suçunun oluşması için önemli unsurlardan bir tanesi, tehlikenin ortaya çıkmasıdır. Fakat teşebbüs suçunda tehlike ortaya çıkmaz, bir suçun işlenmesine yönelik tehlike ortaya çıkar.

Karşıt görüşteki ceza hukukçuları da, teşebbüsün bir tamamlayıcı suç olduğunu söylerler. Bağımsız teşebbüs suçundan bahsetmek anlamsızdır. Teşebbüs hükümleri genelde çerçeve hükümler olarak düzenlenir ve böylece mümkün olan her suça teşebbüsün olanaklı olduğu yazılır.¹⁸⁶ Diğer bazı hukukçular da, teşebbüsün ne ayrı suç ne de tamamlayıcı suç olduğunu söyler. Teşebbüs, suçun bir hafifletici sebebidir.

Doktrindeki bu görüşlerin dışında, TCK'nın kabul ettiği teşebbüs sistemine bakmak gerekir. TCK'ya göre teşebbüs, genel hükümlerde düzenlenmiş bir hafifletici sebep olarak ortaya çıkar.¹⁸⁷ Ama bunun yanında

¹⁸³ Scarano, 1952. s. 224.

¹⁸⁴ Paoli, Guilio. 1930. Il Diritto Penale, Padova. (naklen, Aksoy, 2009. Sf. 32-34.)

¹⁸⁵ Scarano, Luigi. Il Tentativo, Napoli 1952.

¹⁸⁶ Aksoy, 2009. s. 37.

¹⁸⁷ Demirbaş, 2011. s. 448-450

TCK'da teşebbüs olarak asıl suçtan ayrı düzenlenmiş suçlar bulunur.¹⁸⁸ Yani bazı fiilleri yapmak suçtur ve teşebbüs etmek de suçtur. Fakat bazı fiillerin

¹⁸⁸ TCK

Kamu görevinin usulsüz olarak üstlenilmesi

MADDE 262. - (1) Bir kamu görevini, kanun ve nizamlara aykırı olarak yerine getirmeye teşebbüs eden veya terk emri kendisine bildirilmiş olduğu hâlde görevi sürdüren kimseye üç aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Yargı görevi yapma etkilileme

MADDE 277. - (1) Bir davanın taraflarından birinin veya bir kaçının veya sanıkların veya davaya katılanların, mağdurların leh veya aleyhinde, yargı görevi yapanlara emir veren veya baskı yapan veya nüfuz icra eden veya her ne suretle olursa olsun adı geçenleri hukuka aykırı olarak etkililemeye teşebbüs eden kimseye iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası verilir. Teşebbüs iltimas derecesini geçmediği takdirde verilecek ceza altı aydan iki yıla kadardır.

Adil yargılamayı etkililemeye teşebbüs

MADDE 288. - (1) Bir olayla ilgili olarak başlatılan soruşturma veya kovuşturma kesin hükümle sonuçlanıncaya kadar savcı, hâkim, mahkeme, bilirkişi veya tanıkları etkililemek amacıyla alenen sözlü veya yazılı beyanda bulunan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.

Anayasayı ihlâl

MADDE 309. - (1) Cebir ve şiddet kullanarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye veya bu düzenin fiilen uygulanmasını önlemeye teşebbüs edenler ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Cumhurbaşkanına suikast ve fiilî saldırı

MADDE 310. - (1) Cumhurbaşkanına suikastta bulunan kişi, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılır. Bu fiile teşebbüs edilmesi hâlinde de suç tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur.

Yasama organına karşı suç

MADDE 311. - (1) Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Büyük Millet Meclisini ortadan kaldırmaya veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin görevlerini kısmen veya tamamen yapmasını engellemeye teşebbüs edenler ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Hükûmete karşı suç

MADDE 312. - (1) Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs eden kimseye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir.

Devlet sırlarından yararlanma, Devlet hizmetlerinde sadakatsizlik

MADDE 333. - (1) Görevi dolayısıyla öğrendiği ve Devletin güvenliğinin gizli kalmasını gerektirdiği fenni keşif veya yeni buluşları veya sınaî yenilikleri kendisinin veya başkasının yararına kullanan veya kullanılmasını sağlayan kişi, beş yıldan on yıla kadar hapis ve üç bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Fiil, Türkiye ile savaş hâlinde bulunan bir devletin yararına işlenir veya Devletin savaş hazırlıklarını veya savaş etkinliğini veya askerî hareketlerini tehlikeye sokacak olursa, faile müebbet hapis cezası verilir.

(3) Türkiye Devleti tarafından yabancı bir memlekette Devlete ait belirli bir işi görmek için görevlendirilen kimse, bu görevi sadakatle yerine getirmediği ve bu fiilden dolayı zarar meydana gelebildiği takdirde faile beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.

(4) Bu maddede tanımlanan suçların işleneceğini haber alıp da bunları zamanında yetkililere ihbar etmeyenlere, suç teşebbüs derecesinde kalmış olsa bile altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

teşebbüs aşaması da ayrı bir suç oluşturur. Yani görülüyor ki, TCK sistemi bir karma sistemdir ve teşebbüsü hem çerçeve kural hem de özel suç olarak düzenlemiştir.¹⁸⁹

Uluslararası alanda da EYUCM ve RUCM Statülerinde teşebbüs düzenlenmemiştir ama UCD Statüsü'nde teşebbüs yer alır. Linç girişimi de linçe teşebbüs olarak kanunda düzenlenebilir. Fakat hâlâ linç suçunun düzenlenmesine gerek vardır; çünkü yukarıda sayılan kanun maddelerinin hiç birinde linç suçunun yargılaması yapılamamaktadır. Linç teşebbüsünün suç olarak düzenlenmesi için, hangi eylemlerin linç sınıflandırmasına girdiği de düzenlenmelidir. Teşebbüs mantığına girdiği için bu suçun tamamlanmış hali ölümdür. O zaman tamamlanmış linç eylemlerini cezalandırabilmek için de, başka bir düzenlemeye daha ihtiyaç duyarız.

Linçin düzenlenmesinde bir diğer yöntem, linçi bağımsız suç olarak düzenlemektir. Bağımsız suç olması için Selahattin Demirtaş, 2010 yılında bir kanun değişiklik teklifi vermiştir. Teklif, 77. Maddedeki insanlığa karşı suçların ortadan kaldırılmasını ve yerine bu metnin konulmasını öngörür. Teklif metni şu şekildedir: Linç suçu, “bir grubun, bir kişi veya bir topluluğu, siyasi görüşü, etnik kimliği, dini inancı, cinsiyet kimliği, felsefi görüşü ve benzeri nedenlerle ölümlerle cezalandırmaya kalkması, canına ve malına zarar vermesi, yaşadığı bölgeden göçe zorlanması, yaşama alanına tecavüzü ile birlikte bu tür davranışları haklı gösteren, destekleyen ve hatta teşvik eden eylem ve söylemleridir.” Oysa böyle bir linç suçu tanımı olması da, linç suçunun kapsamını çok genişletmek olur. Neredeyse, nefret suçlarıyla arasında bir fark bırakmayacak şekilde tasvir edilmiştir.

Nefret suçu, bir kişiye veya gruba karşı ırk, dil, din, cinsiyet ve cinsel yönelim gibi önyargı doğurabilecek nedenlerden ötürü işlenen, genellikle şiddet içeren suçlardır. Verilen teklif maddesinde ise “benzeri nedenlerin” ne olduğu

¹⁸⁹ Aydın, 2005. s. 90 vd.

açık değildir. Anlaşıldığı kadarıyla, bu madde daha çok azınlıklara ve toplumda dezavantajlı gruplara yönelik eylemler yapılmasına karşı düzenlenmek istenmektedir. Oysa bu, nefret suçunun tanımıdır. Nefret suçları da TCK'da düzenlenmiş olmadığı değildir. Nefret suçları diğer suçlardan farklıdır, çünkü her ne kadar bu suçlar bireylere karşı işleniyorlarsa da aslen hedef alınan o bireyin üyesi olduğu sosyal gruptur. Eğer bu suç bir defaya mahsus olarak işlenmemişse ve süreklilik arz ediyorsa, suç işleyenler nefret grubu olarak adlandırılırlar. Bu suçları engellemeye ve suç işleyenleri cezalandırmaya yönelik düzenlenmiş yasalara ise nefret yasası denir.

Bir suçlu tarafından bir şahsa veya bir mülke karşı işlenen herhangi bir cezai suçun kaynağı o kimsenin: Irkı, rengi, etnik kökeni ya da uyuşu; dini; cinsiyeti, cinsel yönelimi, yaşı, fiziksel veya zihinsel engelleri ise bu suç nefret suçunu teşkil eder. Nefret suçları şu şekillerde işlenebilir: Sözlü taciz, tehdit edici davranışlar, nefretli konuşma, ad veya lakap takmak, postayla veya e-postayla rahatsız etmek, telefonla rahatsız etmek, mesajla rahatsız etmek, duvar yazısı, fiziksel saldırı, grupça saldırı, soygun, hırsızlık, gasp, taciz, tecavüz, sarkıntılık, gözdağı verme, şiddet, aile içi şiddet, kundakçılık veya diğer herhangi bir şekilde hasar verme.

iv. Gazete Taraması: Metot, Bulgu, Sonuç

Adliye ve emniyet kayıtlarına ulaşmak zor olduğundan ve uzun bir süre gerektirdiğinden, basit ve genel olarak bir fikir verebileceğini düşündüğüm bir basın taraması yaptım. Milliyet gazetesi için 1950 yılından, Sabah gazetesi ve Zaman gazetesi için de 1980 yılından 2010 yılına kadar olan haberleri taradım. Araştırmamda linç, linç girişimi, müdahale, polis müdahalesi, toplu saldırı gibi

anahtar kelimeleri kullandım. Araştırmadaki esas sorum, Türkiye’de linçlerin gerçekten de iddia edildiği gibi siyasi linç olup olmadığıydı. Bulduğum haberleri okuyup siyasi-adi linç diye senelere göre tasnif ettim. Çıkan sonuca göre adi linçler (kaba bir hesapla) üçte iki oranında, haberlere yansıyan siyasi linçler de üçte bir oranındadır. Tabii ki bu veriler ayakları yere basan hiçbir bilgi sağlamaz; fakat en azından Türkiye’de linçlerin sadece siyasi olmadığını, kültürel bir adalet-hakkaniyet-cezalandırma anlayışına dayandığını düşünmenin gerekli olduğunu bize gösterir. Fakat daha geniş çapta, konunun uzmanları tarafından yapılacak ciddi ve detaylı bir istatistiki çalışma, bu konunun açığa çıkmasını sağlayacaktır.

v. *Türkiye’de Linçin Sebepleri Neler Olabilir?*

Konu hakkında çalışma yapan Paker, Bora ve Belge, Türkiye’de gerçekleşen linç eylemlerinin nedeninin topluma hâkim olmuş ve politik bir söylem ve araç haline gelmiş milliyetçilik olduğunu savunmaktadır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nın 2005’te yayınladığı rapora göre, 2002 ile 2005 yılları arasındaki linç olayları toplam yirmiyi geçmemektedir.¹⁹⁰ Bunun yanında, bu linçler siyasi içerikli olup¹⁹¹, daha çok “eli silah tutan ve fikir itibarıyla güç ve şiddet kullanımına daha yatkın olan¹⁹²” milliyetçi-ülkücü gruplar tarafından, Kürtler, Aleviler gibi azınlıklara ve bunların yanında yine sol düşünceli kişilere uygulanmaktadır. Aynı şekilde Turhanlı¹⁹³, linçlerin kaynağının ırkçılık ve temelde milliyetçi anlayıştan büyüyen öfke olduğunu anlatmaktadır: “...(öteki), ırkçı öfke kabardığında bir günah keçisi olarak taşlanabilmeli, bunun için de bir taş atımı uzaklıkta bulunmalıdır. Irkçı önyargının ve öfkenin hedefi olarak daima orada hazır bulunmalıdır.” Oysa gerçekten de 2005’te başlayan Nevruz

¹⁹⁰ Bora, 2008. s. 55-72.

¹⁹¹ Bora, 2008. sf. 103.

¹⁹² Bora, 2007. S. 40.

¹⁹³ Turhanlı, 2002. s.170.

olaylarından itibaren siyasi linçler artmış olsa da¹⁹⁴, böyle bir sonuca bu kadar kolay varmak mümkün değildir. Parker'e göre, bu tarihler arasında gerçekleşen 21 linçten sadece bir tanesi¹⁹⁵, Parker'in sınıflandırmasına göre "milliyetçilik tabanlı linç" değildir¹⁹⁶ ve geri kalanı tamamen siyasi linç sınıfına girmektedir. Parker'e göre siyasi linçler, yukarıda bahsi geçtiği gibi, Türkiye sınırları içerisinde yaşayan azınlıklardan özellikle Kürtlere ve Alevilere karşı uygulanmaktadır. Ayrıca Parker, 2005 yılından önce Türkiye'de bir linç pratiğine, Ali Kemal olayı, 6-7 Eylül olayları gibi istisnai haller dışında rastlanmadığından bahsetmektedir.¹⁹⁷ Oysa sadece 2000 ile 2005 yılları arasını kapsayacak şekilde çabucak bir gazete taraması yapıldığında bile, yüzün üzerinde linç görülmektedir.¹⁹⁸ Bu linçlerin sekseni siyasi içerikli değildir ve çoğunlukla tecavüz faillerine, hırsızlık suçunu işlerken etraftakiler / esnaf tarafından suçüstü yakalanmış kişilere, "sapık" adıyla anılanlara, âşık olduğu kişiyle evliliğe izin vermeyen aile üyelerine, sokak ortasında karısını döven kişilere, davayı kaybeden avukatlara ve hastanın ölümüne sebebiyet verdiği iddia edilen doktorlara karşı uygulanmıştır. Bu sonuçlara göre, milliyetçilikle özdeşleşen "ataerkil düzen"e aykırılığın da bazı linçlere sebep olmuş olabileceği açıktır. Tecavüz faillerine, mahalledeki "sapıklara" karşı girişilen bu linç eylemleri buna örnek oluşturabilir. Sokak ortasında karısına şiddet uygulayan bir kişinin etraftaki esnaf tarafından linçe uğraması, kadının ve kadına yapılan muamelenin, kadına ait olan özel alandan çıkarılıp kamusal alanda icra edilmesinin milliyetçi anlayışa ve buna bağlı olarak benimsenmiş kültüre aykırılık teşkil ettiği için yine milliyetçilikle açıklanabilir. Kaldı ki Parker de, "İslami bir cemaatin camiinde imamı bıçaklayarak öldüren kişinin yine o cemaat tarafından hemen orada linç edilip öldürülmesini" siyasi linç sınıflandırmasına dâhil etmediğine göre, tecavüz faillerine karşı, "sapıklara" ve

¹⁹⁴ Belge, 2006. s. 1-5.

¹⁹⁵ Parker, 2007. s. 192.

¹⁹⁶ Adi linçten bahsediyor.

¹⁹⁷ Parker, 2007. s. 193.

¹⁹⁸ Ekte tarama dökümü verilmiştir.

şiddet uygulayan kocalara karşı girişilen linç eylemlerinin de bu tartışma kapsamında milliyetçiliğe bağlanmayacağını kabul etmeliyiz. Yine de, bu yönden linç, bu araştırmacıların açıkladığı gibi milliyetçilik düşüncesinin benimsenmesine ve hayata geçirilme şeklindeki yanlışlığa bağlanabiliyor olsa da, yaptığım taramadaki bazı olayların milliyetçilikle veya ataerkil toplum düzeniyle veya kalıtsallaştığı kabul edilen Türkçü-ulusçu söylemle açıklanması mümkün görünmemektedir. Özellikle suçüstü yakalanan hırsızlara, davayı kaybeden avukatlara, hastası ölen doktorlara ve kızını evlendirmekten kaçınan aile üyelerine karşı girişilen linç eylemlerinin sebeplerinin, farklı bir altyapıda aranması gerekmektedir.

Gambetti¹⁹⁹ ise, linç eylemlerinin sadece milliyetçilikle bağdaştırılamayacak kadar geniş bir çerçeveye sahip olduğuna katılmakta²⁰⁰, linçin nedenlerinin daha çok ekonomik durumlarda ve devlet yapılanma ve teşkilatlanma modellerinde aramanın doğru olacağını savunmaktadır. Gambetti, linç eylemlerinin 2005'ten bu yana artmasında en büyük etkenin, 70'li yıllarda temelleri atılan ve 80'lerden beri dünyada görülen ve hâkim olmaya başlayan neoliberal devlet yapılanmasının olduğunu söylemektedir. Türkiye de, 2000 yılından beri, hatta liberalizmin başlamadan sona ermiş olmasından kaynaklanan bir neoliberalizm eğilimi görülmektedir.²⁰¹ Neoliberal devlette, devlet artık daha önce olduğu gibi şiddet tekeli elinde tutmamakta, bunu gerek özel güvenlik şirketlerine, gerek bazı diğer özel sektör şirketlerine kendi eliyle dağıtmakta ve böylece toplumda şiddet kullanımını, dolayısıyla insan hakkı ihlali yetkisini paylaştırmaktadır. Bu sayede, devlet, sivil toplumun karakterlerini iktidardan, iktidarın kullanımından ve dolayısıyla şiddet alanından uzaklaştırıyor gibi görünse de, aslında özel yapılanmalara şiddet meşruiyeti dağıtarak sivil toplumu tam da iktidar alanına çekmektedir. İktidarın da en önemli özelliklerinden biri, kullanılan şiddetin meşru olmasıdır. Bu

¹⁹⁹ Gambetti, 2009. s. 157-158.

²⁰⁰ Gambetti, 2007. s. 6.

²⁰¹ Gambetti, 2009. s. 155.

noktada, sivil toplum, şiddet kullanımı pratiği edinmektedir. Ayrıca, sivil toplumun iktidar alanına çekilmesinin yanı sıra, Türkiye açısından aynı zamanda 1980’de başlayan ve 15 yıl süren Güneydoğu iç savaşının bitmiş olması hem toplumsal psikoloji açısından hem de piyasaların savaş sonrası durumu nedeniyle linçlerde artışa neden olmaktadır.²⁰² Savaş sonrası toplum bekçiliği (*vigilantism*) ve toplu galeyanlar (*mob violence*), toplum tarafından “savaş mimiği” halinde baş gösterir ve böylece vatandaşlar, iç savaş bitmesine rağmen, zaten de şiddet kullanma pratiği ve meşruiyeti edinmiş bir şekilde, kendilerine “toplum bekçiliği” atfederler. Bu bekçilik ve toplumsal şiddet, yine ancak devletin halkı koruculuk anlayışıyla silahlandırması, yetkilendirmesi ve açık veya kapalı olarak teşvik etmesine bağlıdır.²⁰³ Gambetti Godoy’dan örnek vermektedir²⁰⁴: Godoy Guatemala’da iç savaş sonrası adi suçlara karşı linçlerin artmasından, “terörün demokratikleşmesi” olarak bahsetmektedir. Gambetti, Türkiye’de linçlerin Godoy’un tanımına uygun olmakla beraber, başka bir boyutu olduğunu da anlatır: Türkiye’de linç girişimleri halkın değil daha çok rejimin şiddetidir (*establishment violence*) ve şiddet, iktidara karşı değil de sivil topluma karşıdır ve düzenin temel varsayımlarına sahip çıkan bir şekilde gerçekleştiğinden dolayı, bir sosyal kontrol mekanizması olarak kullanılmaktadır. Gambetti’nin bütün bu açıklamaları karşısında, sorulacak olan soruların şunlar olması gerektiğini düşünüyorum: hangi istatistiki verilere dayanarak 2005 sonrası linçlerin arttığı söylenmektedir? Bu linçlerde baskın siyasi amacın var olduğu bilgisi nereden gelmektedir? Ayrıca, toplumsal şiddet bir sosyal kontrol mekanizması olarak kullanılıyorsa, bunu kullanan kimdir ve hangi amaçlara hizmet etmektedir, ne kadar başarılı olabilmıştır? Öncelikle, yine Türkiye’de linçler hakkında var olan bir istatistik problemi önümüze çıkıyor. 2005 yılından önce gerçekleşmiş linçler, hiç de (Paker’in deyimiyle) istisnai sayılacak veya azımsanacak sayıda değildir. Aynı şekilde, 2005 yılından sonra gerçekleşen linçlerin siyasi bir amaca hizmet ettiğini veya iktidarın

²⁰² Gambetti, 2007. s. 5-6.

²⁰³ Gambetti, 2007. s. 6 .

²⁰⁴ Gambetti, 2007. s. 20 vd.

amaçlarına hizmet eden bir kontrol mekanizması olarak kullanıldığını kanıtlayan veriler bulunmamakta, sadece 2005 yılı sonrası linçler bile ele alındığında siyasi linçlerle adi linçlerin sayısının neredeyse aynı olduğu görülmektedir.²⁰⁵ Ayrıca, bu saptamadaki pratik problemleri bir kenara bıraktığımızda, gerçekten de neoliberal yapılanmalardan önce devletlerin şiddet tekelinin mutlak hâkimi olup olmadığı sorunu da, araştırılması ve tartışılması gereken bir konudur. Michaud, bu linç ve linç benzeri eylemlerin devletin toplumsal ilişkileri denetlemeye başlayana ve güç kullanma yetkisini kendi tekeline alıncaya kadar sürdüğünü söyleyerek Gambetti'ye katılmaktadır.²⁰⁶ Fakat Michaud, devletin şiddeti tekeline almasından sonra böyle olayların daha az yaşandığını anlatırken, Gambetti 20. yüzyıldan önceki linç eylemlerini görmezden gelmektedir. Ayrıca, yazının başında Roma'dan ve Spierenburg'un tarihsel cinayet araştırmalarından verdiği örnekler bile, Roma'dan bu yana, Ortaçağ'ın sonu ve modernitenin de başlangıcını da kapsayacak şekilde, yönetimin, şiddet tekelihi hiç de mutlak surette elinde tutmadığını gösterir. Yönetim, hatta bir adım ileri giderek iktidarın tek sahibi olmak ve öyle kalmak amacıyla, bu şiddeti halkın bir "sosyal adalet sağlama" ihtiyacı olarak görmüş ve bunu zaman zaman teşvik etmiş, zaman zaman görmezden gelmiştir.²⁰⁷ Buna özellikle, Karşı Reform zamanında Katolik toplulukların iktidarın görmezden gelmesiyle fakat birebir destek ve teşvikinden kimi zaman bağımsız olarak Protestanlara karşı giriştiği linçleri örnek verebiliriz. 16. yüzyıldan sonra öldürmenin suç haline gelmesiyle beraber, iki yüzyıllık sancılı bir sürecin sonunda, artık 20. yüzyılda öldürme suçunun yaptırımının çok sıkı tedbirlerle uygulanması ve engellenmesi için kurum ve kuruluşlar oluşturulması ile ortaya çıkan tablo, sanki devletin şiddet tekelihi mutlak suretle tamamen eline geçirdiği yanılgısını yansıtsa da, durum aslında böyle değildir. Keane'in bu konudaki detaylı incelemesini bu konuda kaynak göstererek devam edebiliriz: Keane, 19. ve 20. yüzyıllarda gerçekleşen demokratikleşme süreçlerinde,

²⁰⁵ Ekte.

²⁰⁶ Michaud, 1991. S. 20.

²⁰⁷ Spierenburg, 2008. s. 29.

devletin gündelik yaşamı şiddetten arındırarak temiz ve barışçıl bir toplum oluşturması sürecinde, şiddeti tekeline almasının tam bir yanılgı olduğunu anlatmaktadır.²⁰⁸ Keane'e göre, "sivil toplumların bilinen bütün biçimlerinin, medeniyetsizliğin kendi içlerinde var olan kaynaklarıyla dolu"²⁰⁹ olması ve gündelik hayatta hayli gelişkin bir sivil toplumun bile kendi içinde şiddet barındırması buna en iyi örnektir. Devletin şiddet tekeline eline alma politikasıyla bireylere sağladığı "devletin kurumlarından uzakta faaliyet gösterebilecek karşılıklı ilişki alanları", şiddetin yeşermesine uygun ortam sağlayanın tam da kendisidir. Zaten de sivil toplum, gelişen teknoloji yoluyla artık devletin kullanımını yasakladığı silahları kullanmasına gerek kalmadan, çok daha basit şekilde şiddet açığa çıkarabilmektedir ve bunun sonuçları oldukça vahim olabilmektedir. Buradan hareketle, neoliberal yapılanma sürecinde, devletin silah kullanımına izin verip sivilleri silahlandırmasının veya en azından silahlanmaya izin vermesinin, sivil toplumun ciddi şiddet tehditleri ve şiddetin ta kendisini üretmesinde doğrudan değil, olsa olsa dolaylı ve kolaylaştırıcı bir etkisi olabileceğini görmekteyiz. Aynı şekilde Tilly²¹⁰, neoliberal yapılanmaya daha geçmemiş olduğu ileri sürülebilecek devletlerin de aslında, iktidar yanlısı şiddet eylemleri gerçekleştiğinde bunları engelleyecek sınırları ortadan kaldırdığını anlatmakta, bu konuda örnekler vermektedir. Tilly'nin sağladığı istatistiklere göre²¹¹ 1900 ve 1999 yılları arasında, yani 20. yüzyılın tamamında, uluslararası ya da iç savaş şeklinde 250 yeni savaşın çıkmış olması, dikkat çekicidir. Aynı zamanda, 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca dünyadaki politik ölümlerin önemli bir kısmının devletlerarası savaşlar olması da aynı oranda düşündürücüdür.

²⁰⁸ Keane, 1998. s. 103-121.

²⁰⁹ Keane, 1998. s. 65.

²¹⁰ Tilly, 2009. s. 58-59.

²¹¹ Tilly, 2009. s. 93-95.

SONUÇ

Linçin, milliyetçiliğin ve temel olarak faşizme hizmet eden diğer anlayışların, devlet yapılanmalarının şiddet dağıtımı açısından toplumsal etkilerinin, insanın içinde var olan saldırganlığın veya sürü içgüdüsünün dışında, başka bir kaynağı ve dolayısıyla nedeni olduğunu düşünmek, bu açıklamalardan sonra yanlış olmasa gerek. Özellikle Keane'in, Tilly'nin ve Spierenburg'un çalışmalarından sonra, linç kültürünün bu üst kavramların altında kalan, "şiddete eğilim" ve Keane'in deyiimiyle medenileşememiş toplum nedeniyle ortaya çıktığı savunulabilir. Fakat bu şiddetin, sosyal psikologların bahsettiği "saldırganlık – enerji biriktirme ve boşaltma aracı olarak şiddet"ten bir hayli farkı bulunmaktadır. Michaud'un linç eylemlerini dağınmık siyasal-toplumsal şiddet olarak tanımlaması da Keane'e katıldığını göstermektedir.²¹² Michaud, bu kavramın içinde "arbede, gruplar, tarikatlar, köyler arasında karşıt görüşlülük, dernekler arası kavgalar, ekmek ve hayat pahalılığı gerekçeleriyle girişilen eylemler ve tabii şakilik ve haydutluk gibi davranışların anlaşılması gerektiğini"²¹³ anlatırken, bu tür şiddet olaylarının tamamen geleneksel/ilkel toplumlarda da görüldüğünü, bu şiddet türünün örgütlenmemiş ve aniden patlak veren bir hareket olduğunu da ekler. Michaud'un en önemli tespitlerinden biri, Türkiye'deki linç eylemlerini değerlendirirken de göz önüne almamız gereken bir noktadır: bu eylemler genellikle iz bırakmazlar²¹⁴ ve iktidarın yapısını değiştirmezler. Etkileri, yıkımları bir anda, iyi örgütlenmiş herhangi bir eylem kadar veya daha fazla olacak şekilde doruklara ulaşır ama yine de sınırlı kalmaktadır. Riches, öte yandan, şiddetin en kolay susturma yolu olduğunu söylerken, şiddetin kudreti hakkında birkaç önemli saptama yapmaktadır.²¹⁵

²¹² Michaud, 1991. s. 19.

²¹³ Michaud, 1991. s. 18.

²¹⁴ İz bırakmazlar tabiri, toplumsal hafızadan silinmesi demek değil, iktidarın yapısı ve gittiği yön açısından bir değişiklik yaratmadığı anlamında kullanılıyor.

²¹⁵ Riches, 2003. s. 22-23.

Şiddetin uygulanması, meşruluk sorunu üzerindeki mücadeleye bağlıdır. Yani linç, aslında devlet tarafından sıkı tedbirler alınmadıkça, toplum içinde, maruz kalan kişi ve yakınları hariç tutulmak üzere (hatta zaman zaman onların da sağduyusuna hitap edebilir) pek de sorun teşkil etmeyecek bir eylemdir, çünkü daha önce bahsettiğim gibi linç toplumsal olarak meşrudur. Bu meşruiyetini topluluğu oluşturan bireylerden aldığı için, karşı konulamaz bir kudret elde etmektedir. Riches'in ikinci saptaması, ilkinin destekler durumdadır: şiddet ediminin uygulanışında yer alanlar veya bir şiddet görüntüsünü izleyenlerin temel düzeydeki şiddet algıları ve kavramaları aşağı yukarı aynı seviyede olmaktadır. Böylece haklılığı tartışmalı bir zarar verme olmaktan çıkıp, izleyenlerin de uygulayanların da mutlak haklılık üzerinden katıldığı bir hareket haline gelmektedir. Riches bu saptamalardan sonra şunu anlatır: şiddetin ve özellikle de halkın galeyanı ya da toplu hareket olarak adlandırılabilen şiddetin (dolayısıyla bu şiddeti yaratan kitlenin) amacı, sosyal olarak hem devletin sağlayamadığı adaleti sağlamak, hem ahlaki veya fonksiyonel olarak yanlış giden bir şeye / duruma en etkili ve acil müdahaleyi yaparak yürürlüğünün durdurulmasını kendi eliyle temin etmek, hem de kendi içinde yaşadığı sosyal çevreyi kendi istekleri yönünde dönüştürme aracı olarak kullanmaktır. Aynı şekilde Arendt²¹⁶ de şiddeti, insanın insan üzerinde meşru, yani meşru olduğu iddia edilen şiddet araçları yoluyla egemenlik kurması olarak tanımlamaktadır.

Bütün bu yazılanlar, aslında yüzeysel bir araştırmanın sonucunda birleştirilmiş bir gösterge niteliğinde. Varacağım sonuçlardan ilki şu olabilir: linç, kendi başına bir kültür oluşturmuyor olsa da, belirli, var olagelmiş bir kültürden veya gelenekten kaynaklanmaktadır ve bu kültürün ya da geleneğin şiddet kullanımına eğilimle çok yakından ilgisi bulunmaktadır. Şiddet de aslında, sanıldığı gibi üst bir fikre değil, daha çok her türlü insan veya devlet ilişkisindeki otoriter, dediği yapılan veya dediğini yaptıran taraf olma amacı taşımaktadır. Riches bu şiddeti daha toplumsal bir yerden görürken, Arendt

²¹⁶ Arendt, 1997. s 47-48.

hem insan ilişkisi hem de iktidar-insan ilişkisinin bir unsuru olarak şiddeti incelemiştir. Bu konuda daha derin araştırmalar yapılması gerekmektedir. Linç eylemlerinin, şiddeti bu kadar ani, plansız ve herkesi hem hukuka hem medeniyete hem de insanlığa aykırı bir amaca hizmet ettirebilecek kadar kudretli bir şekilde ortaya çıkarması bakımından çok önemli bir araştırma çıkış noktası olduğunu düşünüyorum. Sanırım, birbiriyle fikir birliğine varacak kadar bile birbiriyle zaman geçirmemiş bir topluluğu bir an içerisinde birleştirip aslında “normalde yapmayacakları” şiddet eylemlerini yaptırabilecek kadar kuvvetli bir bağ, ne yazık ki sadece bu şekilde bir şiddet üzerinden kurulabiliyor. Varacağım diğer sonuç da şu olabilir: linç eyleminin kaynağı kolektif bir şiddet anlayışı olduğu kadar, her ne kadar grup ve sürü içinde insanın kimliğini kaybederek başka bir üst kimliğe hizmet ettiği iddia edilse de, şiddetin kültürel olarak toplumsal ve bireysel davranışlarımıza işlemiş olmasıdır. Buna kültürün şiddet toleransı adı veriliyor. Bu şiddet toleransının insanlar arasındaki güç dengesiyle ve otoriter kişilikle²¹⁷ alakası olduğunu ve bu konuda daha detaylı bir inceleme gerektiğini düşünüyorum. Ve son olarak, Türkiye’nin insan haklarına, bir lütuf yapar edasıyla *saygı gösteren* bir devlet yapılanmasından kurtulup, insan haklarını *icra eden, koruyup kollayan*, insan hakkını *yaratan* ve insan haklarına *dayanan* bir devlet haline gelmesi için atılması gereken adımlardan biri, linç suçunu hukuki açıdan tanımdır.

²¹⁷ *The Authoritarian Personality* (Studies in Prejudice) by Theodor W. Adorno, Else Frenkel-Brunswick, and Daniel J. Levinson, bu konuda kaynak olarak gösterilebilir.